ธรรมานุสรณ์

คณะเจ้าภาพพิมพ์เป็นธรรมทาน

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

รองเสวกเอก หลวงพิชัยพาชี

(ชื่น กมลาศวิน)

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร พระนคร

๒๘ เมษายน ๒๕๐๘

10040

คำปรารภ

นับแต่วันที่คุณหลวงพิชัยพาชี (ชื่น กมลาศวิน) ได้ถึงแก่กรรม ๒๐ มิถุนายน ๒๕๐๗ ดิฉันพร้อมด้วยลูกหลานและญาติมิตรสหาย ได้ร่วมบำเพ็ญกุศล เป็นลำดับมาตาม วาระจนถึงกำหนดการ พระราชทานเพลิงศพวันนี้ ดิฉันมีความประสงค์ที่จะจัดพิมพ์หนังสือธรรมะ แจกเป็นที่ระลึกเพื่อเป็นธรรมบรรณาการแด่ท่านที่ได้ กรุณามาร่วมเป็น กุศลเกียรติในงาน พระราชทานเพลิงศพคุณหลวง และได้ระลึกถึงเป็นส่วนสนองพระคุณแด่คุณหลวงด้วยกตัญญูกตเวที แต่การพิมพ์หนังสือเป็นงานที่ประณีตและต้องใช้เวลา จะจัดทำให้สมบูรณ์ตามความมุ่งหมายด้วยดีได้ยาก แต่ด้วยกุศลเจตนา ดิฉันพร้อมด้วยลูกหลานก็ได้ตกลงพิมพ์หนังสือเล่มนี้ โดยได้ขอร้องให้ ท่านพระมหาวิชา วิชาทโร วัดนาคกลาง ธนบุรี ผู้ที่มีความคุ้นเคยและร่วมอนุโมทนาในการบำเพ็ญกุศลตลอดมา เป็นผู้ช่วยเหลือจัดการให้ ในที่สุดเรื่องหนังสือก็สำเร็จความปรารถนาลงด้วยดี โดยท่านได้ขออนุญาตบทความธรรมะ ของท่านเจ้าคุณพระปัญญานันทมุนี ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอยู่ทั่วไป นำมาลงพิมพ์ตามที่ปรากฏอยู่ในเล่มนี้แล้ว พร้อมทั้งได้ขออนุญาตท่านเจ้าอาวาสวัดราชประดิษฐ ขอคัดบทความเรื่องการนับถือพุทธศาสนาซึ่งเป็น พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหนังสืออนุสรณ์ครบรอบ ๑๐๐ ปีของวัดราชประดิษฐ ซึ่งคุณหลวงได้อุปสมบทอยู่ที่วัดนี้ พระคุณเจ้าได้อนุญาตให้คัดออกมาพิมพ์ได้ ดิฉันขอกราบขอบพระคุณพระคุณเจ้าท่านเจ้าอาวาสวัดราชประดิษฐไว้ ณ ที่นี้ด้วย สำหรับปกหนังสือก็ได้รับความกรุณาจากท่านสุพจน์ ปริชาโน วัดมหาธาตุ พระนคร นับว่าเป็นส่วนบุญกุศลที่ได้รับความกรุณา

จากบรรดาท่านเหล่านี้เป็นอย่างมาก ตั้งแต่พระคุณท่านเจ้าของเรื่องได้กรุณามอบเรื่องให้เป็นธรรมวิทยาทานตลอดท่านผู้มีส่วนร่วมให้ หนังสือสำเร็จลงด้วยดี ดิฉันจึงขอกราบขอบพระคุณแด่บรรดาท่าน ที่ได้ให้ความกรุณาไว้พร้อมนี้ด้วย

อนึ่ง ในการจัดหาเรื่องหนังสือก็เป็นการยากที่จะให้เหมาะสมกับกาลเทศะและแก่ท่านผู้อ่านทั่ว ๆ ไปได้ แต่เห็นว่าจะมีสาระประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านบ้างไม่มากก็น้อย เพื่อเป็นธรรมานุสรณ์ กล่าวคือได้ระลึกถึงธรรมะและนำเอาธรรมะของ พระพุทธองค์ไปใช้ ให้เป็นคุณ ประโยชน์ แก่ชีวิตตนเองและสังคมตามสมควร และในการจัดงานบำเพ็ญกุศลพระราชทานเพลิงศพนี้ ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องมีสิ่งบกพร่องเช่นกัน แต่สิ่งบกพร่องไม่สมบูรณ์ทั้งมวลนี้ก็หวังได้รับการอภัยจากบรรดาท่านผู้มี กุศลเจตนาให้ความกรุณามาร่วมบำเพ็ญกุศลครั้งนี้และแด่บรรดาท่านผู้อ่าน ดิฉันพร้อมด้วยลูกหลาน รู้สึกซาบซึ้งในพระคุณความกรุณาของทุกท่าน จึงขอกราบขอบพระคุณไว้เป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอผลานิสงส์ส่วนบุญที่จะพึงเกิดขึ้นจากหนังสือนี้ และจากการปฏิบัติบำเพ็ญของคณะเจ้าภาพนับตั้งแต่ต้นจนถึงงานพระราชทานเพลิงศพวันนี้ ด้วยกตัญญูกตเวทิตาธรรม ขออุทิศให้เป็นพลวะปัจจัยอำนวยอิฏฐคุณมนุญผลแด่ดวงวิญญาณของคุณหลวง อันเป็นที่รักยิ่งผู้วายชนม์ไปด้วยดีแล้ว จงได้โปรดอนุโมทนาในกุศลกรรมได้รับความเกษมสำราญโดยควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพนั้นทุกประการ.

ม้วน พิชัยพาชี

๒๘ เม.ย. ๐๘

หลวงพิชัยพาชี

(ชื่น กมลาศวิน)

ชาตะ ๒๑ ธันวาคม ๒๔๓๒

มตะ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๐๗

ประวัติ

คุณพ่อ หลวงพิชัยพาชี (ชื่น กมลาศวิน)

คุณพ่อ เกิดเมื่อวันพุธที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๔๓๒ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือนยี่ ปีฉลู คุณพ่อเป็นบุตรของคุณปู่ จมื่นยุทธวิชัย (บัว) และคุณย่าแก้ว กมลาศวิน คุณพ่อมีพี่น้อง ๓ คนคือ

พระเพชรรัตน์สมบูรณ์ (ถึงแก่กรรม)
หลวงพิชัยพาชี
คุณหญิงสุขศรี พิจารณาปรีชามาตย์ (สุขศรี นิยมาภา)

ได้เรียนหนังสือที่ ร.ร. อุดมวิทยา สอบได้ชั้นประโยค ๒ (อย่างเก่า) เมื่ออายุ ๑๖ ปี ได้เข้ารับราชการในกรมพระอัศวราช เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๒ ในตำแหน่งผู้ช่วยพัสดุ

พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นปลัดเวรรถ
พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นหมื่นยุทธวิชัย
พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้เลื่อนเป็นนายสารถีเอกและย้ายไปเป็นนายเวรม้าเมืองนครปฐม
พ.ศ. ๒๔๕๘ เปลี่ยนยศเป็นหุ้มแพร
พ.ศ. ๒๔๕๙ เป็นผู้ช่วยปลัดม้าสำรองราชการ
พ.ศ. ๒๔๖๐ เป็นผู้บังคับกองม้าผสมนครปฐม
พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงพิชัยพาชี
พ.ศ. ๒๔๖๙ เป็นสารถีชั้น ๑
พ.ศ. ๒๔๗๘ ออกจากราชการ รับพระราชทานบำนาญ เนื่องจากยุบกรมอัศวราช เป็นหมวดม้าต้น

คุณพ่อได้อุปสมบทเมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๔๕๓ ณ วัดราชประดิษฐ พระนคร พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงเป็นองค์อุปัชฌาย์

คุณพ่อได้แต่งงานครั้งแรกกับ ม.ล. ผอบ เดชาติวงศ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ มีบุตรด้วยกัน ๑ คน คือ

นางจินดารัตน์ ชาตาคม

และครั้งที่สองได้แต่งงานกับ คุณแม่ม้วน โกมลวาทิน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ มีบุตรด้วยกัน ๕ คน คือ

นายชัช กมลาศวิน
นางอัญชลี วงศ์สมบูรณ์
นางไฉไล ชาญเฉลิม
นางสาวอัจฉรา กมลาศวิน
นายธงชัย กมลาศวิน

ระหว่างที่คุณพ่อรับราชการอยู่นั้น นับว่าคุณพ่อเป็นคนหนึ่งที่มีโชคดี โดยได้รับปฏิบัติหน้าที่ราชการอยู่ใกล้ชิดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถึง ๒ พระองค์ คือ รัชกาลที่ ๖ และ ที่ ๗ ได้รับความไว้วางใจจากผู้บังคับบัญชาตลอดมา ได้ติดตามเสด็จพระราชดำเนินในการแปรพระราชฐานยังพระราชวังไกลกังวลและมฤคทายวัน หัวหิน อยู่เสมอทั้งสองรัชกาล โดยควบคุมม้าพระที่นั่งสำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี พร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งตามเสด็จพระราชดำเนินไปด้วย โดยมีหน้าที่ถวายม้า และเป็นครูฝึกการขี่ม้าให้แก่เจ้านายที่ตามเสด็จอยู่เสมอ เท่าที่จำได้ในรัชกาลที่ ๗ มี พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวรานนท์ธวัช

คุณพ่อเป็นคนแข็งแรงเพราะออกกำลังอยู่เสมอ คุณพ่อต้องตื่นตั้งแต่ ๐๕.๐๐ น. เพื่อฝึกม้าไว้เทียมรถในงานพระราชพิธี ในงานพระราชพิธีสำคัญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จโดยรถม้าพระที่นั่ง จะต้องใช้ม้าแปดตัว หรือสี่ตัวเทียมรถพระที่นั่ง (เทียมคู่ ถ้าม้าแปดตัวก็เทียมสี่คู่ ถ้าสี่ตัวก็เทียมสองคู่ มีคนขี่คู่ละหนึ่ง ขี่ตัวจูงตัว คนขี่อยู่ซ้ายมือจูงด้วยมือขวา) ข้าพเจ้าได้มีโอกาสตามคุณพ่อไปในงานหลายครั้ง เท่าที่จำได้ก็มี พยุหยาตราทางสถลมารค พิธีโล้ชิงช้า และครั้งสุดท้ายคือ พิธีเปิดรัฐสภา ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้ายในหน้าที่ราชการของคุณพ่อ ที่ได้ปฏิบัติหน้าที่นายสารถีเอก พระราชพิธีครั้งนี้ ในหลวงรัชกาลที่ ๗ เสด็จรถม้าพระที่นั่งเทียมด้วยม้าแปดตัว และก็เป็นครั้งสุดท้ายของกรมอัศวราชเหมือนกัน หน้าที่ของคุณพ่อเป็นหน้าที่เหนื่อยมาก ต้องใช้กำลังและความสามารถ เนื่องจากคุณพ่อประจำท้ายรถพระที่นั่ง เมื่อเวลาจะเคลื่อนขบวนรถพระที่นั่ง คุณพ่อต้องยืนอยู่กับม้าคู่หน้า คอยบังคับม้าให้ค่อย ๆ เคลื่อนช้า ๆ ทีละน้อย ไม่ให้รถเคลื่อนโดยกระตุกหรือกระชากเป็นอันขาด เวลารถจะหยุดเหมือนกัน คุณพ่อจะต้องลงจากท้ายรถพระที่นั่งพร้อมทั้งวิ่งคู่ไปกับม้าเป็นระยะทางไกล ๆ เช่น ในหลวงเสด็จพระที่นั่งจักรี ฯ รถพระที่นั่งหยุดที่ประตูวัดพระแก้ว คุณพ่อต้องลงวิ่งคู่ไปกับม้า ในชุดเต็มยศ ตั้งแต่กรม ประชาสัมพันธ์ เรื่อย ไปจนถึงกรมวังปูลาดพระบาทไว้ จะต้องบังคับม้าให้หยุดได้พอดีกับเมื่อเปิดประตูรถพระที่นั่งแล้วต้องตรงกับที่ลาดพระบาท หน้าที่นี้เป็นหน้าที่สำคัญมาก ผู้ปฏิบัติจะต้องมีความสามารถและมีความชำนาญเป็นอย่างยิ่ง ไม่เหมือนกับรถยนต์ซึ่งบังคับด้วยเครื่องยนต์

เมื่อคุณพ่อได้ออก จากราชการแล้ว ได้ไปทำการขายน้ำมันอยู่ที่จังหวัดอยุธยา ตำบลหัวรอ จนเกิดสงครามจึงได้เลิกขาย ต่อมาในระหว่าง

สงครามได้มาทำงานอยู่ที่อู่ไทยเจริญ บางรัก ของ ร.ท. เจริญ ศรีสมวงศ์ ซึ่งเป็นหลานเขย ทำหน้าที่เก็บเงินในระหว่างสงครามได้อพยพหลบภัยไปอยู่ต่างจังหวัด คุณพ่อได้รับความไว้วางใจจากผู้จัดการบริษัทเป็นผู้ถือเงินนำไปมอบให้คราวละหลาย ๆ แสน ต้องติดต่อกับหน่วยราชการตามกรมกองต่าง ๆ ทำให้คุณพ่อมีเพื่อนฝูงมากตั้งแต่รุ่นเท่าจนถึงรุ่นลูก เมื่อคุณพ่อมีอายุมาก ได้ลาออกจากอู่ไทยเจริญมาอยู่กับบ้าน ได้ใช้ชีวิตประจำวันโดยการเลี้ยงนก ปลูกต้นไม้ ไปตามประสาคนแก่ จากหลังสงครามมานี้คุณพ่อแข็งแรงสุขภาพดีไม่เคยเจ็บไข้ได้ป่วยมากเลย จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๖ คุณพ่อเริ่มไม่สบายแต่ก็ไม่มาก สามารถที่จะไปหาหมอได้ด้วยตนเอง ขณะนั้นคุณพ่ออายุ ๗๓ ปีแล้ว หมอตรวจก็ว่าไม่ได้เป็นอะไรมากโดยให้ยามารับประทาน เป็นพวกวิตามินชนิดต่าง ๆ เท่านั้น ในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ เดือนเมษายน เริ่มป่วยมาก ได้เชิญนายแพทย์มาตรวจรักษาให้ที่บ้าน ระหว่างหมอมารักษาอาการดีขึ้นบ้างทรุดลงบ้างเรื่อยมา ระยะนี้คุณพ่อมีอาการปวดในท้องเน่นอยู่ตลอดเวลา หมอแจ้งว่าเลือดน้อย เห็นสมควรให้ไปรักษาที่โรงพยาบาลเพื่อจะให้เลือด ลูก ๆ จึงตกลงที่จะให้คุณพ่อไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลตำรวจ เพราะมีหลานชายเป็นนายแพทย์ที่นั่น วันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๐๗ จึงพาคุณพ่อไป หมอได้ให้น้ำเกลือ ๑๐๐๐ ซี.ซี. และวันที่ ๑๘ ได้ให้เลือด ๖๐๐ ซี.ซี. ลูก ๆ ได้ไปอยู่เฝ้าไข้ในวันนี้อาการดีขึ้นหน้าตาสดใส วันที่ ๑๙ ข้าพเจ้าได้ดูอาการเห็นดีขึ้นและได้อยู่กับคุณพ่อถึงเวลากลางคืน จึงได้ลากลับ คุณพ่อยังได้พูดกับข้าพเจ้าว่า "ไม่ต้องเป็นห่วง อาการพ่อดีขึ้นมากแล้ว" ใครจะรู้ว่าในคืนวันที่ ๑๙ นี้เอง คุณพ่อต้องจากคุณแม่และลูก–หลานไปอย่างสงบ เมื่อเวลา ๐๒.๐๐ น. โดยมีนายแพทย์ประเวศ คุ้มภัย หลานชายพยาบาลรักษาอย่างสุดความสามารถ และได้เชิญนายแพทย์ พ.ต.อ. อุทัย ศรีอรุณ ผู้อำนวย

การ ร.พ. ตำรวจมาดูอาการ ท่านผู้อำนวยการ ร.พ. ได้ให้เลือดอีก พยายามทุกทางที่จะเลี้ยงเอาไว้ให้ถึงรุ่งเช้าเพื่อจะรอญาติมิตร แต่ก็ไม่สามารถที่จะขืนมัจจุราชได้ คุณพ่อจึงต้องจากคุณแม่ ลูก–หลานไปโดยโรคมะเร็งในกระเพาะอาหาร เมื่อคุณพ่ออายุ ๗๕ ปี

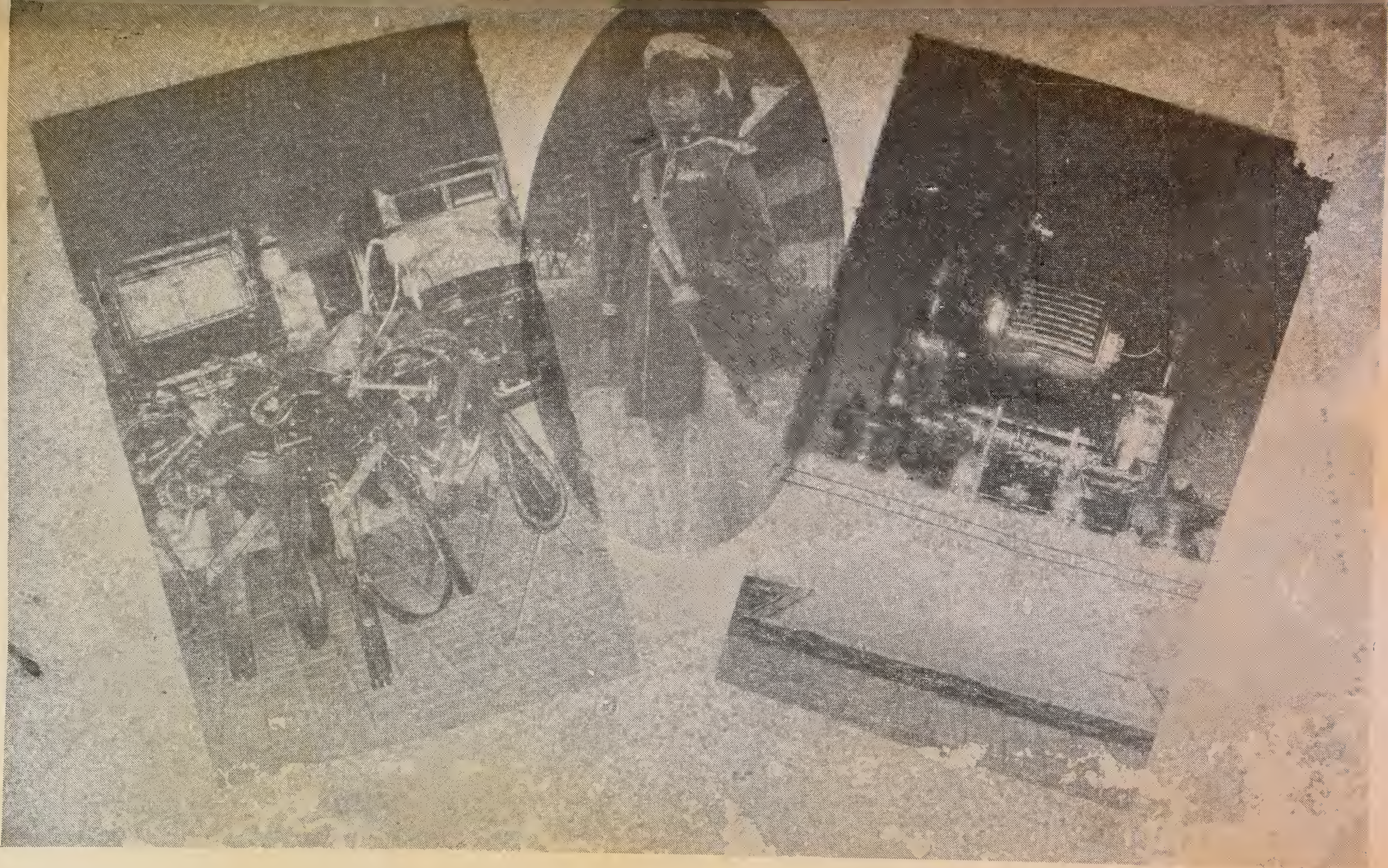
พระคุณของคุณพ่อที่ได้เลี้ยงลูก ๆ อบรมสั่งสอนให้การศึกษา จนลูก ๆ ได้โตขึ้นมาเป็นหนุ่มสาว และมีครอบครัวไปแล้วอย่างมีความสุข พระคุณนี้จะหาสิ่งใดมาวัดและตักตวงมิได้เลย ขอดวงวิญญาณของคุณพ่อที่รักของลูกจงสู่สุคติในสัมปรายภพ เกิดชาติใดหนใดขอได้กลับมาเป็นพ่อลูกทุกชาติไป.

จากลูก

ชัช กมลาศวิน

สำนักงานบริการประปา เขต ๕ กองประปากรุงเทพ

๒๘ เม.ย. ๐๘

(กลาง) หลวงพิชัยพาชีในเครื่องแบบเต็มยศนายสารถีชั้น ๑
(ขวา) รถพ่อปู่พร้อมเครื่องสังเวย (ซ้าย) รถพระที่นั่งและเครื่องม้ารถพระที่นั่ง

การนับถือพระพุทธศาสนา

พระราชนิพนธ์

ของ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ถ้าบุคคลผู้ใดจะนับถือพระศาสนา บุคคลผู้นั้นจะต้องให้รู้จักของทั้ง ๓ อย่าง คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียให้ชัด ให้เห็นให้รู้คุณพระศาสนาว่าจะนับถือจะมีประโยชน์อย่างไร นิสัยคนทุกวันนี้ทำแต่หยาบ ๆ ไม่ตริไม่ตรอง ถึงจะนับถือพระศาสนาก็ถือตามบิดามารดาตนเท่านั้น หารู้ไม่ว่าพระพุทธเจ้านั้นเป็นอย่างไร พระธรรมนั้นอย่างไร พระสงฆ์นั้นอย่างไร เป็นแต่ได้ยินเขาว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่นับถือ ได้ยินเขาว่าได้ให้เข้าของแก่คนนุ่งเหลืองห่มเหลืองได้บุญ ได้ยินเท่านั้นแล้วก็ให้ไป ไม่ได้ตริตรองว่าบุญนั้นอย่างไร เพราะทำอย่างไรจึงได้บุญ จะนับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นั้น จะนับถือทำไม เพราะเหตุไรจึงต้องนับถือ ไม่ตริตรองให้รู้ แล้วก็นับถือไปตามบิดามารดา นับถืออย่างนั้นที่จะเป็นที่นับถือหามิได้ นับถือเช่นนั้นก็ได้ชื่อว่านับถือตามบิดามารดาเท่านั้น เพราะว่าตัวไม่รู้จักพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นแต่ทำตามเขาเท่านั้น เพราะอย่างนั้นแหละ จึงว่าใครจะนับถือพระศาสนาต้องตรองให้ละเอียด ให้รู้จักพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่าพระพุทธเป็นอย่างนั้น พระธรรมเป็นอย่างนั้น พระสงฆ์เป็นอย่างนั้น พระศาสนาเป็นอย่างนั้น แล้วจึงถวายตัวเป็นข้าพระศาสนา รับข้อปฏิบัติที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ท่านสั่งให้

ทำอย่างไร ก็ทำไปอย่างนั้น สิ่งไรท่านไม่ให้ทำก็อย่าทำ จึงจะชอบ ก็ทำไม จึงจะรู้จักพระพุทธเจ้าเล่า พระพุทธเจ้านั้นถึงเราไม่ได้เห็น ก็แต่ได้ยินมาแต่ในหนังสือหนังหา มีมากกว่ามากควรจะเชื่อได้ อันพระพุทธเจ้านั้น แต่ก่อนท่านเป็นสัตว์เหมือนอย่างเรานี่แหละ แต่ทว่าหากท่านมีปัญญาพิจารณาว่า สัตว์ทั้งหลายเกิดมาแล้วตาย ถึงซึ่งความลำบากเป็นอันมาก จะทำอย่างไรหนอเราจึงจะพ้นความลำบากนี้ได้ จึงมานึกไปว่า ที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บไม่ตายเห็นจะมีเป็นแท้ เปรียบเหมือนอย่างมีของร้อนก็คงมีของเย็นแก้ไฟมีแล้วน้ำก็มีแก้ ความลำบากมีแล้ว ความสบายก็จะมีเหมือนกัน เมื่อท่านผู้นั้นมาคิดเห็นแล้ว ท่านก็อุตส่าห์แสวงหาอุบายที่จะออกจากทุกข์ สู้ทำการกุศลมาช้านานถึงพระศาสนา พระพุทธเจ้าทีปังกร ครั้งนั้นท่านมีบารมีแก่กล้า ควรออกได้จากวัฏฏสงสาร ควรจะได้พระอรหัตต์ แต่หากท่านมีกรุณาแก่สัตว์มากด้วยกันท่านนั้นมาคิดว่าเราท่องเที่ยว เวียนตาย เวียนเกิดในวัฏฏสงสาร ช้านานนักหนาใครที่จะไม่ได้เป็นพี่น้องเป็นบิดามารดากันไม่มี คงได้เป็นบิดามารดาเป็นพี่น้องกันหมดทุกคน ก็คนเหล่านั้นยังจะต้องทนทุกข์ความลำบาก ก็ตัวเราจะไปเสียคนเดียวนั้นไม่ชอบ จำจะต้องอยู่บอกอุบายที่จะพ้นทุกข์ ให้เขารู้ด้วยกันมาก ๆ ก็นิสสัยคนที่จะบอกอุบายให้เคลื่อนพ้นทุกข์มิใช่ง่าย แต่เมื่อไรมีปัญญาสารพัตรรู้สารพัตรเห็น ได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าเหมือนพระทีปังกรจึงจะได้ ท่านคิดอย่างนี้แล้ว ท่านจึงกระทำตนเป็นสะพาน ถวายแก่พระพุทธเจ้าทีปังกรกับหมู่พระสงฆ์เป็นบริวาร แล้วทำความปรารถนาในที่จำเพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้านั้น ขอได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าเหมือนพระองค์นี้เถิด ครั้นทำความปรารถนาแล้วพระพุทธเจ้าทำนายว่าจะได้ตรัส ท่านก็อุตส่าห์สร้างพระบารมีมาเป็นอันมาก ช้านานได้ถึงสี่อสงไขยแสนกัลป์ นับแต่กัลป์นี้ถอยลงไป ท่านนั้นมีความกรุณาสู้สละเสียซึ่งพระอรหัตตผล อันจะได้ในชาตินั้น สู้ทนลำบาก

สร้างพระบารมีมาอย่างนี้ เปรียบเหมือนมนุษย์ที่ติดอยู่ในเรือนจำด้วยกันเป็นอันมาก ภายหลังมามีบุรุษผู้หนึ่งมีปัญญาแก้ไข หาอุบายเพื่อจะหนีออกจากเรือนจำ ครั้นแสวงหาช่องอุบายที่จะออกจากเรือนจำได้แล้ว จึงมาคิดว่าเราจะออกไปคนเดียวไม่ชอบ คนทั้งหลายที่อยู่ในเรือนจำนั้น แต่ล้วนเป็นเพื่อนเป็นฝูงชอบพอกันทั้งสิ้น เขาเหล่านั้นยังหารู้อุบายที่จะออกจากเรือนจำไม่ จำเราจะต้องอยู่บอกอุบายให้เขารู้ด้วยกันมาก ๆ ก่อนจึงค่อยไปจึงจะดี เมื่อบุรุษนั้นคิดอย่างนี้แล้ว ก็สู้ทนทุกข์อยู่ในเรือนจำ ก็ซึ่งชักเอาความนี้เปรียบก็เพราะว่าเราทั้งหลายแต่บรรดาท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏสงสารเหมือนกับคนที่ติดอยู่ในเรือนจำ ก็พระโพธิสัตว์นั้นเหมือนบุรุษที่มีปัญญา ท่านสู้ทนความลำบากมาช้านาน สารพัดสิ่งไรที่เป็นกุศลท่านก็ได้ทำทุกประการ ครั้นพระบารมีแก่กล้าแล้วในชาติที่สุด ท่านมาบังเกิดในเมืองกบิลพัสดุ์ มีอยู่ข้างทิศตะวันตกเฉียงเหนือข้างทิศอุดร บังเกิดในตระกูลกษัตริย์ศากยราช คนทั้งหลายถวายนามชื่อว่า สิทธัตถะ แต่ว่าเขาเรียกโดยโคตรว่าโคตมะ ท่านนั้นมีพระกายงดงามไม่มีใครสู้ได้ เพราะว่าท่านได้สร้างกุศลมามาก มีพระกายสูงต่ำโดยธรรมดา มีพระรัศมีแสงสว่างงาม

ท่านนั้นออกทรงบรรพชาเอาเพศเหมือนอย่างภิกษุ ทำความเพียรละเสียซึ่งความชั่วทั้งปวง สารพัดความชั่วทั้งหมดท่านได้ละทุกประการ มีพระสันดานอันบริสุทธิ์ ไม่มีความชั่ว สารพัดรู้สารพัดเห็นไม่ขัดข้อง รู้จักกองทุกข์คืออุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ ประการ รู้เหตุที่จะยังกองทุกข์ให้บังเกิด คือความอยากได้ รู้ที่ดับทุกข์คือพระนิพพาน และรู้หนทางคือข้อปฏิบัติที่จะให้ถึงที่ดับทุกข์ ไม่มีใครเป็นครูเป็นอาจารย์ แล้วก็รู้ดี รู้ผิด รู้ชอบ ท่านนี้แหละชื่อว่าพระพุทธเจ้า ก็พระพุทธรูป พระเจดีย์ ที่มีอยู่ในที่ต่าง ๆ และไม้มหาโพธิ

ที่มีอยู่ในที่ต่าง ๆ นั้นมิใช่พระพุทธเจ้า เป็นแต่ของเขาทำไว้เป็นที่ไหว้ที่บูชาเท่านั้น ไม้มหาโพธิเล่าก็เป็นแต่ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ที่จะได้เป็นพระนั้นหามิได้ ถ้าหากว่าจะมีความสงสัยว่า ท่านแต่ก่อนที่ท่านเป็นคนรู้หนังสือหนังหามากกว่ามาก ท่านว่าไว้ว่าใครได้ไหว้ได้บูชา ได้เคารพนับถือพระพุทธรูป พระเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ เป็นบุญเป็นกุศล ถ้าหากว่าของเหล่านั้นจะไม่เป็นพระแล้วจะได้บุญที่ไหนเล่า ท่านแต่ก่อน ๆ ล้วนเป็นผู้รู้หนังสือหนังหามาก ทำไมท่านจึงไม่ว่า พึ่งจะมาว่าแต่เดี๋ยวนี้ คนเดี๋ยวนี้เป็นเด็ก ๆ จะรู้จักอะไร เมื่อจะคิดเช่นนั้นหาชอบไม่ เพราะว่าท่านได้ตริได้ตรองแล้วว่า คำที่ว่าได้ไหว้ได้บูชา ได้เคารพแก่พระพุทธรูป พระเจดีย์และไม้มหาโพธิได้บุญนั้น จริงอยู่เพราะเจดีย์นั้นแต่พระพุทธเจ้ายังไม่นิพพาน ท่านได้ทูลถามว่า ถ้าพระองค์นิพพานแล้ว คนทั้งหลายคิดถึงพระเดชพระคุณจะบูชาด้วยอามิส จะบูชาในที่ใด พระองค์จึงอนุญาตให้ทำเป็นสตูปไว้ว่าถ้าตถาคตนิพพานแล้ว ใครอยากจะบูชาแก่ตัวเราให้ไปตั้งไว้ที่พระสตูป เพราะว่าพระองค์สั่งอย่างนี้ ใครทำตามท่านสั่งก็ได้บุญ พระเจดีย์เปรียบเหมือนบาตรของพระพุทธเจ้าเหมือนกัน เหมือนอย่างว่าใครอยากจะให้เข้าของแก่บิดามารดา บิดามารดานั้นสั่งว่าท่านจงไปตั้งไว้ในสถานที่แห่งเราที่นั้น ๆ ผิแลว่าเขาเอาไปตั้งไปวางไว้ตามสั่งแล้ว ถึงมาตรว่าจะมิได้หยิบยื่นให้ต่อมือก็ดีก็ได้ชื่อว่าให้ของนั้นแก่บิดามารดา ฉันใดก็ดี ถึงคนจะใคร่บูชาแก่พระพุทธ-เจ้าแล้ว แลไปตั้งไว้ที่พระเจดีย์นั้นก็เหมือนกัน เพราะว่าพระพุทธเจ้าท่านสั่งไว้ว่า ใครอยากจะใคร่ไหว้บูชาท่านด้วยของมีดอกไม้เป็นต้น ให้นำไปตั้งไว้ที่พระสตูป ถ้าใครทำตามท่านสั่ง ก็ได้ชื่อว่าถวายแก่พระพุทธเจ้าเหมือนกัน เพราะอย่างนั้นจึงได้บุญ ก็ไม้มหาโพธินั้นเป็นที่ตรัสของพระองค์ ถึงว่าพระพุทธรูปเล่า เขาก็อุทิศต่อพระองค์แล้วแลทำไว้สงเคราะห์เข้าว่าเป็นเจดีย์

ก็แต่ทว่าพระพุทธรูปนั้น พระพุทธเจ้าท่านหาได้อนุญาตไม่ เป็นแต่เขาคิดกันขึ้นเมื่อภายหลัง ก็แต่ทว่าเขาอุทิศต่อพระพุทธเจ้าแล้วแลกระทำ เพราะอย่างนั้นก็เห็นจะได้ด้วยกัน นี่แหละบุคคลที่มีปัญญาได้เห็นหนังสือนี้ แล้วจะบูชามีพระเจดีย์เป็นต้น ให้คิดว่าเราจะบูชาพระพุทธเจ้าที่ท่านเป็นคนสารพัดรู้สารพัดเห็น ก็แต่ทว่าท่านสั่งไว้ให้ตั้งไว้ในที่เช่นนี้ ให้คิดว่า อิมินา สกฺกาเรน พุทฺธํ ปูเชมิ ให้คิดอย่างนี้แล้ว แลบูชาจึงจะมีอานิสงส์มาก เปรียบเหมือนได้บูชาแก่พระองค์เหมือนกัน ก็เมื่อจะกราบในที่มีเจดีย์เป็นต้นนั้น ให้คิดถึงพระพุทธเจ้าอย่างว่ามานั้นเหมือนกัน แล้วแลคิดในใจว่า พุทฺธํ วนฺทามิ แล้วจึงกราบจึงได้บุญมาก เหมือนกราบแก่พระองค์ก็เหมือนกัน อิมินา สกฺกาเรน พุทฺธํ ปูเชมิ แปลว่า ตัวบูชาแก่พระพุทธเจ้าด้วยเครื่องสักการะนี้ พุทฺธํ วนฺทามิ นั้น แปลว่าตัวข้าไหว้พระพุทธเจ้าผู้เป็นคนรู้ พระธรรมนั้นให้พึงเข้าใจว่ามิใช่อื่น ได้แก่ความรู้ของพระพุทธเจ้านั้นเอง ได้แก่ข้อปฏิบัติทั้งปวงที่สำหรับล้างความชั่วสารพัด และพระนิพพานอันเป็นที่ดับความทุกข์ทั้งปวง ถ้าจะจัดอีกอย่างหนึ่งก็ได้แก่ศีล ที่เป็นของสำหรับจะห้ามความชั่วอย่างหยาบจนถึงลงมือได้และไหวกายไหววาจาได้ มีเว้นจากฆ่าสัตว์เป็นต้น จัดเป็นสมาธิอย่างหนึ่ง เป็นของสำหรับห้ามความชั่วในใจ ได้แก่จิตต์ที่ฟุ้งซ่านเป็นจิตต์ที่แน่แน่วอยู่ในอารมณ์นั้นอย่างเดียว ของคนที่กระทำมนสิการกัมมัฏฐานห้ามกันเสีย บมิให้อกุศลบังเกิดได้อย่างหนึ่ง จัดเป็นปัญญาอย่างหนึ่ง เป็นของสำหรับจะถอนเสียซึ่งความชั่วอย่างละเอียด คือตัณหาที่สะสมจมอยู่ในสันดานของสัตว์ทั้งปวงนั้นอย่างเดียว จัดเป็น ๓ อย่างดังนี้นั้นแล ถ้าจะว่าให้สั้นสังเขป พระศาสนาของพระพุทธเจ้านั้น ก็มี ๓ อย่างคือ ศีลและสมาธิและปัญญาเท่านั้น และเป็นข้อพระศาสนาคือ พระธรรม ถ้าจะจัดอีกอย่าง

หนึ่งนั้น จัดเปนี ๙ อย่าง เปนมรรคเสีย ๔ อย่าง ผล ๔ อย่าง จัดด้วยสามารถแห่งคนที่ได้ถึงความเย็นอย่างละ ๒ คือ โสดาบั๋ตติมรรค ๑ สกทาคามิมรรค ๑ อนาคามิมรรค ๑ อรหัตตมรรค ๑ โสดาบั๋ตติผล ๑ สกทาคามิผล ๑ อนาคามิผล ๑ อรหัตตผล ๑ พระนิพพาน ๑ ประสมเปน ๙ อย่าง คัมภีร์แสดงข้อปฏิบัติที่จะให้ถึงพระนิพพาน ชื่อว่าปริยัตินั้นอย่างหนึ่ง ประสมเปน ๑๐ อย่างด้วยกัน ถ้าจะว่าให้สั้นสังเขป พระธรรมนั้น ได้แก่พระนิพพานที่อย่างยอด พ้นจากความทุกข์ทั้งปวงนั้น และก็พระนิพพานนั้นอันใด จะเห็นด้วยอะไร จะได้เห็นอะไร จะได้เห็นก็ด้วยมรรคด้วยผลที่แจกไว้เปน ๘ อย่างนั้น มรรคผลนั้นจึงจัดเปนพระธรรมด้วย ก็มรรคผลนั้นจะได้ด้วยอะไร ก็ได้ด้วยข้อปฏิบัติ ตั้งแต่สรณคมน์และศีล ๕ ขึ้นไปจนตลอดถึงสมาธิ ข้อปฏิบัตินั้นจึงชื่อว่าพระธรรมด้วย ข้อปฏิบัตินั้นจะรู้ด้วยอันใด รู้ด้วยเนื้อความที่สำแดงข้อปฏิบัติเท่านั้นแล เรียกว่าพระธรรม ใบลาน และหนังสือที่เขียนไว้ในตู้นั้น จะได้เปนพระธรรมหามิได้ ใบลานนั้นก็เปนแต่ใบลานเท่านั้นเอง ถึงตัวหนังสือนั้นก็เปนแต่ขีดไว้ เพื่อจะให้รู้ว่าขีดอย่างนี้อ่านอย่างนี้ ๆ เท่านั้น ก็เสียงที่อ่านออกมานั้นเล่าก็มิใช่พระธรรม เปนแต่ของสำหรับจะให้ความรู้เท่านั้น เพราะอย่างนั้นจึงว่าใบลานและตัวหนังสือนั้นมิใช่พระธรรม ข้อความที่คนได้ยินเสียงได้เห็นตัวหนังสือแล้ว แลอ่านออกมาที่ข้อปฏิบัติสำหรับจะได้ถึงซึ่งพระนิพพานนั้นแล เรียกว่าพระธรรม พึงรู้เถิดว่าพระ-นิพพานนั้นแหละเรียกว่าพระธรรม ไม่เปนบ้านเมือง มิใช่ดิน มิใช่น้ำ มิใช่ลม มิใช่ไฟ มิใช่อากาศ เปนของละเอียดสุขุม ไม่เห็นด้วยจักษุ ไม่ได้ยินด้วยโสต ไม่ได้กลิ่นด้วยนาสิก ไม่ใช่ของรู้รสได้ด้วยลิ้น ไม่ได้รู้สัมผัสด้วยกาย ไม่ได้รู้ด้วยจิตต์ เปนของผลวิเศษอย่างหนึ่งต่างหาก ไม่เปนด้วยของอย่างอื่น ถ้าหากว่ามีความสงสัย ว่าอย่างนั้น จะรู้ จะเห็น จะได้ด้วยอย่างไร พึงรู้เถิด

ต่อเมื่อไรมีจักษุอย่างหนึ่ง บังเกิดด้วยผลแห่งกุศลที่ได้อบรมมามากแต่ในกาลก่อนนั้นมีขึ้นแล้ว จึงจะรู้จะเห็นได้ คนที่ไม่มีอุปนิสสัยได้ทำมา ไม่รู้จักษุรู้พระนิพพานนั้นก็ไม่เห็น เพราะว่าคนเหล่านั้นเปรียบเหมือนคนจักษุบอดแต่กำเนิดไม่ได้เห็นรูปต่าง ๆ ถึงจะได้ยินคนอื่นเขาว่าสีเขียวสีเหลืองมีอยู่ก็หารู้ว่าเป็นอย่างไรไม่ ต่อเมื่อไรมีจักษุเป็นปกติจึงจะเห็นได้ ฉันใดก็ดี พระนิพพานนี้ก็คงมีเป็นแท้ ก็แต่ทว่าเราทั้งหลายที่ไม่มีจักษุสำหรับเห็นพระนิพพานนั้นจึงไม่รู้ไม่เห็น ถ้าหากว่าจะมีความสงสัยว่าพระนิพพานนั้นจะไม่มีดอกกระมังจะเป็นเช่นนั้นหามิได้ พระนิพพานนั้นคงมีเป็นแท้ ด้วยว่าท่านพรรณนามามากกว่ามาก ในหนังสือสำแดงไว้ว่า พระพุทธเจ้าท่านรู้ท่านเห็นพระนิพพานแล้วท่านสั่งสอนให้คนอื่น ๆ ปฏิบัติตามแล้ว แลได้รู้ได้เห็น มามากกว่ามากยิ่งกว่าหมื่นแสน จึงเชื่อได้ว่า เห็นจะมีเป็นแท้ ก็นั้นแหละพระนิพพานนั้นเป็นของละเอียดวิเศษ ถ้าใครรู้ใครเห็นแล้วก็พ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ไม่เกิดไม่แก่ ไม่ไข้ ไม่ตาย เป็นสุขอย่างสุดยอด แต่ทว่ามิใช่สุขเวทนา พระนิพพานที่พรรณนามานี้แลชื่อว่าพระธรรมโดยแท้ ก็นั้นแหละพระนิพพานนั้น ต่อคนถึงซึ่งมรรคผลจึงจะเห็นได้ มรรคผลนั้นจึงชื่อว่าพระธรรมด้วย ก็มรรคผลนั้นต่อคนที่ปฏิบัติเว้นเสียจากความชั่วทั้งปวงจึงจะถึงได้ เพราะอย่างนั้น ข้อปฏิบัติจึงชื่อว่าพระธรรมด้วย ก็ข้อปฏิบัตินั้นจะรู้ก็รู้ด้วยความที่สำแดงข้อปฏิบัติที่ชื่อว่าปริยัตินั้น เพราะอย่างนั้น ปริยัติจึงชื่อว่าพระธรรมด้วย ถ้าหากว่าจะคิดไปว่า ท่านว่าใบลานและตัวหนังสือไม่ใช่พระธรรมแล้ว ก็ต้องการอันใดแก่หนังสือเล่า หนังสือนั้นจะเขียนไว้ทำไม ถึงจะสร้างไว้ก็เห็นจะไม่ได้บุญ เพราะว่า ไม่ใช่พระธรรม จะคิดเช่นนั้นหาชอบไม่ ซึ่งเขียนไว้สร้างไว้ก็คงได้บุญเป็นแท้ เพราะว่าไม่มีหนังสือแล้ว จะรู้ความสำแดงซึ่งข้อปฏิบัติมาแต่ไหน ก็ซึ่งจะรู้ข้อปฏิบัตินั้น ก็อาศัยเพราะหนังสือจึงจะรู้ได้ เปรียบ

เหมือนอย่างตำราสำหรับจะให้รู้ยาต่าง ๆ ถ้าไม่มีตำราแล้วจะรู้ยามาแต่ไหน ต้องอาศัยตำราจึงจะรู้ได้ เพราะอย่างนั้นแล จึงว่าคนเขียนไว้สร้างไว้ซึ่งหนังสือนั้นได้บุญ ก็แต่ทว่าอย่าให้คิดว่าหนังสือนั้นเปนพระธรรม ให้คิดว่าเปนแต่ตำราสำแดงความที่สำแดงข้อปฏิบัติเท่านั้น ก็จะเปรียบอุปมาให้เข้าใจว่าเหมือนอย่างตำราหมอที่เขียนไว้ในสมุดแลใบลานต่าง ๆ สมุดแลใบลานแลตัวหนังสือนั้นจะได้เปนยาหามิได้ เปนแต่ของสำหรับจะให้รู้ยาเท่านั้น ฉันใดก็ดี หนังสือในใบลานนั้นก็เปนของสำหรับจะให้กำหนดข้อปฏิบัติ เพื่อจะให้รู้พระนิพพานเท่านั้นเหมือนกันเพราะว่าอย่างนั้นแล จึงว่าหนังสือที่ใบลานหาใช่พระธรรมไม่ ก็ถ้าว่าบุคคลจะบูชาพระธรรมนั้นจะทำอย่างไร ท่านว่าไว้ว่าถ้าบุคคลผู้ใดจะบูชาพระธรรมด้วยเข้าของต่าง ๆ มีผ้าเปนต้น ก็ให้เอาไปถวายแก่คนที่รู้ธรรม ถ้าจะว่าโดยแท้ คนที่รู้ธรรมนั้นก็ได้แก่คนที่ได้มรรคได้ผลรู้พระนิพพาน ก็แต่ว่าทุกวันนี้ไม่มีปรากฏคนเช่นนั้นแล้ว มีแต่คนที่รู้ปริยัติธรรม คือข้อปฏิบัติสำหรับจะให้รู้พระนิพพาน ก็เห็นจะใช้ได้ด้วยกัน ก็แต่ว่าเมื่อจะถวายนั้น ให้คิดว่าจะบูชาพระธรรมแล้วจึงถวาย จึงได้บุญมาก ถ้าแม้ว่าคนที่ไม่คิดถึงพระธรรม เปนแต่ถวายไปเช่นนั้น จะได้ชื่อว่าบูชาพระธรรมหามิได้ ก็เปนแต่ให้แก่คนนั้นเอง ไม่มีผลมาก เพราะเช่นนั้น เมื่อคิดว่าจะบูชาพระธรรมนั้น ให้คิดว่า ธมฺมํ ปูเชมิ อย่างนี้แล้วจึงบูชา ธมฺมํ ปูเชมิ นั้นแปลว่า ตัวข้าบูชาพระธรรม เมื่อกราบลงในที่ใด ๆ ถ้าคิดจะกราบพระธรรมแล้วก็ให้คิดว่า ธมฺมํ วนฺทามิ แล้วจึงกราบ คำซึ่งว่า ธมฺมํ วนฺทามิ นั้นแปลว่า ตัวข้าขอไหว้พระธรรมก็ถ้าคนทำตามอย่างนี้แล้วคงมีผลมากเปนแท้

ก็พระสงฆ์นั้น จะรู้ด้วยอย่างไรเล่า พระสงฆ์นั้นมี ๒ อย่าง คือ อริยสงฆ์นั้นเปนบุรุษหรือสัตรีและคฤหัสถ์และบรรพชิตก็ดี บมิได้ว่า สุดแท้

แต่ว่าใครเห็นใครถึงซึ่งพระธรรมคือพระนิพพานและมรรคผล คนทั้งปวงเหล่านั้นชื่อว่าพระอริยสงฆ์ทั้งสิ้น สมมติสงฆ์นั้นได้แก่ภิกษุที่ทรงจตุปาริสุทธิศีล บำเพ็ญข้อปฏิบัติ แต่ท่ว่ายังไม่ได้ถึงพระนิพพานและมรรคผล คนทั้งปวงเหล่านั้นชื่อว่า สมมติสงฆ์ คนทั้ง ๒ จำพวกนี้แต่ล้วนเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น เมื่อคนจะคิดถึงพระสงฆ์ด้วยมนสิการกัมมัฏฐานก็ดี หรือว่าจะถวายเข้าของอันใดแก่พระสงฆ์ก็ดี ให้ระลึกถึงพระอริยสงฆ์แล้วแลกระทำจึงจะถูกต้อง แต่ท่ว่าจะบูชาพระอริยสงฆ์ต้องบูชาแก่หมู่ภิกษุทั้งปวง เพราะอริยสงฆ์นั้นไม่มีผู้ใดรู้จัก ท่านอยู่ในที่ต่าง ๆ กัน คือว่าในมนุษย์โลกบ้างในเทวโลกบ้าง ในพรหมโลกบ้าง เป็นคฤหัสถ์บ้างเป็นบรรพชิตบ้าง ทำไมจะได้บูชาแก่ท่านเล่า พระพุทธเจ้าจึงได้อนุญาตว่า ใครจะบูชาแก่พระอริยสงฆ์ให้นำไปถวายแก่คนทั้งหลายที่ทรงเพศเป็นภิกษุ อันเป็นสาวกของพระองค์ก็แต่ว่าให้คิดว่าจะบูชาแก่พระอริยสงฆ์แล้วถวายจึงได้บุญมาก เหมือนหนึ่งได้ถวายแก่พระอริยสงฆ์เหมือนกัน แต่ท่ว่าเมื่อจะถวายให้เป็นสงฆ์นั้น ยากที่จะถูกต้อง เหมือนอย่างคนคิดว่าจะถวายเข้าของอันใดมีบิณฑบาตเป็นต้นให้เป็นสงฆ์ แล้วแลไปเลือกนิมนต์เอาสงฆ์ใด ๆ ที่เป็นคนรู้จักชอบพอกันตามใจของตน แล้วถวาย ว่าถวายเป็นสงฆ์ ทำเช่นนั้นจะได้เป็นอันถวายแก่สงฆ์หามิได้ ก็เป็นอันให้แก่คนเหล่านั้นเอง แล้วแลไปนิมนต์มาตามชอบใจของตนเอง เมื่อคนจะทำให้ถูกต้องนั้น อย่าให้คิดว่าจะให้แก่ใคร ๆ ให้ปลงจิตต์ไปว่าจะบูชาแก่พระอริยสงฆ์อย่างเดียว แล้วแลไปนิมนต์ภิกษุที่ท่านประชุมกันอยู่ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป แล้วแลนิมนต์ว่า ข้าพเจ้าจะถวายบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ประมาณพอองค์หนึ่งก็ดีสององค์ก็ดี ตามสติกำลังของตน ขอพระผู้เป็นเจ้าจงจัดให้ใครไปรับของนั้นเถิด ครั้นนิมนต์อย่างนี้แล้วแลถึงเพลาท่านจะจัดให้ใคร ๆ ไปก็ดี ชั้นต่ำมาตรว่าศิษย์วัดอันอยู่ในอารามนั้นก็ดี อย่า

พึงเสียใจ ถึงว่าท่านจะจัดให้พระมหาเถรไปก็ดี อย่าให้ดีใจ พึงกระทำเคารพให้เสมอกันด้วยคิดว่าเราทำเคารพแก่สงฆ์แล้วแลให้มา จึงจะเป็นอันถวายแก่สงฆ์ได้ ถ้าแม้นว่าเห็นศิษย์วัดเป็นต้นไปรับ แล้วเสียใจก็ดี หรือว่าเห็นมหาเถรไปรับแลดีใจก็ดี ถึงว่าจะให้เข้าของอันนั้นมาก็ไม่มีผลมาก เพราะว่าให้ไปแก่คนเหล่านั้นเอง ถ้าว่าใครทำให้ถูกต้องตามคำที่ว่านี้แล้วแลได้ถวายซึ่งเข้าของมีบิณฑบาตเป็นต้น ก็คงมีผลมากยิ่งกว่าได้ถวายแก่พระพุทธเจ้าเสียอีก ก็เมื่อคนจะบูชาพระสงฆ์ด้วยเข้าของมีธูปเทียนเป็นต้น ในที่ใด ๆ ก็ดีให้คิดถึงพระอริยสงฆ์แล้วแลว่าอิมินา สกฺกาเรน สงฺฆํ ปูเชมิ แปลว่าตัวข้าขอบูชาพระสงฆ์ด้วยเครื่องสักการะนี้ เมื่อกราบลงนั้น ก็ให้คิดถึงพระอริยสงฆ์แล้วแลว่า สงฺฆํ วนฺทามิ แปลว่า ตัวข้าขอไหว้ซึ่งพระสงฆ์ เมื่อจะถวายเข้าของมีบิณฑบาตเป็นต้น ก็เปลี่ยนไปตามเข้าของนั้น ๆ ถ้าจะถวายผ้าผืนเดียวให้ว่า อิมํ จีวรํ สงฺฆสฺส เทมิ สาธุ เม ภนฺเต สงฺโฆ อิมํ จีวรํ ปฏิคฺคณฺหาตุ มยฺหํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย แปลว่า ตัวข้าขอถวายซึ่งผ้าผืนนี้แก่สงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับซึ่งจีวรผืนนี้ของตัวข้า เพื่อให้เป็นประโยชน์ เพื่อความสุขสิ้นกาลนานเทอญ.

ทีนี้จะได้สำแดงความในนิคมคาถาเป็นภาษามคธ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าสำแดงไว้ออกเป็นภาษาไทย ให้เข้าใจตามภาษามคธว่า คาถานี้เป็นคาถาสำแดงข้อปฏิบัติ บุคคลผู้ใดมีความปรารถนาจะใคร่ออกจากสังสารวัฏฏ์ แล้วแลอย่าได้ประมาทด้วยว่าสังสารวัฏฏ์นี้ สัตว์ทั้งหลายจะพึงเที่ยวไปไม่มีที่สุดด้วยว่าอบายทั้งสี่ คือ นรก สัตว์ดิรัจฉาน เปรต อสุรกาย ทั้งสี่นี้พระพุทธเจ้าบอกไว้ว่า เป็นเรือนอยู่ของสัตว์ทั้งปวง ก็เมื่อบุคคลรู้อยู่เช่นนี้แล้ว จะมาประมาทอยู่ไม่ควรเลย ควรที่จะแสวงหาข้อปฏิบัติทางมรรคทางผลทางพระนิพพานจึงจะชอบ ก็นิสสัยบุคคลผู้จะรับรองข้อปฏิบัติคำสั่งสอนของพระแล้ว

พึงให้รู้สังเวควัตถุ ตรึกตรอง คิดเอาเป็นอารมณ์อยู่ในใจจึงจะชอบ ก็นี่แล สังเวควัตถุนั้นมีอยู่ ๘ ประการ คือชาติปิ ทุกฺขา เกิดมาแล้วก็เป็นทุกข์ ๑ ชราปิ ทุกฺขา ความแก่ชราเล่าก็เป็นทุกข์ ๑ พฺยาธิปิ ทุกฺขา ความเจ็บไข้เล่าก็เป็นทุกข์ ๑ มรณมฺปิ ทุกฺขํ ความตายเล่าก็เป็นทุกข์ ๑ จตุตาโร อปายา ทุกฺขา อบาย ๔ ภูมิเล่าก็เป็นทุกข์ ๑ อตีเต วฏฺฏ มูลกํ ทุกฺ อนุภูตํ ความทุกข์มีในสังสารวัฏฏ์เป็นที่ตั้งแต่หนหลังมา ตัวเราย่อมได้เสวยทนทุกข์มาก็มากแล้ว ๑ อนาคเต วฏฺฏมูลกํ ทุกฺขํ อนุภวิตพฺพํ ความทุกข์จะมีในสังสารวัฏฏ์เป็นที่ตั้ง ยังไปข้างหน้า ตัวของเรายังจะต้องเสวยทุกข์เป็นอันมาก ๑ อิทานิ อาหารปริเยฏฐิ ทุกฺขํ ก็กาลเดี๋ยวนี้เล่าที่หาอาหารเลี้ยงตัวเราก็เป็นทุกข์ ๑ ก็สังเวควัตถุ ๘ ประการนี้ ถ้าบุคคลผู้ใดปรารถนาจะพ้นสังสารวัฏฏ์แล้วก็พึงศึกษาให้มาก ให้เข้าใจจงทุก ๆ บท จึงจะสมควรแก่ศาสนาของพระพุทธเจ้าได้ ก็การที่จะออกจากสังสารวัฏฏ์นี้ มิใช่พอดีพอร้าย เป็นการใหญ่ยากยิ่งนักอนึ่งการที่ได้อัตตภาพเป็นมนุษย์ มาประจวบการพระศาสนาเข้าแล้ว ก็ได้ชื่อว่าเป็นบุญลาภอันประเสริฐ ชื่อว่าพบแก้วอันหาค่ามิได้ ก็อย่าเป็นคนนอนใจ ให้เป็นคนมีสันดานจิตต์ใจอารมณ์ คิดอยู่ในกองกุศลธรรมทั้งปวง ให้เป็นคนมีสติสัมปชัญญะรู้รอบคอบ กำหนดซึ่งการแห่งกุศลธรรมที่ตนกระทำไว้ในกายและภายนอกแห่งกายจงทุกวัน ประเดี๋ยวนี้เราทำอะไรอยู่ เราได้ศึกษากำหนดข้อสังเกตในข้อปฏิบัติอยู่หรือ หรือว่าได้กำหนดกุศลธรรมอันใดอยู่ ศีลของเราบริสุทธิ์อยู่หรือ หรือไม่บริสุทธิ์ เดี๋ยวนี้เราเจริญสมาธิภาวนาอยู่หรือ หรือว่าเจริญปัญญาภาวนาอยู่ วันคืนก็ล่วงไปแก่ตัวเรา อายุของเราก็เปลืองเข้าไปหรือเปล่าดอก หรือว่าได้สะสมกุศลธรรม ก็อาศัยแต่นึกอยู่เนือง ๆ ฉะนี้คนนั้นก็คงจะรู้ตัวว่า เวลานี้ได้ประมาทเท่านี้ ไม่ประมาทเท่านี้

และได้เจริญกุศลธรรมเท่านั้น อนึ่ง สัตว์ทั้งหลายที่ไปสู่อบายนั้น ด้วยคติ ๔ ประการ คือฉันทาคติทำด้วยพอใจรักใคร่ในเพื่อน ๑ โทสาคติทำด้วยโกรธพยาบาท ๑ โมหาคติทำด้วยหลงในบาป ๑ ภยาคติทำด้วยความกลัว ๑ ก็อาการทั้ง ๔ ที่ว่ามานี้ ได้แก่บุคคลที่ไม่ละอายแก่บาป ถ้าว่าบุคคลผู้ใดลุอำนาจแก่อคติทั้ง ๔ ประการที่ว่ามานี้ บุคคลผู้นั้นชื่อว่ามีอบายภูมิทั้ง ๔ เป็นเรือนอยู่ของตนเป็นเที่ยงแท้ อนึ่งนิสัยบุคคลร้อนรนในที่จะออกจากตัณหาและออกจากสังสารวัฏฏ์ทั้งปวง พึงให้สละเสียซึ่งอกุศลธรรม ๔๕ อย่างดังว่าไว้นี้ ใจความว่า

วิหึสกา อย่าเป็นคนเบียดเบียนสัตว์ให้ลำบาก ๑

ปาณาติปาตี คืออย่าเป็นคนฆ่าสัตว์อันมีชีวิต ๑

อทินฺนาทายี คืออย่าเป็นคนลักเอาเข้าของที่เจ้าของไม่ให้ ๑

อพฺรหฺมจารี คืออย่าเป็นคนประพฤติให้ล่วงเกินในอสัทธรรม ๑

มุสาวาที คืออย่าเป็นคนมุสาวาท ๑

ปิสุณวาจา คืออย่าเป็นคนยุแยงกล่าวร้ายแก่ท่านผู้อื่น ๑

ผรุสวาจา คืออย่าเป็นคนด่าเสียดแทงประชดเยาะเย้ยท่านผู้อื่น ๑

สมฺผปฺปลาปี คืออย่าเป็นคนเล่านิยายมีเรื่องราวนางสีดาและยายกะตาเป็นต้น ๑

อภิชฺฌาลู คืออย่าเป็นคนโลภมักได้ของท่านผู้อื่นมาเป็นของตน ๑

พฺยาปนฺนจิตฺตา คืออย่าเป็นคนคิดร้ายริษยา พยาบาทในสัตว์ผู้อื่น ๑

มิจฺฉาทิฏฐิกา คืออย่าเป็นคนคิดไปในอารมณ์อันผิด ๑

มิจฺฉาสงฺกปฺปา คืออย่าเป็นคนดำริวิตก ตรึกตรองไปในลัทธิของคนอันเห็นผิดจากศาสนา ๑

มิจฺฉาวาจา คืออย่าเปนคนกล่าวคำผิดจากศาสนา ๑

มิจฺฉากมฺมนฺตา คืออย่าเปนคนประกอบการงานในลัทธิอันเปนของคนผิดจากศาสนา ๑

มิจฺฉาอาชีวา คืออย่าเปนคนเลี้ยงชีวิตให้ผิดจากธรรมวินัย อันพระผู้มีพระภาคห้าม ๑

มิจฺฉาวายามา คืออย่าเปนคนพยายามผิดจากธรรมวินัย ๑

มิจฺฉาสติ คืออย่าเปนคนมีสติอารมณ์ระลึกฟุ้งซ่านไปในลัทธิอันผิด ๑

มิจฺฉาสมาธิ คืออย่าเปนคนตั้งใจผิดจากธรรมวินัย ๑

มิจฺฉาญาณี คืออย่าเปนคนมีปัญญาอันเห็นไปในลัทธิของคนผิดจากศาสนา ๑

มิจฺฉาวิมุตฺติ คืออย่าเปนคนพ้นผิด คือไม่ใช่พ้นจากกิเลส ๑

ถีนมิทฺธปริยุฏฺฐิตา คืออย่าเปนคนง่วงเหงาหาวนอน ๑

อุทฺธฏา คืออย่าเปนคนมีอารมณ์ฟุ้งซ่านในการอกุศลธรรมอันเปนบาป ๑

เวจิกิจฺฉี คืออย่าเปนคนสงสัยในพระรัตนตรัยและสงสัยในกุศล และอกุศลเปนต้น ๑

โกธนา คืออย่าเปนคนมีความโกรธ ในเหตุอันไม่ควรจะโกรธ ๑

อุปนาหี คืออย่าเปนคนปลูกความโกรธจำใส่ใจไว้ ๑

มกฺขี คืออย่าเปนคนลบหลู่ท่านผู้มีคุณ ๑

ปลาสี คืออย่าเปนคนตะเกียกตะกายเผยอตามเขาและยกตนข่มท่านตนรู้น้อยว่ารู้มาก ๑

อิสฺสุกี คืออย่าเปนคนริษยาท่านผู้อื่น เห็นท่านมั่งมีแล้วอย่าได้ริษยาท่านให้ได้ความขัดใจ ๑

มจฺฉรี คืออย่าเป็นคนตระหนี่เหนียวแน่น ๑

สฐา คืออย่าเป็นคนพูดจากล่าวอวดอ้าง ซึ่งคุณอันไม่มีในตัวแก่ท่านผู้อื่น ๑

มายาวี คืออย่าเป็นคนมีมายาสาไถยล่อลวงแก่ผู้อื่น ๑

ถทฺธา คืออย่าเป็นคนแข็งกระด้าง ว่ายากในกุศลธรรม ๑

อติมานี คืออย่าเป็นคนมีมานะถือตัวและล่วงเกินในข้อปฏิบัติ ๑

ทุพฺพจา คืออย่าเป็นคนสอนยากว่ายาก ๑

ปาปมิตฺตา คืออย่าเป็นคนคบหาเพื่อนมิตรอันเป็นคนใจบาป ๑

ปมตฺตา คืออย่าเป็นคนประมาทในกุศลธรรม ๑

อสทฺธา คืออย่าเป็นคนเสื่อมถอยเสียจากศรัทธา ๑

อหิริกา คืออย่าเป็นคนไม่ละอายแก่บาป ๑

อโนตฺตปฺปี คืออย่าเป็นคนไม่สะดุ้งแก่บาป ๑

อปฺปสุตา คืออย่าเป็นคนศึกษาสดับฟังในธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าน้อย ๑

กุสีตา คืออย่าเป็นคนเกียจคร้าน ในกุศลธรรมทั้งปวง ให้เป็นคนมีความเพียร พยายามให้สิ้นกิเลส ๑

มุฏฺฐสฺสตี คืออย่าเป็นคนหลงลืมด้วยปัญญา พิจารณาซึ่งกุศลธรรมน้อยใหญ่ว่าสิ่งนี้ควรจะทำด้วยกาย สิ่งนี้ควรจะทำด้วยวาจา สิ่งนี้ควรจะทำด้วยน้ำใจ ๑

ทุปฺปญฺญา คืออย่าเป็นคนมีปัญญาชั่ว มีปัญญาทราม ไม่ฉลาดในธรรมวินัย ๑

สนฺทิฏฺฐิปรามาสี คืออย่าเป็นคนถือตามลัทธิของนิครนถ์ ๑

อาทานคาหี คืออย่าเป็นคนถือมั่นในข้อปฏิบัติของคนที่มีลัทธิอันผิด (ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี อย่าเป็นคนสละคืนยาก ๑)

ถ้าบุคคลผู้ใดมีความร้อนใจ ปรารถนาสวรรค์และนิพพาน ปรารถนาจะพ้นจากอบายภูมิทั้ง ๔ คือ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดียรฉานแล้ว ก็พึงศึกษาในข้อปฏิบัติ ๔๕ อย่าง สำหรับเป็นตัวแทนเป็นเจ้าพนักงานผู้กระทำให้สัตว์ซึ่งเศร้าหมองในกายในใจ จงศึกษาให้เข้าใจจงทุก ๆ บท ถ้าไม่เข้าใจในทางอธิบาย อย่านอนใจเสีย ให้ศึกษาไถ่ถามให้รู้เจนชำนิชำนาญ จึงจะเป็นประโยชน์เป็นทางแห่งพระนิพพาน

ลำดับนี้ จักแสดงซึ่งมรณสติกัมมัฏฐานตามที่ท่านพรรณนาไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ถ้าบุคคลผู้ใดปรารถนาจะใคร่เจริญกัมมัฏฐานอันนี้ ก็พึงให้รู้จักชีวิตินทรีย์ ๒ ประการเสียก่อน จึงจะเข้าใจได้ ชีวิตินทรีย์นั้นมี ๒ อย่าง คือรูปชีวิตินทรีย์ ๑ อรูปชีวิตินทรีย์ ๑ รูปชีวิตินทรีย์นั้น ซึมซาบอยู่ในรูปทั้งปวง รักษากายไว้มิให้เปื่อยเน่าได้ เปรียบเหมือนเกลือที่เขาใส่ไว้ในปลาแลมังสะ ย่อมซึมซาบอยู่แล้วแลรักษาปลาแลมังสะมิให้เปื่อยเน่า อย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนน้ำตาลเชื่อมที่ซึมซาบอยู่ในของเชื่อมแล้วแลรักษามิให้ของนั้นเสียได้ ชีวิตินทรีย์นั้นก็อาจรักษาซึ่งรูปกายทั้งปวงให้เป็นไปได้ดังนี้ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณทั้งปวง ก็มีชีวิตินทรีย์รักษาไว้เหมือนกัน ชีวิตินทรีย์ที่รักษานามธรรมทั้งปวงไว้มิให้ขาดสูญฉิบหายไปนั้น ชื่อว่าอรูปชีวิตินทรีย์ ในรูปชีวิตินทรีย์นั้นกายประสาทไปเท่าไรก็แล่นไปเท่านั้น ปลายเล็บที่เกินเหมือนปลายผมก็ดี หนังกำพร้าก็ดี ในที่เหล่านี้กายประสาทหาแล่นไปไม่ ในที่ไรไม่มีกายประสาทแล้ว ชีวิตินทรีย์ก็ไม่มีในที่เท่านั้น ในนามธรรมทั้งปวงนั้นย่อมเป็นไปรักษามิให้ขาดลงได้ มิให้กระจัดกระจายมิให้ฉิบหายเสีย ให้เป็นเนื่องกันไปด้วย

ประการทั้งปวง ชีวิตินทรีย์ทั้ง ๒ ประการนี้ ถ้าจะว่าโดยอรรถก็เป็นอันเดียวกัน ที่ว่าแยกเป็น ๒ นั้น เพราะที่รักษารูปธรรมทั้งปวงอยู่ ก็เรียกว่ารูปชีวิตินทรีย์ ที่รักษาอรูปธรรมทั้งปวงอยู่ก็เรียกว่าอรูปชีวิตินทรีย์

อินทรีย์ทั้ง ๒ อย่างนี้ก็อาศัยซึ่งกันและกันตั้งอยู่ เมื่ออินทรีย์อันใดกำเริบแล้วก็กำเริบด้วยกัน สัตว์ทั้งปวงจะเป็นอยู่ได้เพราะชีวิตินทรีย์รักษา เมื่อนักปราชญ์จะระลึกถึงมรณสติกัมมัฏฐานแล้ว ก็ให้ค้นหาชีวิตินทรีย์ให้รู้จักชัดชีวิตินทรีย์ดังว่ามานี้แล้ว ก็ให้คิดถึงความตาย คือว่าชีวิตินทรีย์ขาดเสียไม่แล่นไป นั่นแลชื่อว่าตาย เมื่อจะเจริญมรณสติให้อยู่ในที่สงัดแล้ว ให้คิดคิดว่าความตายเท่านั้นก็ได้ ให้ตั้งสติไว้ให้ดีโดยอุบาย อย่าปล่อยให้ความโศกและความดีใจให้เกิดขึ้นในสันดานได้ พึงตั้งสติให้เกิดความสังเวชให้จงได้ถ้าหากว่าผู้ใดแลคิดถึงความตายของคนรัก ก็จะเกิดความโศกเหมือนกับบุตรที่คิดถึงความตายแห่งมารดาตน ถ้าคิดถึงความตายของคนที่ตนไม่รักที่นั้นก็จะเกิดความชื่นใจเหมือนกับคนที่ผูกเวรกัน คิดถึงความตายของคนที่ผูกเวรก็ดีใจ ถ้าคิดถึงความตายของคนที่เป็นกลาง ความสังเวชก็ไม่เกิดเหมือนกับคนที่เป็นสัปเหร่อเห็นซากศพคนตาย ถ้าคิดถึงความตายของตนความสะดุ้งความกลัวก็บังเกิดเหมือนกับคนขี้ขลาดได้เห็นเพชฌฆาตถือดาบอยู่ เหตุดังนั้นจึงให้พิจารณาสัตว์ที่ตายแล้ว ให้นึกถึงความตายของสัตว์ทั้งหลายที่ตายแล้ว ที่มีความสมบูรณ์ ได้เห็นแล้ว ให้ตั้งสติและความสังเวช และปัญญาพิจารณาให้เห็นชัดซึ่งความตาย แล้วพึงคิดเอาเถิดว่า ความตายจะมีก็ได้ หรือจะว่าชีวิตินทรีย์จะขาดก็ได้ หรือจะว่าแต่ความตายเท่านั้นก็ได้ เมื่อทำไปโดยอุบายดังนี้ บางจำพวกก็จะข่มนิวรณธรรมได้ สติที่มีความตายเป็นอารมณ์ก็จะตั้งอยู่ กัมมัฏฐานอันนี้จะถึงได้แต่อุปจาระ หาถึงอัปปนาไม่ ถ้า

หากว่าผู้ใดเมื่อทำดังนี้มิได้อุปจาระให้ผู้นั้นพึงคิดถึงความตายด้วยอาการทั้ง ๘ อาการที่ตนนั้นให้พิจารณาความตายว่าใกล้ เหมือนกับคนถือดาบมายืนอยู่ ที่จะพั่นคอลง ทำไมจึงว่าเช่นนั้น เพราะว่าความตายนั้น มาประชุมพร้อมกับความเกิด อนึ่งเพราะนำชีวิตสัตว์ไป สัตว์ทั้งหลายนำซึ่งชราและมรณะมา บังเกิดเหมือนเห็ดเมื่อบังเกิดขึ้น ย่อมกระทำฝุ่นไว้ในเบื้องบน แล้วงอกขึ้น ปฏิสนธิจิตต์ของสัตว์ฉันใดก็ฉันนั้น.

โง่ไม่เป็น เป็นใหญ่ยาก

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ติสฺโส อ้วน)
วัดบรมนิวาส.

คัดจากหนังสืออนุสรณ์วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร
ครบ ๑๐๐ ปี (๒๔๐๗ - ๒๕๐๗)

หลักราชการ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชนิพนธ์

แลพิมพ์พระราชทานแจกข้าราชการ

ในการพระราชพิธีตะรุษะสงกรานต์ พระพุทธศักราช ๒๔๕๗

ในสมัยปัตยุบันนี้ ใคร ๆ ก็ย่อมทราบกันอยู่แล้วว่าการศึกษาจำเริญขึ้นมากกว่าในเวลาก่อน ๆ นี้เป็นอันมาก และมีตำรับตำราสำหรับสอนศิลปแลวิทยาแทบทุกอย่าง เหตุฉะนี้จึงทำให้คนบางจำพวกหลงไปว่า "รู้อะไรก็ไม่สู้รู้วิชา" และด้วยความหลงอันนี้จึงเลยทำให้หลงเลยนึกต่อไปว่า ไม่ว่าจะทำการในหน้าที่ใด ๆ ข้อสำคัญมีอยู่อย่างเดียว แต่เพียงจะพยายามให้ได้คะแนนมาก ๆ ทุกคราวที่สอบไล่ในโรงเรียน และให้ได้ประกาศนียบัตรหลาย ๆ ใบ แล้วพอออกจากโรงเรียนก็เป็นอันจะไม่ต้องพยายามทำอะไรอีกต่อไป ทั้งลาภ ทั้งยศ ทั้งทรัพย์จำจะต้องหลั่งมาไหลมาทีเดียว

บุคคลจำพวกที่คิดเห็นว่าวิชาเป็นแก้วสารพัดนึกเช่นนี้ เมื่อเข้าทำการแล้ว ถ้าแม้นไม่ได้รับตำแหน่งอันสูงเพียงพอแก่ที่ตนตีราคาของตนไว้และลาภยศทรัพย์หลั่งไหลมาไม่ทันใจ ก็บังเกิดความหลากใจแล้วก็บังเกิดความไม่พอใจ เมื่อไม่พอใจแล้วก็บังเกิดความริษยา เมื่อเกิดความริษยาขึ้นแล้วก็หมดความสุข

แท้จริงบุคคลจำพวกนี้ลืมนึก หรือไม่เคยนึกทีเดียวว่า มีสุภาษิตโบราณท่านได้กล่าวไว้แล้วว่า "วิชาท่วมหัวเอาตัวไม่รอด" คำที่กล่าวไว้

เช่นนี้ควรที่จะหวนคำนึงดูบ้างว่า ท่านมุ่งหมายว่ากระไร ? ท่านย่อมมุ่งความว่า วิชานั้นเปรียบเหมือนเครื่องแต่งตัว ซึ่งใครมีทุนแล้วก็อาจจะหาแต่งได้เท่านั้น แต่ถึงแม้ว่าจะนุ่งหางหงส์ผัดหน้าใส่ชฎาทอง ถ้าแม้ว่ารำไม่งามเขาก็ไม่เลือกเอาเป็นตัวอิเหนาเป็นแน่ละ ถ้าคนเราต้องการแต่วิชาอย่างเดียวเป็นเครื่องนำไปสู่ความเป็นใหญ่ ป่านนี้พวกครูบาอาจารย์ทุกคนต้องเป็นคนใหญ่คนโตไปด้วยกันหมดแล้ว แต่แท้จริงศิษย์ที่ดีกว่าครูมีถมไป ซึ่งถ้าจะว่าไปแล้วไม่ควรที่จะเป็นไปได้ เพราะครูเป็นผู้สอนวิชาให้แก่ศิษย์ เหตุใดศิษย์จึงจะวิ่งไปดีกว่าครูเล่า ถ้าลองไตร่ตรองดูข้อนี้ให้ดีหน่อยจะเห็นได้ว่า ไม่ใช่เพราะวิชาอย่างเดียวเสียแล้ว ต้องมีคุณวิเศษอื่นประกอบด้วยอีก คุณวิเศษเหล่านี้จะขอพรรณนาแต่พอเป็นสังเขป ดังต่อไปนี้

๑. ความสามารถ

คำว่าสามารถนั้น มีบางคนก็เข้าใจกว้าง ๆ บางคนก็เข้าใจแต่แคบ ๆ อย่างที่แคบ คือใครทำการได้ดีเต็มตามวิชาที่ได้เรียนรู้มาแล้ว ก็เรียกว่าเป็นคนที่มีความสามารถเสียแล้ว แต่แท้จริงควรใช้คำว่าชำนาญจะเหมาะกว่า เปรียบเหมือน ช่างไม้ ช่างเหล็ก หรือช่างอะไร ๆ ที่ทำงานดี ๆ ก็หากล่าวไม่ว่าเขาสามารถ มักกล่าวแต่ว่าฝีมือดี และผู้ที่ขี่ม้าขับรถเก่ง ๆ ก็หากล่าวไม่ว่าเขาสามารถ กล่าวแต่ว่าเขาชำนาญ แต่ที่ผู้ที่ได้รอบรู้วิทยาการอย่างใดอย่าง ๑ แล้ว และใช้ความรู้นั้นโดยอาการอันช่ำชอง มักกล่าวกันว่า เขาสามารถซึ่งเป็นการส่งเสริมเกินกว่าที่ควรไปโดยแท้ อันที่จริงผู้ที่ได้เรียนการช่างไม้จนทำการในหน้าที่ของเขาได้ดีทุกสถานแล้ว ไม่เลวไปกว่าผู้ที่ได้เรียนกฎหมายจนว่าความได้นั้นเป็นแต่ชำนาญการคนละอย่างเท่านั้น แต่ถ้าจะแปลคำสามารถให้กว้างออกไปต้องแปลว่าสิ่งซึ่งกระทำให้ความเป็นใหญ่มีมาแด่ผู้ที่

มีอยู่ และจะแปลให้ดีกว่านี้ก็ยาก เพราะความสามารถเป็นสิ่งซึ่งบังเกิดขึ้นในตัวบุคคลเอง หาใช่เพาะขึ้นโดยหาคะแนนมาก ๆ ในเวลาสอบไล่ในโรงเรียน หรือโดยได้ประกาศนียบัตรหลาย ๆ ใบก็หามิได้ การแปลคำว่าสามารถแคบไปนั้นแหละ ทำให้เป็นเครื่องบำรุงความโทมนัสแห่งบุคคลบางจำพวกเป็นอันมาก คำว่าสามารถควรจะแปลเสียให้กว้างทีเดียวว่า "**อาจจะทำการงานให้เป็นผลสำเร็จได้ดียิ่งกว่าผู้ที่มีโอกาสเท่า ๆ กัน**" เช่นต่างว่าคน ๒ คน ได้เรียนหนังสือโรงเรียนเดียวกัน สอบไล่ได้ปาน ๆ กัน ได้ไปยุโรปด้วยกัน เรียนเท่า ๆ กันอีก และกลับพร้อมกันเข้ารับราชการพร้อมกัน ในหน้าที่คล้าย ๆ กัน แต่ครั้นเมื่อทำงานแล้ว คน ๑ รู้จักใช้วิชาของตนให้เหมาะแก่กาลเทศะและสมเหตุสมผล อีกคน ๑ ต้องคอยให้นายชี้หนทางให้ทำก่อนจึงทำ เช่นนี้นับว่าคนที่ ๑ เป็นผู้มีความสามารถมากกว่าคนที่ ๒

ความสามารถ นั้นแหละเป็นสิ่ง ซึ่งต้องการ สำหรับคน ที่จะใช้เป็นผู้บังคับบัญชาคน ไม่ว่าในหน้าที่ฝ่ายทหารหรือพลเรือน และเมื่อผู้ใหญ่เขาจะเลือกหาผู้บังคับบัญชาคนเขาย่อมจะเพ่งเล็งดูความสามารถมากกว่าภูมิวิชา (ถ้าเขาคิดถูก) แต่ผู้ใหญ่ที่หลงไปเพ่งเล็งแต่ภูมิวิชาเท่านั้นก็ดี ซึ่งในไม่ช้าก็ต้องรู้สึกว่าคิดผิดเพราะผู้ที่มีวิชาแต่ไม่รู้จักใช้วิชานั้น ให้เป็นประโยชน์ จริง ๆ ได้แล้ว ก็ไม่ผิดอะไรกับวานร ซึ่งถือแก้วไว้ในมือ แต่จะรู้ราคาแห่งแก้วนั้นก็หามิได้

ดังนี้ก็เป็นอันสรุปความได้แล้วว่า ความสามารถเป็นลักษณะอัน ๑ แห่งผู้บังคับบัญชาคน

๒. ความเพียร

ความเพียรเป็นคุณวิเศษ ซึ่งนักปราชญ์โบราณท่านสรรเสริญกันนัก จึงมีพุทธภาษิตปรากฏอยู่ว่า "**ความเพียรเป็นเครื่องพาตนข้ามพ้นความทุกข์**"

แต่ผู้มีวิชาสมัยใหม่นี้ก็ไม่รู้สึกคุณวิเศษแห่งความเพียรอีกเหมือนกัน เพราะเหตุที่มีความเชื่อมั่นเสียแล้วว่า วิชาอาจจะพาตนไปถึงไหน ๆ ก็ได้ จึงไม่รู้สึกความจำเป็นที่จะต้องใช้ความเพียร โดยมากก็มักจะกล่าวว่า **"ความเพียรเราได้ใช้แล้ว เราจึงได้มีวิชาความรู้ได้ถึงปานนี้ ถ้าเราไม่ได้มีความเพียรมาแล้วเรามิยังคงเป็นคนโง่อยู่อย่างเดิมหรือ ?"** คำกล่าวเช่นนี้ เมื่อฟังดูเผิน ๆ และไม่ไตร่ตรองดูให้ดี บางทีก็หลงเห็นตามไปด้วย แต่แท้จริงที่กล่าวเช่นนั้นหาถูกไม่ การที่เรียนรู้วิชานั้นเพราะอุสาหะพยายาม โดยเฉพาะชั่วแล่น ๑ ต่างหาก คือสู้กัดฟันทนลำบากเอาพัก ๑ พอให้สอบไล่ได้คะแนนสูง ๆ เพื่อหวังจะได้หาความสุขในทางเกียจคร้านเท่านั้น ซึ่งจะเรียกว่าเพียรจริงไม่ได้ การวิ่งทางใกล้เพียง ๑๐๐ เมตร กับการวิ่งทางไกลตั้งกิโลเมตรขึ้นไป นักเลงกีฬาเขาถือว่าผิดกันอย่างไร ความอุตสาหะเรียนจนเพียงพอได้สอบไล่ได้ กับการเพียรต่อไป แม้เมื่อออกจากโรงเรียนแล้วก็ผิดกันฉันนั้น

คำว่าเพียรแปลว่า **"กล้าหาญไม่ย่อท้อต่อความยากและบากบั่นเพื่อจะข้ามความขัดข้องให้จงได้ โดยใช้ความอุตสาหะวิริยภาพมิให้ลดหย่อน"**

เมื่อแปลคำว่าเพียรเช่นนี้แล้ว ก็จะแลเห็นได้เสียแล้วว่า การเพียรไม่ได้เกี่ยวแก่การมีวิชามากหรือน้อย และคนที่ไม่มีวิชาเลยก็อาจเป็นคนเพียรได้ และถ้าเป็นคนเพียรแล้ว บางทีก็อาจที่จะได้เปรียบผู้ที่มีวิชาแต่ขาด ความเพียรนั้นได้เป็นแน่แท้

ความจริงมีอยู่เช่นนี้ แต่ผู้ที่ตีราคาตนว่าเป็นคนมีวิชามักจะลืมคำนึงถึงข้อนี้ จึงไม่เข้าใจว่าเหตุใดผู้มีวิชาน้อยกว่าตนจึงกลับได้ดีมากกว่า และลืมนึกไปว่าวิชานั้น จะเป็นสมบัติโดยจำเพาะบุคคลผู้ ๑ ผู้ใดหรือหมู่ ๑ หมู่ใด

เท่านั้นก็หามิได้ วิชาความรู้ย่อมเป็นของกลางสำหรับโลก เป็นทรัพย์อันไม่มีเวลาสิ้นสุด และไม่มีผู้ใดในโลกนี้จะกล่าวได้เลยว่าเรียนวิชาจบหมดแล้ว ผู้ที่เป็นนักปราชญ์แท้จริงไม่ว่าจะเป็นชนชาติใดภาษาใดย่อมจะรู้สึกอยู่ว่า คนเรายิ่งเรียนรู้มากขึ้นก็ยิ่งจะแลเห็นแจ่มแจ้งขึ้นทุกทีว่า ความรู้ของตนเองนั้นมีน้อยปานใด แต่ตรงกันข้ามผู้ที่โฆษณาภูมิความรู้ของตนอยู่เสมอ โดยเข้าใจว่าตนเป็นผู้มีความรู้สูงนั้นแหละเป็นคนโง่โดยแท้ จึงไม่เข้าใจความจริงอย่างเช่นที่นักปราชญ์เขาเข้าใจกัน และอาศัยความเข้าใจผิดอันนั้นเองจึงมิได้ขวนขวายสืบไป และด้วยเหตุนี้เอง ผู้ที่เขามิได้อวดรู้ เป็นแต่ตั้งความเพียรให้สม่ำเสมอไป จึงมักเดินทันและแซงขึ้นหน้าผู้มีวิชาท่วมหัวเอาตัวไม่รอด

อนึ่ง ผู้ที่แสดงตนเป็นคนเพียรแล้ว ก็เหมือนแสดงให้ปรากฏว่า ถ้าแม้ได้รับมอบให้กระทำการหน้าที่ใด ก็คงจะใช้อุตสาหะวิริยภาพโดยสม่ำเสมอเพื่อทำกิจการนั้น ๆ ให้บรรลุถึงซึ่งความสำเร็จด้วยดีจงได้ ดังนี้เมื่อผู้ใหญ่จะเลือกหาคนใช้ในตำแหน่งผู้บังคับบัญชาคน จึงเพ่งเล็งหาคนเพียรมากกว่าคนที่มีแต่วิชาแต่เกียจคร้านหาความบากบั่นอดทนมิได้

๓. ความไหวพริบ

ความไหวพริบเป็นลักษณะอีกอย่าง ๑ ซึ่งต้องการสำหรับบุคคลที่จะใช้ในหน้าที่บังคับบัญชา

ความไหวพริบเป็นสิ่งซึ่งบังเกิดมีขึ้นในนิสัยแห่งบุคคลเอง จะหาตำรับตำราใดสำหรับเรียนรู้ก็หามิได้ และยากที่จะสอนกันได้ จะได้ก็แต่เพียงแนะนำหนทางให้ฝึกฝนตนเองขึ้นเท่านั้น แต่ถ้าไม่มีพื้นเดิมอยู่แล้วถึงจะแนะนำก็หาเป็นผลดีจริงไม่

ความไหวพริบแปลว่า "รู้จักสังเกตเห็นโดยไม่ต้องมีใครเตือนว่า เมื่อมีเหตุเช่นนั้น ๆ จะต้องปฏิบัติการอย่างนั้น ๆ เพื่อให้บังเกิดผลดีที่สุดแก่กิจการทั่วไป และรีบทำการอันเห็นควรนั้นโดยฉับพลันทันท่วงที"

ความไหวพริบนั้น จะเป็นเพราะวิชามากน้อยก็หามิได้ เหตุฉะนี้ผู้มีวิชามากแต่บกพร่องในความไหวพริบแล้ว บางทีก็สู้คนที่มีวิชาน้อยกว่าแต่มีความไหวพริบมากกว่าหาได้ไม่ คือถ้ามีเหตุซึ่งจำเป็นจะต้องทำการโดยทันทีทันควัน จะมีเวลามัวค้นตำรับตำราอะไรที่ไหน ต้องรีบปฏิบัติการไปให้ทันท่วงทีจึงจะไม่เสียการ

ผู้ที่จะใช้เป็นผู้บังคับบัญชาคน เหมือนเป็นผู้ต้องคิดแทนคนมาก ๆ คือจะเอาตัวรอดแต่โดยลำพังหาได้ไม่ ต้องพาคนในบังคับบัญชาของตนรอดพ้นไปได้ด้วย และอาจจะต้องใช้ความคิดเช่นนี้โดยปัจจุบันทันด่วนด้วยบ่อย ๆ เหตุฉะนี้ในการเลือกผู้บังคับบัญชาคนจึงต้องเพ่งเล็งดูความไหวพริบของบุคคลนั้นด้วย

๔. ความรู้เท่าถึงการ

คำว่า "รู้เท่าไม่ถึงการ" เขามักใช้เป็นคำติเตียนกันว่าเป็นความบกพร่อง เพราะฉะนั้น ควรจะพิจารณาดูว่า ความรู้เท่าถึงการนั้นแปลว่ากระไร ?

แปลว่า "รู้จักปฏิบัติกิจการให้เหมาะด้วยประการทั้งปวง" ที่จะเป็นเช่นนี้ได้ก็ต้องเป็นผู้ที่รู้จักเลือกว่า จะปฏิบัติการอย่างไรจึงจะเหมาะแก่เวลาและที่ ให้สมเหตุสมผลจึงจะเป็นประโยชน์ดีที่สุด อันความคิดในทางการใด ๆ ถึงแม้ว่าจะดีปานใดก็ตาม แต่ถ้าใช้ไม่เหมาะแก่เวลา คือทำก่อนที่ถึงเวลาอันควรหรือภายหลังเวลาอันควรก็อาจที่จะไม่ได้รับผลดีเท่าที่ควรได้รับ หรือกลับกลายเป็นผลร้ายไปก็ได้ เช่นต่างว่าเราคิดจะนำพลเดินไปทางหาด

ทรายอัน ๑ ซึ่งเป็นทางลัดตัดไปถึงที่ซึ่งจะเอาชัยแก่ข้าศึกได้ ดังนี้นับว่าเป็นความคิดอันดีโดยแท้ แต่ถ้าต่างว่าทางหาดนั้น เผอิญมีเวลาที่เดินได้สะดวกแต่ในขณะที่น้ำลงแห้งทีเดียวนั้นเท่านั้น ฉะนี้ แม้เราเดินไปในขณะเมื่อน้ำยังมิทันลงมากพอ หรือรั้งรอไปจนน้ำกลับขึ้นเสียใหม่อีกแล้ว ก็คงจะไปไม่ได้ หรือได้ก็แต่โดยต้องเสียสัมภาระบ้าง ดังนี้ นับว่าเลือกเวลาไม่เหมาะ เลยทำการซึ่งแท้จริงเป็นความคิดดีนั้นไม่ตลอดไปได้ ส่วนการเลือกที่ให้เหมาะก็คล้าย ๆ กัน เช่นจะคิดสร้างป้อมอย่างแน่นหนาและเต็มไปด้วยปืนหนัก ๆ ลงในที่ชายเลน ป้อมซึ่งแท้จริงเป็นของดีก็จะกลับกลายเป็นของใช้ไม่ได้ไป ดังนี้เป็นต้น

ความรู้เท่าถึงการนี้ จะมีตำรับตำราหรือครูบาอาจารย์สั่งสอนได้ก็หาไม่ อย่างดีที่สุดที่พอจะศึกษาได้ก็โดยอาศัยความอุตสาหะพากเพียรจดจำแบบอย่างของผู้อื่นซึ่งเขาได้ปฏิบัติมาแล้วในเวลาที่คล้ายคลึงกันเท่านั้น แต่ที่จะวางใจยึดถืออยู่แต่แบบแผนเท่านั้นก็ไม่ได้ เพราะถ้าหากว่าไปประสบเหตุการณ์ซึ่งมิได้มีอยู่ในแบบแผนแล้ว ก็จะจนใจไม่รู้ที่จะทำอย่างไรเสียอีก จึงเป็นอันต้องอาศัยความไหวพริบในตัวเองประกอบด้วยจึงจะเป็นผู้รู้เท่าถึงการอย่างบริบูรณ์

๕. ความซื่อตรงต่อหน้าที่

ข้อนี้เป็นข้อสำคัญสำหรับคนทั่วไป ทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อย จะเป็นผู้สั่งหรือผู้รับคำสั่งก็เหมือนกัน เมื่อเป็นสิ่งสำคัญเช่นนี้ ก็เป็นที่น่าประหลาดใจที่สุดที่ดูคนโดยมากเข้าใจข้อนี้น้อยเต็มที

ถ้าจะถามว่า ความซื่อตรงต่อหน้าที่แปลว่ากระไร บางทีจะได้รับคำตอบต่าง ๆ กันอย่างน่าอัศจรรย์ทีเดียว บางคนก็น่าจะตอบว่า "ไปออฟฟิศ

ทุกวันตรงตามเวลาไม่ขาดและไม่ช้า" ซึ่งก็ต้องยอมว่าเป็นอันใช้ได้ส่วน ๑ แต่จะต้องขอถามต่อไปว่า เมื่อไปถึงออฟฟิศแล้วนั้นไปทำอะไร ? ถ้าเพียงแต่ไปนั่งสูบบุหรี่คุยกับเกลอถึงเรื่องเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ มีนินทานายของตัวเอง หรือนินทาคนอื่นเป็นต้น หรืออ่านหนังสือพิมพ์ หรือเขียน "คอร์เรสปอนเดนซ์" ส่งไปลงหนังสือพิมพ์ด่าคนเล่น ดังนี้นับว่าไม่ใช่ซื่อตรงต่อหน้าที่ เพราะที่ออฟฟิศไม่ใช่ที่สำหรับไปนั่งคุยกับเพื่อนหรือสำหรับด่าคนเล่น ที่ออฟฟิศเป็นที่สำหรับ ทำการงานและ ถ้าไปออฟฟิศไม่ได้ ทำงานแล้วก็เท่ากับไม่ได้ไป เพราะฉะนั้นถ้าจะยก เอาการไปออฟฟิศ ทุกวันเป็นพยาน แห่งความซื่อตรง ต่อหน้าที่เพียงพอแล้วหาได้ไม่ ต้องประกอบกับไปทำการงานเป็นประโยชน์โดยตรงตามหน้าที่ด้วยจึงจะใช้ได้

บางคนก็อาจตอบว่า "ซื่อตรงต่อหน้าที่แปลว่าไม่โกงเงินหลวง" ซึ่งนับว่าเป็นคำตอบที่ใช้ได้เหมือนกัน แต่จะรับรองว่าถูกต้องบริบูรณ์ก็ยังไม่ได้อีก เพราะเป็นแต่เว้นจากการฉ้อโกงเท่านั้น จะถือเป็นว่าได้ทำการอะไรให้เป็นชิ้นเป็นอันไม่ได้ และถ้าจะถือเอาการเว้นจากโกงเป็นความชอบแล้ว ก็จะมิต้องถือต่อไปด้วยหรือว่าการโกงนั้นเป็นของปกติ ? จำจะต้องถือเช่นนั้น จึงจะยกความไม่โกงขึ้นเป็นความชอบได้ เพราะการทำความชอบต้องแปลว่าทำดีผิดปกติ ก็อันที่จริงการที่ไม่โกงนั้นเพราะความละอายแก่บาปหรือกลัวบาป หรืออย่างต่ำลงไปอีกหน่อยก็เพราะกลัวติดคุกต่างหากเพราะฉะนั้น การที่รักษาตัวของตัวจะเรียกว่าทำความชอบอย่างไร ต้องเรียกแต่ว่าประพฤติเสมอตัวอยู่เท่านั้น

ถ้าจะตอบให้ดีที่สุด ควรตอบว่า ความซื่อตรงต่อหน้าที่ คือตั้งใจกระทำกิจการซึ่งได้รับมอบให้เป็นหน้าที่ของตนนั้นโดยซื่อสัตย์สุจริต ใช้

ความอุตสาหะวิริยภาพเต็มสติกำลังของตน ด้วยความมุ่งหมายให้กิจการนั้น ๆ บรรลุถึงซึ่งความสำเร็จโดยอาการอันงดงามที่สุดที่จะพึงมีหนทางจัดไปได้"

ตามที่กล่าวมานี้ ดูก็ไม่สู้จะเป็นการยากเย็นอันใด แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีคนอยู่บางคนซึ่งไม่สามารถจะปฏิบัติเช่นนี้ได้ โดยมากมักเป็นเพราะเหตุที่ตีราคาตนแพงกว่าที่ผู้อื่นเขาตี เช่น เขามอบให้กวาดเฉลียง ถ้าจะตั้งใจกวาดไปให้ดีจริง ๆ ก็จะได้ดี แต่นี่หาเป็นเช่นนั้น กลับเห็นไปเสียว่า ถ้าแม้ได้เลี้ยงชะมดก็จะดี แล้วก็เลยไปคิดฟุ้งซ่านแต่ในการเลี้ยงชะมดซึ่งมิใช่หน้าที่ละทิ้งการกวาดเฉลียงซึ่งเป็นหน้าที่ของตนแท้ ๆ นั้นเสีย คราวนี้ต่างว่าย้ายให้ไปทำหน้าที่เลี้ยงชะมดตามปรารถนา พอใจหรือ? เปล่าเลย ไพล่ไปคิดถึงการรดต้นไม้ ถ้าเปลี่ยนให้ไปทำการรดต้นไม้ ก็ไพล่ไปคิดถึงการกวาดกระไดไชรูท่ออะไรต่ออะไรไปอีก บุคคลที่เป็นเช่นนี้เป็นตัวอย่างอันแท้แห่งผู้ไม่ซื่อตรงต่อหน้าที่ เปลืองสมองซึ่งเอาไปใช้ในสิ่งซึ่งไม่ใช่กิจของตนเลย ผู้ที่ซื่อตรงต่อหน้าที่แท้จริงแล้ว เมื่อรับมอบให้ทำการอะไรก็ต้องตั้งใจตั้งหน้าทำการอันนั้นไปอย่างดีที่สุด ปล่อยให้เป็นหน้า ที่ผู้ใหญ่เขาวินิจฉัยว่า ความ สามารถจะเหมาะเพียงเท่านั้น หรือจะพอขยับเขยื้อนเลื่อนขึ้นทำงานในตำแหน่งที่สูงกว่านั้นขึ้นไป ถ้าผู้ใดประพฤติให้ซื่อตรงต่อหน้าที่เช่นกล่าวมาแล้วนี้ นับว่าเป็นผู้ควรวางใจให้ทำการในหน้าที่สำคัญได้ เพราะเชื่อได้ว่าหน้าที่อะไรที่มอบให้ทำคงไม่ละทิ้ง

๖. ความซื่อตรงต่อคนทั่วไป

ข้อนี้เป็นคุณวิเศษสำคัญอัน ๑ ซึ่งทำให้เป็นที่นิยมแห่งชนทั่วไป เว้นเสียแต่คนโง่จึงจะเห็นเป็นความโง่ และคนโกงเห็นเป็นโอกาสสำหรับโกง

คนเราไม่ว่าจะเป็นคนสำคัญปานใด ย่อมต้องอาศัยกำลังผู้อื่นในกิจการบางอย่าง จึงมีสุภาษิตโบราณกล่าวไว้ว่า "**ป่าพึ่งเสือ เรือพึ่งพาย นายพึ่งบ่าว เจ้าพึ่งข้า**"

เมื่อความจำเป็นมีอยู่เช่นนี้แล้ว จึงต้องคำนึงดูว่า จะทำอย่างไรจึงจะได้ใช้กำลังของผู้อื่นนั้นโดยความเต็มใจของเขา ?

วิธีที่บุคคลเลือกนั้น ย่อมมีต่าง ๆ กัน แล้วแต่สถิติของตนและผู้ที่ต้องการจะอาศัยกำลัง

ถ้าเป็นผู้มีทรัพย์ ก็จำหน่ายทรัพย์เป็นสินจ้าง หรือเป็นสินบน หรือเป็นเครื่องล่อใจ หรือเป็นของกำนัล สุดแท้แต่ลักษณะแห่งบุคคลที่ต้องการกำลัง

ถ้าเป็นผู้มีอำนาจ และเป็นคนที่โง่หน่อย ก็ใช้แต่อำนาจและอาญาบังคับผู้น้อยให้ตามใจตน แต่ถ้าฉลาดหน่อยก็ใช้ยอ หรือล่อด้วยเปิดหนทางให้ได้รับผลประโยชน์พิเศษ

ถ้าเป็นผู้ที่ถือตัวว่ามีสติปัญญา ก็ใช้สติปัญญาหลอกลวงโดยอาการต่าง ๆ นี้คือแบบบุคคลจำพวกที่เรียกว่า "**นักรู้การเมือง**" (โปลิติก) ซึ่งมักใช้วาจาและโวหารลวงให้ตายใจ แล้วจึงจะให้ผู้อื่นเป็นเครื่องมือหรือลงที่สุดก็ "**เต๊ย**"

ถ้าเป็นผู้น้อย ไม่มีทรัพย์ และอ่อนไหวในความสามารถ และต้องการกำลังช่วยเหลือของผู้ใหญ่ ก็มักใช้วิธีสอพลอ ซึ่งตามสมัยใหม่ชอบใช้เรียกกันว่า "**ป.จ.**" แต่ซึ่งแท้จริงไม่ตรงศัพท์เลย เพราะการประจบอาจจะกระทำได้โดยความตั้งใจซื่อตรง คือตั้งใจเพียงแสดงความอ่อนน้อมอยู่ในถ้อยคำหรือให้ใช้สอยเพราะความภักดีฉันข้ากับเจ้าบ่าวกับนาย บุตรกับบิดา

มารดา หรือศิษย์กับครูดังนี้ จะปรับเอาเป็นความชั่วร้ายอย่างไรเป็นของธรรมดาต่างหาก แต่ส่วนการสอพลอ นั้น มีความมุ่งหมายชั่วเป็นพื้นอยู่ คือรู้แล้วว่าความสามารถของตนย่อมเยา จึงเอาปากหวานเข้าแทนเพื่อช่วยพาตนไปสู่ที่ซึ่งตนเองมิอาจจะถึงได้โดยอาศัยความสามารถของตนโดยลำพัง เมื่อความจริงเป็นอยู่เช่นนี้แล้ว ผู้ที่ได้ดีเพราะสอพลอนั้น จะได้ดียั่งยืนก็หามิได้ เพราะเมื่อความสามารถไม่พอแก่หน้าที่แล้วก็คงจะทำการไปไม่ตลอดเป็นแน่แท้ ส่วนผู้ที่มักบ่นติเตียนคนสอพลอนั้น บางคนก็บ่นเพราะความเกลียดชังคนที่ไม่ซื่อตรงจริง ๆ แต่ถ้าคำบ่นนั้นมีอยู่ว่า "**เราเองมันสู้เขาไม่ได้ เพราะเราไม่รู้จัก ป.จ.**" เช่นนี้ใช่ร้ต้องเข้าใจได้ดีทีเดียวว่าบ่นเพราะความริษยาแล้วก็แปลว่าขาดความเชื่อถือในความสามารถของตนเสียแล้ว จึงรู้สึกตนว่าแพ้เปรียบคนสอพลอซึ่งดีแต่พูดเท่านั้นเหมือนกัน **และที่แค้นเคืองก็เพราะตนเองไม่มีโอกาสที่จะสอพลอได้บ้างเท่านั้น** ผู้ที่มีความสามารถจริง เป็นคนดีจริงอย่างบริบูรณ์อยู่แล้ว ไม่ต้องวิตก อย่างไร ๆ ก็คงต้องมีผู้แลเห็นความดี เพราะฉะนั้นการบ่นอิจฉาริษยาพวกสอพลอ ก็ไม่เป็นการจำเป็นอะไรเลย

ที่จริงหนทางที่ดีที่สุดที่จะดำเนินไปเพื่อให้เป็นที่นิยมแห่งคนทั้งหลายมีอยู่ **คือความประพฤติซื่อตรงต่อคนทั่วไป** รักษาตนให้เป็นคนควรเขาทั้งหลายจะเชื่อถือได้ โดยรักษาวาจาสัตย์ พูดอะไรเป็นนั่น ไม่เหียนหันเปลี่ยนแปลงคำพูดไปเพื่อความสะดวกเฉพาะครั้ง ๑ คราว ๑ ไม่คิดเอาเปรียบใครโดยอาการอันจะขันแข่งไม่ได้ ไม่ยกตนข่มท่าน ไม่หาดีใส่ตัวหาชั่วใส่เขา เมื่อผู้ใดมีไมตรีต่อก็ตอบแทนด้วยไมตรีสม่ำเสมอ ไม่ใช้ความรักใคร่ไมตรีซึ่งผู้อื่นมีแก่เรานั้นเพื่อเป็นเครื่องประหารเขาเองหรือใคร ๆ ทั้งสิ้น

ความประพฤติซื่อตรงแก่คนทั่วไปเช่นนี้ ปราชญ์ทุกชาติทุกภาษาย่อมยกย่องว่าเป็นคุณวิเศษอัน ๑ ซึ่งเป็นลักษณะแห่งผู้เป็นใหญ่แท้จริง และถึงผู้ที่ยังอยู่ในตำแหน่งผู้น้อย ถ้าประพฤติได้เช่นนี้ก็ย่อมเป็นศรีแก่ตน ทำให้คนนิยมรักใคร่และให้ผู้ใหญ่เมตตากรุณาเป็นอันมากเหมือนกัน

๗. ความรู้จักนิสัยคน

ข้อนี้เป็นของสำคัญสำหรับผู้ที่มีหน้าที่จะต้องปฏิบัติกิจการติดต่อกับผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่หรือผู้น้อย

ถ้าเป็นผู้น้อย เป็นหน้าที่จะต้องศึกษาและสังเกตให้รู้นิสัยของผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาของตน ต้องรู้ว่าความคิดความเห็นเป็นอย่างไร ชอบทำการงานอย่างไร ชอบหรือชังอะไร เมื่อทราบแล้วก็อาจที่จะวางความประพฤติและการงานของตนเองให้ต้องตามอัธยาศัยของผู้ใหญ่นั้นได้ ที่แนะนำเช่นนี้มิใช่แปลว่าให้สอพลอ เป็นแต่ให้ผ่อนผันให้เป็นการสะดวกที่สุดแก่การเท่านั้น การที่สอพลอนั้นไม่จำเป็นเลย แต่การที่จะอวดดีกระด้างกระเดื่องเพื่อแสดงความฉลาดหรือความสามารถของตนเอง ก็ไม่จำเป็นเหมือนกันและหาใช่หนทางที่ปราชญ์สรรเสริญไม่ ตรงกันข้ามปราชญ์ย่อมสรรเสริญผู้ที่รู้จักเจียมตัวจึงได้จัดเอา "มัทวํ" เข้าไว้เป็นธรรมอัน ๑ ในธรรมทั้ง ๑๐ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินจะต้องปฏิบัติเป็นนิตย์ ผู้ที่รู้จักอ่อนน้อมย่อมเป็นที่รักใคร่และเมตตาแห่งผู้ใหญ่ และถ้าประพฤติตนเป็นคนอ่อนน้อมอยู่โดยปกติแล้วถึงว่าจะพูดจาทัดทานทักท้วงผู้ใหญ่บ้างในทางที่ถูก ผู้ใหญ่ก็โกรธไม่ได้เลย

ถ้าตนเป็นผู้ใหญ่ มีหน้าที่บังคับบัญชาคนมาก ๆ การรู้จักนิสัยคนก็ยิ่งเป็นการจำเป็นยิ่งขึ้นเพราะคนเราไม่ใช่ฝูงแพะฝูงแกะซึ่งจะต้อนไปได้โดย

ใช้ร้อง "ฮุย ๆ" หรือเอาไม้ไล่ตี บางคนก็ชอบขู่ บางคนก็ชอบปลอบ เพราะฉะนั้นจะใช้แต่ขู่อย่างเดียวหรือยออย่างเดียวหาได้ไม่

นิสัยของคนต่างชาติก็ต่างกัน เพราะฉะนั้นจะใช้บังคับบัญชาด้วยแบบแผนอย่างเดียวกันทั้งหมดหาเหมาะไม่ คนสมัยใหม่มักหลงในข้อนี้อยู่เป็นอันมากและมักพอใจเอาแบบอย่างของต่างประเทศมาใช้ในการบังคับบัญชาคนไทย ตามที่เป็นมาแล้วและยังเป็นอยู่เป็นอันมาก ข้างฝ่ายทหารมักเอียงไปข้างแบบเยอรมัน คือคิดจะเอาแต่อำนาจบังคับตะบมไปเพราะครูทหารบกเป็นเยอรมัน แต่คนไทยเรามีนิสัยผิดกับคนเยอรมันจึงไม่ชอบการถูกบังคับอย่างนั้น ชอบให้เอาใจบ้าง พูดกันดี ๆ บ้าง ไม่ต้องดูอื่นไกล ดูแต่บ่าวในบ้านก็แล้วกัน บ่าวไทย ๆ เรารู้สึกตนว่าเป็นเพื่อนกับนายมากกว่าบ่าวฝรั่งเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นจึงหาคนไทยยอมเป็นลูกจ้างฝรั่งได้ยาก ก็แต่บ่าวในบ้านยังเห็นตัวเกือบเท่ากับนายเสียแล้วฉะนี้ พลทหารหรือจะยอมเห็นตัวเลวกว่านายทหาร ถ้าจะว่าไปด้วยชาติกำเนิด นายทหารหลายคนก็มิได้มีตระกูลสูงกว่าพลทหารเลย ที่ดีกว่าก็แต่ในส่วนวิชาซึ่งได้เรียนรู้มากกว่ากันเท่านั้น ความรู้สึกเช่นนี้ย่อมมีอยู่เป็นแน่นอนในใจแห่งคนไทยโดยมาก สมด้วยพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งได้ทรงไว้เป็นคำโคลงว่า

๏ ฝูงคนกำเนิดคล้าย คลึงกัน
ใหญ่ย่อมเพศผิวพรรณ แผกบ้าง
ความรู้อาจเรียนทัน กันหมด
ยกแต่ชั่วดีกระด้าง อ่อนแก้ฤๅไหว ฯ

เมื่อความจริงเป็นอยู่เช่นนี้ ทางที่ดีที่สุดที่ผู้บังคับบัญชาทหารจะทำได้ คือ ต้องแสดงตนเป็นเพื่อนทหารและเป็นข้าราชการด้วยกันกับพลทหาร มี

หน้าที่จะต้องทำราชการอาศัยซึ่งกันและกัน ต่างกันแต่ด้วยตำแหน่งหน้าที่ คือหน้าที่นายทหารจะต้องใช้วิชาความรู้เพื่อนำพลไปสู่ที่ชัยชำนะ หน้าที่พลจะต้องตามไปและตั้งใจต่อสู้ราชศัตรูจนสุดกำลัง เพื่อหวังเอาชัยชำนะ เมื่อต้องอาศัยซึ่งกันและกันอยู่เช่นนี้ การที่จะให้มีข้อบาดหมางหรือเกลียดชังซึ่งกันและกันหาควรไม่

แต่การที่จะใช้ความอะลุ้มจนเกินไป ตามใจผู้น้อยทุกประการไปก็ใช้ไม่ได้เหมือนกัน ผู้ที่ใช้ความอะลุ้มมักเข้าใจว่าถ้าทำเช่นนั้นคนจะรักใคร่มาก แท้จริงกลับกลายเป็นทำให้คนดูถูกและไม่ยำเกรง และเมื่อถึงเวลาที่จะบังคับจริง ๆ จัง ๆ บ้างก็เลยบังคับไม่ได้

การอะลุ้มมีอยู่ในหมู่พลเรือนมากกว่าทหาร เพราะในทางการพลเรือนได้อังกฤษเป็นครูเป็นพื้น และวิธีบังคับบัญชาการพลเรือนของอังกฤษเขาใช้วิธีตามใจผู้น้อยมากอยู่ แต่ที่จริงของเราออกจะตามใจเกินครูไปเสียอีก จนการงานอะไร ๆ แทบจะสำเร็จเด็ดขาดอยู่ที่ผู้น้อยทั้งสิ้น ผู้ใหญ่อยู่ข้างจะเกรงใจผู้น้อยมาก คอยแต่เงี่ยหูฟังผู้น้อยอยู่เสมอ ข้อนี้เอง ทำให้ผู้น้อยได้ใจเมื่อผู้ใหญ่สั่งหรือวางการอะไรที่ไม่พอใจแล้ว ก็ชอบนินทาว่าให้ หรือร้ายกว่านั้น เขียนหนังสือ "คอร์เรสปอนเดนซ์" ส่งลงไปพิมพ์ว่าให้ในหนังสือพิมพ์ หรืออย่างเลวที่สุดทิ้งบัตรสนเท่ห์ว่าให้ดื้อ ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นของที่เสียวินัยและแบบแผนในราชการทั้งสิ้น และเสื่อมเสียอำนาจและเกียรติยศของราชการ เปิดช่องให้ผู้อื่นเย้ยหยันหรือดูถูกได้ ทั้งทำให้เขาติเตียนได้ว่า ไทยเราช่างไม่มีการปรองดองในหมู่กันเองเสียเลย

การที่ข้าราชการพลเรือนชั้นผู้น้อยละเลิงใจเข้าใจหน้าที่ของตนผิดได้ถึงปานนี้ก็เพราะผู้ใหญ่ได้ใช้วิธีอะลุ้มเกินไปนั้นมาเสียช้านานแล้ว ถ้าได้ใช้

การรักษาวินัยเสียบ้างตั้งแต่แรกแล้วก็จะไม่เป็นไปได้ถึงเพียงนี้ นี่ได้ไปถือเอาธรรมเนียมอังกฤษ ซึ่งเหมาะแก่นิสัยอังกฤษ มาใช้กับคนไทยซึ่งไม่เหมาะกับนิสัยไทย จึงได้ไม่เรียบร้อย การยอมให้คนต่างคนมีความเห็นส่วนตัวได้นั้น เหมาะสำหรับนิสัยอังกฤษ เพราะเขาเป็นผู้รู้จักกาลเทศะ ดังจะแสดงให้เห็นปรากฏได้ คือ ในขณะเมื่อบ้านเมืองเขาสงบศึก เขาแบ่งเป็น ๔ คณะต่างฝ่ายต่างกล่าวโทษและว่ากันต่าง ๆ แต่พอเมื่อเกิดสงครามขึ้นแล้วสิ เขาทิ้งความแก่งแย่งกันได้หมดราวกับปลิดทิ้ง ในเวลานี้ไม่มีก๊กไม่มีคณะ มีแต่ชาติอังกฤษ ซึ่งคิดตรงกันหมด ส่วนไทยเรามีนิสัยผิดกับอังกฤษ คิดเห็นไม่ได้อย่างเดียวกัน และเข้าใจไม่ได้ว่าการที่ทุ่มเถียงกันนั้นเขากระทำแต่เมื่อเป็นเวลาว่าง เข้าใจว่าเมื่อยอมให้แบ่งกันเป็นก๊กเป็นพวกแล้วก็แปลว่าเป็นอันแบ่งกันอยู่เช่นนั้นตลอดเวลา และถึงแม้ชาติไทยเราจะถึงที่คับแค้นปานใดก็คงจะอนุญาตให้ไทยต่อไทยเชือดคอกันได้ตามอำเภอใจบุคคลทั้งสิ้น เมื่อความเข้าใจผิดมีได้เช่นนี้แล้ว ก็เป็นเครื่องแสดงให้แลเห็นชัดอยู่แล้วว่า การคะเนนิสัยคนผิดอาจที่จะให้ผลร้ายได้เป็นอันมาก

เหตุฉะนี้หวังใจว่า ต่อไปเบื้องหน้าผู้ที่มีหน้าที่บังคับบัญชา ทั้งฝ่ายทหารพลเรือน จะเอาใจใส่ในทางสังเกต และรู้จักนิสัยคนให้ดียิ่งขึ้นกว่าที่เป็นมาแล้ว เพราะเวลานี้ถึงเวลาแล้วที่จะรู้สึกโดยทั่วกันว่า เมืองเราตกอยู่ในที่ลำบากยากยิ่งกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก จะปล่อยตามบุญตามกรรมไปเช่นก่อนหาได้ไม่

๘. ความรู้จักผ่อนผัน

ข้อนี้เป็นข้อสำคัญอัน ๑ ซึ่งปฏิบัติให้เหมาะได้ยากกว่าที่คาดหมาย เพราะฉะนั้นจึงมีผู้ที่ปฏิบัติให้ดีจริง ๆ ได้น้อย

คนโดยมากที่มีหน้าที่บังคับบัญชาคน ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนมักเข้าใจคำว่าผ่อนผันนี้ผิดกันอยู่เป็น ๒ จำพวก คือจำพวก ๑ เห็นว่าการผ่อนผันเป็นสิ่งซึ่งจะทำให้เสียระเบียบทางการไป จึงไม่ยอมผ่อนผันเลย และแปลคำผ่อนผันว่า "เหลวไหล" เสียทีเดียว อีกจำพวก ๑ เห็นว่าการใด ๆ ทั้งปวงควรจะคิดถึงความสะดวกแก่ตัวเอง และบุคคลในบังคับบัญชาของตนเป็นที่ตั้งจึงยอมผ่อนผันไปเสียทุกอย่าง จนเสียทั้งวินัยทั้งแบบแผนและหลักของการทีเดียวก็มี ทั้ง ๒ จำพวกนี้เข้าใจผิดทั้ง ๒ จำพวก

จำพวกที่ ๑ ซึ่งอ้างตนว่าเป็นคนเคร่งในทางรักษาระเบียบแบบแผนนั้น แท้จริงถ้าไตร่ตรองดูสักหน่อยคงจะต้องแลเห็นได้ว่า การที่จะไม่ผ่อนผันเสียเลยนั้นบางคราวอาจจะทำให้ตนได้ผลหย่อนไป หรือถึงแก่เสียการทีเดียวก็ได้ ดูแต่เถรตรงสิ การที่แกตั้งสัตย์ปฏิญาณไว้ว่าจะเดินให้ตรงเสมอไม่เลี้ยวเลยนั้น ที่จริงความตั้งใจของแกก็ดี แต่เพราะแกไม่ยอมผ่อนผันเลย พอแกเดินไปเจอะต้นตาลขวางอยู่กลางทางและต้นตาลมันก็ไม่หลีกทางให้แก แกก็ปีนขึ้นไป จนต้องโหนโตงเตงเป็นลิงอยู่ และในที่สุดกว่าจะลงได้ก็เป็นเหตุให้ควาญช้างต้องเสียช้างไปตัว ๑ และคนหัวล้านต้องตายถึง ๔ คน เพราะตาเถรตรงแกดื้อไม่ยอมหลีกต้นตาลต้นเดียวไม่ใช่หรือ ? การที่แกจะเดินหลีกต้นตาลไปต้นเดียวเท่านั้นไม่เห็นจะเป็นการเสียหายมากมายอะไรเลย เพราะถ้ายังคงปรารถนาจะเดินตรงไปอีกก็ยังไปได้ การที่แกไม่ยอมหลีกจึงต้องตัดสินว่าแกดื้อไม่เป็นเรื่องเลย เรื่องนิทานเถรตรงนี้เป็นตัวอย่างอันดีแห่งผู้ที่ไม่ยอมผ่อนผัน และควรคนที่อวดตนอยู่ว่าเป็นคนถือระเบียบเคร่งนั้น จะกำหนดจดจำใส่ใจไว้บ้างจะดีกระมัง

หรือจะว่าเรื่องนิทานเถรตรงเป็นเรื่องเขาแต่งเล่น จะไม่พอใจถือเอาเป็นตัวอย่าง ก็ขอให้ลองนึกดูถึงทางการงานจริง ๆ บ้างก็ได้ เช่นในตำรา

ยุทธวิธีมีกำหนดไว้ว่า ในเวลาที่ยกเข้าโจมตีข้าศึก ให้แนวรบขยายแถวระยะห่างจากกันเท่านั้น ๆ ก็ถ้าต่างว่าที่มันไม่มีพอจะขยายหรือถ้าขยายแล้วจะไม่มีที่กำบังตัวทหาร จะไม่ผ่อนผันบ้าง ทหารมิถูกปืนตายเปล่าหมดหรือ ?

ข้างฝ่ายจำพวกที่ ๒ ซึ่งเห็นความผ่อนผันเป็นของสำคัญยิ่งกว่าสิ่งอื่นนั้นก็เหมือนคนซื้อฬาในเรื่องนิทานเอสป—ปกรณัม ซึ่งเล่าเรื่องไว้ว่า ชายผู้หนึ่งไปซื้อฬามาได้แล้วให้ลูกชายขึ้นขี่ฬาเดินไปบ้าน พบคนเดินสวนทางไปเขาพูดกันว่า "ดูแน่ เด็กออกโตแล้วขึ้นไปขี่ฬา ปล่อยให้พ่อต้องเดินเหนื่อยอยู่ได้" พ่อก็ไล่ให้ลูกลงแล้วตัวขึ้นขี่ฬาเอง พบคนสวนไปอีกเขาพูดกันว่า "ดูแน่ ตานั่นใจดำจริง ๆ ปล่อยให้เด็กเดินไปได้แก ขี่ฬาเสียคนเดียว" พ่อก็เรียกให้ลูกขึ้นไปขี่ฬาด้วย จนไปพบคนเดินสวนไปอีกเขาพูดว่า "ดูแน่ คนอะไรมิรู้ ช่างไม่รู้จักกรุณาแก่สัตว์เลย ฬาตัวนิดเดียวดันขึ้นไปขี่อยู่ได้เป็น ๒ คน" ทั้งพ่อทั้งลูกเลยลงจากหลังฬาช่วยกันหามฬาไปบ้าน พอถึงบ้านคนเขาก็หัวเราะกันครืนร้องว่า " แน่, ดูอ้ายบ้าคู่นี้สิเอาฬาเป็นนาย" เรื่องนี้พอจะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นได้ว่า การผ่อนผันตะบันไปนั้นไม่มีผลดีอันใดและในที่สุดก็มีแต่จะถูกหัวเราะเยาะให้เท่านั้น

๙. ความมีหลักฐาน

ข้อนี้เป็นข้อซึ่งไม่น่าจะเข้าใจยาก แต่ดูก็มีคนเข้าใจน้อย หรือจะเป็นเพราะไม่ใคร่จะได้สนใจไตร่ตรองนักก็อาจจะเป็นได้ แท้จริงความมีหลักฐานเป็นคุณวิเศษอัน ๑ ซึ่งจะเป็นเครื่องช่วยบุคคลให้ได้รับตำแหน่งหน้าที่อันมีความรับผิดชอบ และเมื่อได้รับแล้วจะเป็นเครื่องช่วยให้ได้มั่นคงอยู่ในตำแหน่งนั้นต่อไปอีกด้วย

คำว่ามีหลักฐานนี้คืออะไร ?

บ้างก็แปลกันว่ามีเชื้อชาติสกุลสูง บ้างก็แปลกันว่า มีทรัพย์สมบัติบริบูรณ์ บ้างก็แปลว่ามีวิชาความรู้พอที่จะเลี้ยงตัวได้

ก็ถ้าเช่นนั้นผู้ใดที่เผอิญบกพร่องในสถานนั้น ๆ มิเป็นอันไม่มีที่หวังได้เลยหรือว่าจะเป็นผู้มีหลักฐาน ? ไม่เช่นนั้นเลย จริงอยู่ ชาติสกุล ทรัพย์สมบัติและวิชา เป็นแต่เครื่องประกอบ เป็นอดิเรกลาภ และผู้ที่มีชาติสกุลสูงหรือผู้มีทรัพย์สมบัติ หรือมีวิชา แต่ถ้าไม่มีหลักฐานมั่นคงดีจริง ๆ แล้ว ก็อาจที่จะต้องตกต่ำหรือถึงแก่ความพินาศได้ ถ้าเช่นนั้นหลักฐานคืออะไร ? เล่า ตอบได้เป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้:—

(๑) มีบ้านเป็นสำนักมั่นคง คือไม่ใช่เที่ยวเกเรเกเส แอบนอนซุก ๆ ซอก ๆ หรือเปลี่ยนย้ายจากที่โน้นไปที่นี่เป็นหลักลอย บ้านที่เป็นสำนักนั้น ถึงแม้ตนจะมิได้เป็นเจ้าของก็ไม่เป็นข้อเสื่อมเสียเกียรติยศอันใด จะอาศัยอยู่กับบิดามารดา หรือญาติผู้ใหญ่หรือมูลนายอะไรก็ตาม แต่ต้องอยู่ให้เป็นที่เป็นทาง พอเมื่อมีความจำเป็นบังเกิดขึ้นก็ให้เขาตามพบเป็นพอแล้ว ถ้าไปเที่ยวระเหระหนอยู่แห่งโน้นบ้างแห่งนี้บ้างถึงแม้ว่าจะคุยว่าเป็นโสดแก่ตนไม่มีใครเป็นนายก็จริง แต่ต้องไม่ลืมว่า พวกคนจรจัดที่มันไปเที่ยวนอนอาศัยศาลาวัดมันก็เป็นโสดแก่ตนเหมือนกัน แต่ใครจะเรียกมันว่าเป็นคนมีหลักฐานบ้างหรือ ?

(๒) มีครอบครัวอันมั่นคง คือมีภรรยาเป็นเนื้อเป็นตัว ซึ่งจะออกหน้าออกตาไปวัดไปวาได้ ไม่ใช่หาหญิงแพศยามาเลี้ยงไว้สำหรับความพอใจชั่วคราว และไม่ใช่มีเมียแต่ด้วยความมุ่งหมายจะปอกลอกเอาทรัพย์สมบัติของหญิงแล้วจะทิ้งไปหาใหม่ การมีเมียไม่ควรที่จะเห็นเป็นของง่าย ๆ หรือของสำหรับความพอใจชั่วครั้งคราว ควรคิดหาผู้ที่จะได้เป็นคู่ชีวิตและ

ฝากเหย้าเฝ้าเรือนเป็นหูเป็นตาแทนผัว ในเมื่อผวต้องไปทำการงาน ดังนี้จึงจะเรียกว่ามีครอบครัวเป็นหลักฐาน ผู้ที่มีภรรยาเป็นหลักฐานย่อมเป็นศรีแก่ตัว และเป็นที่น่าไว้วางใจ เพราะอย่างไร ๆ ก็จำต้องนึกถึงบุตรภรรยานอกจากตนเอง จะประพฤติเหลวไหลไปก็ไม่สู้ถนัด แต่ผู้ที่มีเมียไม่เป็นหลักฐานย่อมมีแต่หนทางที่จะพากันไปสู่ความพินาศฉิบหาย จึงไม่เป็นที่น่าไว้วางใจ

(๓) **ตั้งตนไว้ในที่ชอบ** คือไม่ประพฤติเป็นคนสำมะเลเทเมา สูบฝิ่นกินเหล้า หรือเป็นนักเลงเล่นเบี้ย และเล่นผู้หญิง ซึ่งล้วนเป็นอบายมุขบ่อเกิดแห่งความพินาศฉิบหายทั้งสิ้น ผู้ที่ประพฤติตนเป็นนักเลงต่าง ๆ มักพอใจอ้างว่าเอาอย่างฝรั่ง แต่จะต้องถามว่าฝรั่งอะไร ? เพราะฝรั่งมิใช่จะดีทั้งหมดก็หามิได้ ถ้าฝรั่งเป็นคนดีทั้งหมดแล้วที่เมืองฝรั่งคงไม่ต้องมีคุกมีตะราง แต่นี่คุกตะรางก็มีอยู่บริบูรณ์ทุกแห่งและไม่ใช่อยู่ว่างเปล่าด้วย มีนักโทษเต็ม ๆ ไปทุกแห่ง ถ้าใครเข้าใจว่าการอ้างว่าเอาอย่างฝรั่งเป็นเครื่องแก้ตัวพอแล้วสำหรับจะประพฤติสำมะเลเทเมา ก็นับว่าเข้าใจผิด ไม่เชื่อถามฝรั่งดี ๆ เขาดูเถิด

ยกมากล่าวแต่โดยย่อพอเป็นสังเขปเท่านี้ ก็พอเพียงแล้ว และถ้าไตร่ตรองต่อไปสักนิดหน่อยก็จะเข้าใจว่าความมีหลักฐานนั้นคืออะไร และจะแลเห็นได้ว่าแท้จริงทุก ๆ คนมีโอกาสเท่า ๆ กันที่จะกระทำตนให้เป็นผู้มีหลักฐาน แต่ถ้าใครไม่ถือเอาโอกาสอันนั้นแล้ว แม้ว่าต้องเสียเปรียบผู้ที่เขาได้พยายามแล้วจะโทษใครไม่ได้เลยนอกจากตนเอง

๑๐. ความจงรักภักดี

นี้เป็นคุณวิเศษอัน ๑ ซึ่งได้มีผู้อธิบายมามากแล้วเป็นอเนกประการ และด้วยนัยต่าง ๆ นานา เพราะฉะนั้นในที่นี้ไม่จำเป็นจะต้องกล่าวให้ยืดยาว

และถ้าจะกล่าวให้ยืดยาวไปก็คงจะต้องซ้ำข้อความที่ใคร ๆ ได้กล่าวมาแล้วบ้าง แต่ครั้นจะไม่กล่าวถึงเสียทีเดียวก็จะเป็นการบกพร่องไป เพราะความจงรักภักดีย่อมเป็นคุณวิเศษอัน ๑ ซึ่งพึงแสวงในตัวบุคคลที่จะได้รับมอบให้กระทำการในหน้าที่ไม่ว่าใหญ่หรือน้อย และยิ่งเป็นผู้ที่ต้องกระทำการในหน้าที่ผู้บังคับบัญชาคนแล้วก็ยิ่งเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งขึ้น

ความจงรักภักดีแปลว่ากระไร ?

แปลว่า "**ความยอมสละตนเพื่อประโยชน์แห่งท่าน**" ถึงแม้ว่าตนจะต้องได้รับความเดือดร้อนรำคาญ ตกระกำลำบาก หรือจนถึงต้องสิ้นชีวิตเป็นที่สุด ก็ยอมได้ทั้งสิ้น เพื่อมุ่งประโยชน์อันแท้จริงให้มีแก่ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

ผู้ที่จะยอมเสียสละเช่นนี้ได้โดยมิได้รู้สึกเสียดายเลย ต้องเป็นผู้ที่ถึงแล้วซึ่งความรุ่งเรืองชั้นสูง จึงจะเข้าใจซึมซาบว่าตนของตนนั้น แท้จริงเปรียบเหมือนปรมาณูผงก้อนเล็กนิดเดียว ซึ่งเป็นส่วน ๑ แห่งภูเขาใหญ่ อันเราสมมตินามเรียกว่าชาติ และถ้าชาติของเราแตกสลายไปเสียแล้ว ตัวเราผู้เป็นผงก้อนเดียวนั้นก็จะต้องล่องลอยตามลมไป สุดแท้แต่ลมจะหอบไปทางไหน เมื่อเข้าใจเช่นนี้แน่ชัดแล้วจึงจะเข้าใจได้ว่า แท้จริงราคาของตนนั้น ที่มีอยู่แม้แต่เล็กน้อยปานใด ก็เพราะอาศัยเหตุที่ยังคงเป็นส่วน ๑ แห่งชาติ ซึ่งยังเป็นเอกราชไม่ต้องเป็นข้าใครอยู่เท่านั้น และเพื่อเหตุฉะนี้ ผู้ที่เข้าใจจริงแล้วจึงไม่รู้สึกเลยว่าการเสียสละส่วนตัวใด ๆ จะเป็นข้อควรเป็นห่วงหวงแหน นี้เป็นความจงรักภักดีแท้จริง

และความจงรักภักดีแท้จริงนี้เอง คือความรักชาติซึ่งคนไทยสมัยใหม่พอใจพูดอยู่จนติดปาก แต่ซึ่งหาผู้เข้าใจซึมซาบจริงได้น้อยนัก

ข้อความแสดงคุณวิเศษ ๑๐ ประการ ซึ่งได้กล่าวมาแล้วนี้ ได้กล่าวมาแต่โดยย่อพอเป็นเครื่องเตือนใจผู้ที่ตั้งหน้าจะทำการให้เป็นคุณประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองโดยแท้จริง ไม่ใช่รักชาติแต่ปาก

หวังใจว่าข้อความที่แสดงมาแล้วนี้ จะพอแสดงให้เห็นว่าแท้จริงผู้ที่จะเป็นใหญ่หรือมีตำแหน่งหน้าที่มั่นคงจริงแล้ว จะอาศัยแต่ความรู้วิชาอย่างเดียวเท่านั้นหาพอไม่ และเพราะเหตุที่มีผู้มักเข้าใจผิดในข้อนี้ จึงมีผู้ต้องรับความไม่พอใจอยู่บ้าง แต่ถ้าแม้ผู้อ่านหนังสือนี้ใช้วิจารณญาณไตร่ตรองดูให้ดีแล้ว หวังใจว่าจะเห็นจริงด้วยตามความเห็นที่ได้แสดงมาข้างบนนี้ และเมื่อเข้าใจแล้วหวังใจว่าจะช่วยกันเพาะความเห็นในทางที่ถูกที่ควรขึ้นบ้าง เชื่อว่าคงจะเป็นคุณประโยชน์แก่เราและท่านทั้งหลาย ผู้ที่มีความมุ่งดีต่อชาติไทยอยู่ด้วยกันทุกคนนั้น เป็นแน่แท้

(พระบรมนามาภิธัย) **วชิราวุธ ปร.**

สนามจันทร์
วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๗

รูปํ ชีรติมจฺจานํ นามโคตฺตํ น ชีรติ.

รูปเราเพราะมีขันธ์ วรปัญจมาประชุม
จึ่งได้ประมวลคุม สรีรามโน ณ กาย
เมื่อถึง ณ กาลมรณ์ วรปัญจขันธ์ทลาย
รูปนั้นก็พลันหาย บ่มิมีจะอดทน
แต่นามและโคตรแม้ มรณาก็อย่าฉงน
คงยังจะอยู่ทน คติเทียบวสุนทรา
เหตุนี้สิเราควร จะประกอบกุศลสมา—
บัติบ่มและข่มปา— ปะประดิษฐ์ผลพิบุล
รักชื่อถนอมเกียร— ติ ณ ตนและวงศสกุล
กอบกิจและการสุน— ทรชื่อบ่โรยบ่รา
รักชาติและถือแน่ว ณ พระพุทธศาสนา
ภักดี ณ องค์รา— ชะฉะนี้จรุงเจริญ ฯ

(พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖)

ธรรมสำหรับข้าราชการ

"ภิกขุ ปัญญานันทมุนี"

ในสมัยโบราณนานมาแล้ว เมื่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ยังไม่เจริญดังที่เป็นกันอยู่ในสมัยนี้ สมัยเมื่อการครองชีพเป็นอยู่กันอย่างง่าย ๆ ไม่ต้องมีการแข่งขันกันมากนัก การหากินก็เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มีการปรุงแต่งอะไรมากนัก ส่วนมากก็อาศัยผลไม้รากไม้ซึ่งหาได้จากป่านั่นเอง ที่อยู่อาศัยของมนุษย์ในสมัยนั้นก็อยู่กันตามใต้ไม้ ตามถ้ำ ตามภูเขา ไม่มีการสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัย ไม่มีการหุงต้มอาหาร ไม่มีการนุ่งห่มด้วยเสื้อผ้า และไม่มีการกระทำอะไร ๆ ดังที่เราเห็นกันในสมัยนี้หลายอย่าง บรรพบุรุษของพวกเราในสมัยโน้นยังเป็นคนป่า ขาดความเจริญด้วยประการทั้งปวง แต่เขาก็อยู่กันอย่างมีความสุขตามควรแก่อัตตภาพทุกประการ

กำเนิดคำว่า "ราชา"

แม้มนุษย์ในยุคโน้นจะมีความเป็นอยู่แบบง่าย ๆ อย่างใดก็ตาม ความยุ่งยากในหมู่พวกเขาก็มีบ้างเหมือนกัน เพราะมนุษย์มีกิเลสก็ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลสบ้างในบางครั้ง คราวหนึ่งมีเรื่องเกิดขึ้นในหมู่ของตน ตัวเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดเรื่องใหญ่คือ **ความขี้เกียจ** นี่เอง ตามปกติทุกคนต้องเข้าไปป่าหาผลไม้มากินในตอนเช้า ตอนกลางวันและตอนเย็น หาได้มีการสะสมอาหารไว้กินไม่ เพราะอาหารมีถมไปจะเอามากินเมื่อใดก็ได้ จึงไม่มีเรื่องอะไรเกิดขึ้น แต่อยู่มาคราวหนึ่ง บุรุษคนหนึ่งมีปกติเป็นคนขี้เกียจในการทำ

งาน เขาเบื่อที่จะไปเอาผลไม้มากินทุกมื้อ จึงไปเก็บเอามามาก ๆ แล้วนอนกินที่ที่พักให้สบายใจของเขา คนอื่น ๆ เห็นคนนั้นทำเช่นนั้นก็ควรเอาอย่างบ้าง คนมาก ๆ ออกไปหาอาหารพร้อมกันก็เกิดการแก่งแย่งกันขึ้น ของดีมีรสอร่อยก็มีน้อย ผู้ต้องการมีมากก็เกิดการแก่งแย่งกัน ขั้นแรกก็เพียงแต่พูดเถียงกัน ต่อมาก็เกิดโมหะจริตจึงเกิดทุบตีกัน ชั้นต้นก็ตีกันเพียงสองคน ต่อมาก็มีพวกมาช่วยตีกันใหญ่ ถึงแม้ว่ามนุษย์ในสมัยนั้นไม่มีอาวุธอย่างมนุษย์ในสมัยนี้ เขาใช้กันแต่อาวุธเดิม คือ หมัด เท้าหรือใช้ท่อนไม้บ้าง ก็ได้รับความเจ็บปวดกันไปตาม ๆ กัน ทุกคนกลับมาที่พักด้วยความทุกข์ในใจ อันคนเรานั้นถ้าหากอยู่กันสบาย ๆ ก็ไม่ค่อยมีความคิดอะไรเกิดขึ้น เมื่อใดมีความทุกข์เดือดร้อนก็มักมีความคิดเกิดขึ้นบ้าง **ความยากลำบากจึงช่วยคนให้มีความคิดก้าวหน้า ความยากลำบากสร้างคนให้เป็นคนมีเกียรติมีชื่อเสียงในสังคม** เราทั้งหลายจึงไม่ควรกลัวต่อความยากลำบาก แต่ควรกลัวความสะดวกสบายให้มาก เพราะความสะดวกสบายทำคนให้อ่อนแอ ให้ขาดความอดทน

เมื่อคนเหล่านั้นมีความทุกข์ก็มารำพึงในใจว่า เมื่อก่อนนี้พวกเขาอยู่กันด้วยความสุขสบาย ไม่มีปัญหายุ่งยากอะไรเลย แต่เดี๋ยวนี้เรามีความลำบากเกิดขึ้นแล้ว เมื่อมีความลำบากเกิดขึ้นก็ไม่มีใครช่วยจัดการแก้ไข เพราะพวกเราไม่มีหัวหน้าปกครองหมู่คณะ เมื่อทุกคนคิดได้อย่างนี้ เขาจึงมาประชุมปรึกษาหารือกันเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น คนสมัยก่อนมีทิฏฐิมานะในใจน้อย ไม่โกรธกันนาน ๆ เพราะไม่มีมารมาคอยยุแหย่ให้โกรธกัน ไม่เหมือนคนในสมัยนี้พี่น้องพ่อแม่เดียวกันแท้ ๆ และเกิดในสกุลชั้นผู้นำ มีเรื่องเกิดขึ้นแล้ว

พูดจากันไม่รู้เรื่องทะเลาะกัน เวลาจะพูดอะไรกันก็พูดกันในบ้านของตนเองไม่ได้ ต้องนัดกันไปพูดที่บ้านคนอื่นเขา และพูดกันไม่รู้เรื่องอีกตามเคย นี่ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะมีมารคอยยุแหย่อยู่ข้างหลัง พูดตามภาษาชาวบ้านว่า "มีคนถือหาง" มนุษย์ในสมัยก่อนไม่มีหางให้ใครถือ แต่มนุษย์สมัยนี้มีหางยาวให้คนที่อยู่ไกลกันลิบลับมาถือหางกันได้น่าอนาถแท้ ๆ คนสมัยก่อนเขาพอมีเรื่องอะไรขึ้นก็ไม่ได้เก็บเรื่องไว้นาน ๆ หันหน้าเข้าหากันได้พูดจากันรู้เรื่อง เขาจึงมาประชุมกันปรารภเรื่องที่เกิดขึ้น มีคนหนึ่งเสนอว่า เราอยู่กันแบบไม่มีหัวหน้าจึงได้รับความเดือดร้อน จึงควรจะได้เลือกใครขึ้นเป็นหัวหน้า และเราทั้งหมดเชื่อฟังต่อบุคคลผู้เป็นหัวหน้านั้น การอยู่ด้วยกันจะมีความสุขสืบไป

การเลือกตั้งหัวหน้าในสมัยนั้น เป็นการเลือกตั้งที่บริสุทธิ์ไม่มีการสมัครรับเลือกตั้ง ไม่มีการโฆษณาหาเสียง ไม่มีการแจกเสื้อผ้าหรือไม่มีการทิ้งไพ่ไฟอะไรทั้งหมด เป็นการลงคะแนนแบบเปิดเผย ผู้เลือก ๆ ด้วยความพอใจ ผู้ถูกเลือกก็พอใจ นี่เป็นการเลือกตั้งของคนที่ยังไม่มีความเจริญแบบพวกเรา ผลที่สุดก็เลือกคนหนึ่งซึ่งมีกำลังกาย กำลังความคิดดีกว่าพวกเขา โดยที่เห็นว่าพอจะเป็นหัวหน้าของเขาได้ ผู้นั้นก็ได้เป็นหัวหน้าปกครองหมู่คณะต่อไป

เมื่อ ได้เป็น หัวหน้าแล้ว ก็มองเห็น เหตุแห่งการ ทะเลาะ กันว่าอยู่ตรงไหน จึงได้จัดการแก้เหตุนั้น โดยการจัดแบ่งที่ดินป่าออกเป็นส่วน ๆ ให้ทุกคนเป็นเจ้าของป่าหากินในบริเวณป่าของตนนั้น จะล่วงล้ำก้ำเกินของบุคคลอื่นไม่ได้เป็นอันขาด คนสมัยก่อนเป็นคนอ่อนน้อมยอมเชื่อฟังคำแนะนำง่าย

เขาจึงได้ทำตามคำสั่งของหัวหน้าทุกประการ ทุกคนทุกครอบครัวจึงอยู่กันด้วยความสุขสบาย เรื่องทะเลาะกันเหมือนครั้งยังไม่มีหัวหน้าจึงไม่เกิดขึ้นต่อไป ความสุขที่เขาได้รับเพราะการกระทำของหัวหน้าอย่างนี้แหละทำให้พวกเขาดีใจพอใจ จึงได้พูดออกมาด้วยความล้นของความปีติว่า "ราชา ราชา ราชา" คำว่า "ราชา" อันหมายความว่า **ยินดี ยินดี ยินดี** ก็เกิดขึ้นด้วยประการฉะนี้

คำว่า ราชา นี่แหละ เป็นคำเรียกชื่อผู้ปกครองคน มาถึงทุกวันนี้ หมายถึงบุคคลผู้กระทำกิจให้บุคคลอื่นชื่นใจ ผู้ใดเป็นพระราชา ผู้นั้นคือบุคคลกระทำกิจให้ผู้อื่นได้รับความชื่นใจ

ข้าราชการคือบุคคลประเภทใดเล่า ?

พระราชาองค์เดียว จะทำงานทุกอย่างให้เรียบร้อยไม่ได้ เพราะงานที่ต้องทรงกระทำมีมากมายหลายสาขา พระองค์จึงต้องมอบงานให้ผู้อื่นทำแทนพระองค์บ้าง เมื่อจะทรงมอบงานให้ใครทำ ก็ได้ทรงพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วว่าเป็นคนที่ไว้วางใจได้ เป็นคนมีความรู้ มีความสามารถ มีความประพฤติดีพอที่จะทำงานของพระราชาให้สำเร็จ ให้งานนั้นเป็นที่พอใจของประชาชน ผู้อยู่ในความคุ้มครองของพระราชา คนที่ทำงานแทนองค์พระราชานี่แหละเราเรียกขานกันว่า "ข้าราชการ" หมายความว่า **ผู้ทำงานของพระราชา หรือทำงานแทนองค์พระราชา** จึงพูดกันว่า ต่างพระเนตรพระกรรณของพระราชา ต่างหูต่างตาของพระราชา **รับมอบหมายหน้าที่ให้เป็นไปตาม**ตัวบทกฎหมาย ข้าราชการทุกคน จึงเป็นคนที่มีหน้าที่ปฏิบัติงานให้ประชาชนพอใจ ให้ประชาชนสบายใจ ตามหน้าที่ของข้าราชการผู้ทำงานแทนพระราชา

แต่การทำงานให้ประชาชนพอใจนั้นต้องยึดถือ ธรรม คือระเบียบแบบแผนเป็นใหญ่ ไม่ทำอะไรเอาแต่ความพอใจของตนเป็นประมาณ เพราะการทำอะไรที่ถือใจตนเป็นประมาณนั้น เป็นการล่อแหลมต่ออันตรายอยู่มาก ควรถือธรรมหรือระเบียบเป็นแบบแผนไว้เสมอ จงทำให้เขาพอใจอย่างถาวรอย่าทำให้เขาพอใจเพียงชั่วคราว เพราะความพอใจเพียงชั่วคราวนั้นเป็นเรื่องของกิเลสมากกว่า ข้าราชการจึงควรสำนึกไว้เสมอในเรื่องนี้ และควรเตือนตนเองไว้เสมอ ๆ ว่า "ฉันเป็นผู้แทนองค์พระราชา การกระทำกิจทุกอย่างทำในพระนามของพระราชา ฉันจักทำงานให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ในหน้าที่ของฉัน ฉันจะวางตนให้พอเหมาะพอควรแก่ตำแหน่งเสมอ เพราะฉันเป็นคนที่พระราชาทรงเลือกแล้วว่า เป็นคนน่าไว้ใจคงจักไม่ทำอะไรในทางเหลวไหลเป็นอันขาด" การคิดอย่างนี้เป็นการเตือนตนเองให้มีความสำนึกในฐานะหน้าที่ของตนไว้เสมอ ความผิดพลาดก็มีน้อย บุคคลใดอันพระราชาผู้เป็นประมุขของประเทศให้ความไว้วางใจ ให้ยศฐาบรรดาศักดิ์ ยกย่องให้ปรากฏในที่ประชุมชนจำนวนมากแล้ว ยังกล้ากระทำความชั่วด้วยประการต่าง ๆ มีการโกงเงินของประเทศชาติ เป็นต้น คนนั้นไม่ควรแก่ตำแหน่งที่เรียกกันว่า "ข้าราชการ" เพราะเขามีใจต่ำกว่าหมาขี้เรื้อนข้างถนน อันหมาขี้เรื้อนข้างถนนหรือหมาทั่วไปยังกตัญญูรู้คุณของเจ้าของผู้เลี้ยง หมาไม่เคยกัดเจ้าของไม่เคยเนรคุณข้าวแดงแกงร้อนของเจ้าของเลย ข้าราชการที่พระราชาชุบเลี้ยงให้ตำแหน่ง ให้เหรียญตรา ให้สายสะพาย ยกย่องว่าเป็นคนดีก็ควรทำตนให้สมกับตำแหน่ง อย่าทำตนให้ต่ำกว่าสัตว์เดียรัจฉาน อย่ากลับกลายเป็นคนต่ำช้าใช้อำนาจในตำแหน่งหน้าที่ในทางที่ไม่ชอบเลย ปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับที่ได้เป็น "ข้าราชการ"

ข้าราชการเป็นพระราชาในตำแหน่งของตน

โดยฐานะข้าราชการเป็นผู้แทนหูแทนตาของ พระมหาราชาผู้ปกครองบ้านเมือง ควรจะได้สำนึกไว้เสมอในเกียรติตำแหน่งอันตนได้รับมอบหมายมาแล้ว จงนึกไว้เสมอ ๆ ว่า "ฉันเป็นผู้แทนองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้มาทำหน้าที่นี้แทนพระองค์ พระองค์ทรงมอบพระราชอำนาจมอบความไว้วางใจมาทุกประการ เพราะพระองค์ทรงคำนึงว่า ฉันเป็นผู้เหมาะแก่ตำแหน่งนี้แล้ว เวลานี้ฉันเป็นคนมีเกียรติ เป็นคนมีราคาเป็นคนชั้นนำของประชาชน ฉันต้องทำตนให้สมแก่ตำแหน่งหน้าที่ของฉัน ฉันต้องเคารพบูชาต่อองค์พระมหากษัตริย์ ต้องเคารพบูชาต่อระเบียบตัวบทกฎหมาย ขอให้ใจของฉันได้แนบสนิทอยู่กับธรรมเถิด ขอความชั่วร้ายอย่าได้เข้ามาสู่จิตใจฉันเลย"

การได้ดำรงตำแหน่งใด ๆ ก็ตามที่ได้รับมอบหมายมาจากเบื้องสูง ก็เท่ากับว่าได้รับความไว้วางใจแล้ว ควรนึกว่าท่านได้เป็นพระราชาในตำแหน่งหน้าที่นั้น เช่น เจ้าเมือง นายอำเภอ หรือหน้าที่อันใดอื่นของผู้นั้น ทุกคนเป็นคนสำคัญในหน้าที่ตำแหน่งนั้นแล้ว ควรทำงานในหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดที่จะดีได้ อย่าทำงานเพียงสักแต่ว่าพอผ่านพ้นไปแบบปัดสวะให้พ้นบ้านของตน จะไปติดที่บ้านของผู้อื่นก็ช่างมัน การกระทำในรูปเช่นนั้น มิได้ทำงานให้ก้าวหน้าแต่ประการใดเลย คนทำงานควรมอบชีวิตให้กับงาน ให้ถือว่างานเป็นสิ่งสำคัญของชีวิต จงใช้เวลาทำงานให้ดีงามเรียบร้อยทุกเมื่อเถิด ท่านก็จักเป็นคนที่มีเกียรติมีชื่อเสียงได้บ้างตามควรแก่ฐานะ

ข้าราชการทำงานเพื่ออะไร ?

สมัยนี้มีคติเตือนใจคน ปรากฏทางวิทยุกระจายเสียงมากมายหลายคติ ซึ่งออกจากปากของนักรู้ทั้งนั้น บางคติก็ดี บางคติก็ไม่ได้สาระเลย แต่ก็ได้ส่อถึงน้ำใจของบุคคลผู้ออกคตินั้น เช่นคติที่ว่า "งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข" เป็นคติที่ออกมาในสมัยผู้บูชาเงินถือเงินเป็นพระเจ้า ภายหลังก็ปรากฏว่า เขาทำตามคติงานคือเงินอย่างแท้จริงยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของชาติไทย นับแต่เป็นชาติประเทศไทยมา ไม่เคยมียุคใดสมัยใดที่ชาติไทยถูกคนในชาติโกงไปมากเท่ายุค **งานคือเงิน เงินคืองาน** เลย คำกล่าวเป็นคติบทนี้จึงเป็นคติที่ใช้ไม่ได้เลยทีเดียว โดยเฉพาะข้าราชการด้วยแล้วไม่ควรถือคตินี้เลย แต่ควรยึดถือคติว่า **งานคืองาน** หรือทำงานเพื่องาน เป็นอุดมคติของข้าราชการ หรืออุดมคติที่ว่า "ทำงานเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน" ก็พอพึ่งได้

อันอุดมคติทางใจเป็นมูลฐานสำคัญของการทำงาน คนใดมีอุดมคติในทาง งานคือเงิน เขาจะคิดถึงเงินตลอดเวลา ถ้าไม่มีเงินหรือเงินน้อยไป เขาจะไม่ทำงานนั้น เข้าแบบคำพูดของกรรมกรโรงพิมพ์ที่กล่าวว่า "เงินดี งานดี เงินไม่มี งานไม่มา" นี่เป็นความคิดแบบกรรมกรผู้ขายแรงงานของตนเท่านั้น แต่ข้าราชการมิใช่กรรมกร ข้าราชการเป็นคนมีเกียรติมีความไว้วางใจจากประชาชน จะไปถืออุดมการณ์แบบกรรมกรไม่ได้ แต่ควรถือคติของข้าราชการว่า "ข้าราชการ คือผู้ทำงานเพื่องาน ทำงานเพื่อความสงบสุขของประชาชน" ดวงจิตของข้าราชการเป็นดวงจิตที่สูงพ้นจากความเห็นแก่ตัวเห็นแก่อามิสสินจ้างด้วยประการทั้งปวง ชีวิตจิตใจของข้าราชการวัดด้วย

เงินตราหรือวัตถุใด ๆ มิได้ ข้าราชการไม่มีดวงใจสำหรับทำงานเพื่อแลกกับอามิส ข้าราชการมีดวงใจสำหรับทำงานเพื่องานเท่านั้น ทุกลมหายใจเข้าออกของข้าราชการอยู่ที่งาน หน้าที่ และความสงบสุขของปวงชน มิได้อยู่ที่เงินตราแม้แต่น้อย

ถึงแม้ว่าเงินเป็นสิ่งจำเป็นอยู่บ้างสำหรับชีวิต เพราะทุกคนต้องกินต้องใช้ ของทุกอย่างต้องซื้อเอาด้วยเงินทุกคนต้องมีเงินใช้บ้าง ทางราชการจึงได้ตั้งเงินเดือนให้แก่ข้าราชการทุกคนตามควรแก่ฐานะของตน ๆ แล้ว ข้าราชการจึงควรพอใจในเงินที่ทางการจ่ายให้ มิใช่เงินเดือนมิใช่เงินค่าจ้างแรงงานที่ตนทำงาน แต่เป็นเงินรางวัลที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานให้พอยังชีพเท่านั้น เมื่อท่านให้เพียงเท่าใดก็ควรพอใจเพียงเท่านั้น หัดทำใจให้สันโดษเสียบ้าง จะได้มีความสุขทางใจ ได้เท่าใดพอใจเท่านั้นปัญหาอื่นก็จะไม่เกิดตามมา แต่ถ้าหากได้มาแล้วไม่พอใจปัญหาต่าง ๆ ก็เกิดมากขึ้น เพราะความไม่พอใจ ข้าราชการทุกคนจึงควรนึกไว้เสมอว่า เราจะหาความมั่งมีแบบพ่อค้าในราชการไม่ได้ เป็นข้าราชการมั่งมีความดี เป็นพ่อค้ามั่งมีทรัพย์ ใครจะเข้าทำงานราชการก็ควรนึกว่า "ฉันจะเข้าไปทำงานเพื่อชาติเพื่อบ้านเมือง ไม่ใช่เข้าไปทำราชการเพื่อขายชาติบ้านเมืองมาสู่กระเป๋าของตนและพวกพ้อง" คนเป็นข้าราชการต้องมีใจเสียสละมาแต่เริ่มทำงานแล้ว ถ้าคิดได้ในแนวนี้ ความยุ่งยากในการเป็นข้าราชการก็จะไม่มี ทุกคนจะทำงานด้วยความพอใจสบายใจไม่หาความหมดราคามาให้แก่ตนเป็นอันขาด ข้าราชการทุกคนจึงควรถือคติว่า **ทำงานเพื่องาน ทำงานเพื่อความสงบสุขของประชาชน** ความเห็นแก่ตนไม่มีในดวงใจของบุคคลที่เรียกตนเองว่า "ข้าราชการ" ทุกคนที่เป็นข้าราชการมีชีวิตครึ่งชาวบ้านครึ่งนักบวช คือทำงานอย่างที่ชาวบ้านทำ

แต่เป็นอยู่อย่างแบบของนักบวช อยู่อย่างง่าย ๆ ต่ำ ๆ แต่ทำงานอย่างสูง นี่เป็นอุดมคติของ ข้าราชการ ประการหนึ่ง

องค์ประกอบของความเป็นข้าราชการ

บรรดาสภาพวัตถุทั้งหลาย ที่เราเห็นเป็นรูปร่างปรากฏอยู่นั้น ล้วนมีโครงสร้างของมันทั้งนั้น สิ่งใดมีโครงสร้างดีถาวรมั่นคงเราก็ชมว่างาม สิ่งใดมีโครงสร้างอันบกพร่องเราก็คิดว่าไม่งาม อันของงามของดีย่อมมีราคาแพง ส่วนของไม่งามไม่ดีราคาก็ถูกลงเป็นธรรมดา วัตถุเป็นเช่นใด คนเราก็มีสภาพเป็นเช่นนั้น แต่คนเรามีส่วนพิเศษแตกต่างจากสภาพวัตถุทั่วไป เพราะคนมีร่างกายมีใจครองร่างกายด้วย ร่างกายของคนเกิดจากวัตถุธาตุนานาชนิดดีบ้างเลวบ้างตามฐานะของบุคคลนั้น เพราะเป็นสิ่งเกิดแต่ธรรม รูปธรรมนามธรรม ใครจะแก้ไขอย่างไรก็ไม่ได้ ส่วนใจที่ครองร่างกายนั้นมีหน้าที่คอยรู้สึก กำหนด นึกคิด ในเรื่องต่าง ๆ คิดดีบ้าง คิดชั่วบ้าง สุดแล้วแต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ใจคิดดีก็ประทับความดีไว้ในใจ คิดชั่วก็ประทับความชั่วไว้ในใจ คนเราจึงเป็นไปตามแบบที่ตนคิดตนทำเสมอ ความเป็นคนจึงขึ้นอยู่ที่ความคิดเป็นส่วนใหญ่ ปกติวิสัยของคนนั้นมักคิดนึกในทางต่ำ เหมือนน้ำที่ชอบไหลลงสู่ที่ต่ำตลอดเวลา ถ้าต้องการให้น้ำขึ้นสูงต้องใช้แรงงานสูบส่งขึ้นไป น้ำจึงขึ้นที่สูงได้ฉันใด สภาพของใจคนนี้ก็เช่นเดียวกัน ถ้าต้องการให้ขึ้นไปสู่ที่สูงต้องมีเครื่องประกอบ ผู้ฉลาดในเรื่องความเป็นอยู่ของมนุษย์ จึงได้วางกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ไว้เพื่อเป็นรั้วป้องกันมิให้คนกระทำผิด ก่อความทุกข์ยากแก่ผู้อื่น ให้ทุกคนได้อยู่กันอย่างพี่น้อง สันติสุขจักเกิดแก่สังคมของโลก

ได้ ศาสนาจึงเกิดขึ้นเพื่อเหตุนี้ บรรดาคำสอนในทุกศาสนามุ่งสร้างสันติแก่สังคมทั้งนั้น

อันธรรมะหรือคำสอนในศาสนานั้น ย่อมมีไว้เหมาะแก่บุคคลที่จะนำไปปฏิบัติ เหมือนยาแก้โรค ย่อมมีหลายขนานเพื่อให้เหมาะแก่โรคหลายชนิด ทุกคนจึงควรนำมาใช้ให้เหมาะแก่หน้าที่การงานและเหตุการณ์เสมอ ผู้ใช้ธรรมะเป็น ย่อมมีแต่ความสุขความเจริญ ผู้ขาดธรรมะย่อมมีแต่ความทุกข์ความเดือดร้อน ใครต้องการความสุขความเจริญ โปรดเดินตามทางของธรรมะเถิด ท่านจะเห็นผลได้ด้วยตัวของท่านเอง ปัญหามีต่อไปว่า ข้าราชการควรมีคุณธรรมอะไรประจำบ้าง จึงขอเสนอธรรมอันพึงปฏิบัติดังต่อไปนี้:—

๑. *ความเชื่อที่ถูกอันเรียกว่า สัทธา*

ความเชื่อหรือสัทธา เป็นคุณธรรมที่สำคัญที่ควรมีก่อน ในทางพุทธศาสนานั้นชาวพุทธควรมีความเชื่อมั่นในสิ่งสามประการ คือ **พุทธะ ธรรมะ และสังฆะ** อันเป็นหลักของความเชื่อ เป็นเกาะที่ยึดเหนี่ยวของใจบุคคลใดมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นเกาะของใจแล้ว เขาก็มีหลักอันมั่นคงในภายใน ย่อมดำเนินชีวิตชอบตามหลักนี้ อีกประการหนึ่ง ควรจะมีความเชื่อให้มั่นในกฎของกรรม คือ การกระทำของตนเอง **ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว** จะหนีจากผลที่ตนได้กระทำไว้ไม่ได้เป็นอันขาด ทำอย่างใดได้ผลอย่างนั้น ชีวิตของบุคคลขึ้นอยู่กับการกระทำของตนโดยแท้ ความบริสุทธิ์ความไม่บริสุทธิ์เป็นสิ่งเฉพาะตน ผู้ใดจะทำใครให้บริสุทธิ์หรือเศร้าหมองหาได้ไม่ ใครทำก็ต้องเป็นของบุคคลนั้น แต่ขอให้เข้าใจให้ชัดอีกหน่อยว่าผลของการกระทำนั้นอยู่ที่ใจของผู้นั้นเอง เช่น คนถูกใส่ความ ใจของผู้ถูก

ใส่ความก็รู้อยู่ดีว่าตนมิได้กระทำผิดดังเขากล่าวหา ในทางตรงกันข้ามคนทำผิด เมื่อเขาหาว่าทำผิดก็ไม่ยอมรับความผิดนั้น แม้ปากจะปฏิเสธเป็นเกลียวว่าตัวไม่ผิด แต่ใจก็บอกตนเองอยู่ว่า ตนได้กระทำความผิดนั้น ในบางคราวบางกรณีคนผิดเอาตัวรอดได้ในแง่กฎหมาย เพราะอิทธิพลบ้าง เพราะเงินบ้าง แต่เจ้าตัวย่อมทราบชัดด้วยตนเองว่า ตนได้กระทำความผิดในข้อนั้น ๆ นี่เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าเป็นเรื่องเฉพาะตนโดยแท้ อันคนทำผิดย่อมเดือดร้อนใจย่อมมีความยุ่งยากในทางใจเสมอ คนเราในยุคนี้ขาดความเชื่อมั่นในกฎแห่งกรรม ไม่นึกถึงบาปบุญคุณโทษ จึงกล้าทำการโกงกินอย่างหน้าด้าน ความจริงสิ่งที่เขาโกงกินกันไว้นั้นเขาหาได้นำติดตัวไปได้ไม่ ทุกอย่างต้องทิ้งไว้หมด มิได้ทิ้งไว้แต่พัสดุสิ่งของเท่านั้น แต่ยังทิ้งความน่าบัดสีบัดเถลิงไว้ให้แก่ลูกหลานด้วย มนุษย์ผู้มียางอายจึงไม่กระทำบาปดังกล่าว แต่มนุษย์ใจบาปหยาบช้าย่อมไม่คิดถึงหลักนี้เลย

ข้าราชการทุกคนจึงควรได้รับอบรมตนในความเชื่อที่ถูก ให้เชื่อกฎของกรรมไว้อย่างมั่นคง จักได้มีความละอายต่อบาป เกรงกลัวต่อผลของบาป ไม่ทำกรรมชั่วทั้งในที่ลับที่แจ้ง

บางคนอาจคิดผิด ๆ ว่าไม่เป็นไร การกระทำอะไรถ้าไม่มีใครรู้เห็นคงไม่เป็นไร เขาสำคัญว่าในโลกนี้มีที่ลับมีสิ่งที่ปกปิดกันได้ คนไทยโบราณท่านสอนไว้ว่า "ช้างตายทั้งตัวจะเอาใบบัวปิดจะมิดที่ไหนบ้าง น้ำลงตอก็ผุดโผล่ขึ้นมาบ้าง" ก็เพื่อเตือนใจคนให้สังวรว่าอะไร ๆ ที่ตนทำแล้ว หาได้พ้นจากการรู้เห็นของผู้อื่นไม่ ไม่รู้วันนี้ก็ต้องรู้ในวันข้างหน้า พระพุทธองค์จึงตรัสสอนว่า "นตฺถิ โลเก รโห นาม ขึ้นชื่อว่าที่ลับไม่มีในโลก" ใครทำอะไร ตนก็ต้องรู้ด้วยตนอยู่แล้วถึงเรื่องนั้น ความร้อนใจอันเกิดจากการ

กระทำชั่วมิได้ขึ้นอยู่กับการรู้เห็นของบุคคลอื่น แต่ขึ้นอยู่กับการกระทำของตนเอง ทำในที่ลับที่แจ้งก็มีราคาเท่ากันทั้งนั้น

อีกประการ หนึ่งบรรดา สิ่งของ ทั้งหลาย ที่ได้มาจาก ความชั่ว นั้นเป็นของร้อน เป็นของไม่ถาวร ไม่มีใครร่ำรวยยั่งยืนเพราะความชั่วเลย เขาอาจจะมีเงินมีรถยนต์จากการโกง แต่ไม่เท่าใดก็ต้องหมดไปสิ้นไป ของชั่วมันเผาไหม้เหมือนไฟไหม้แกลบ คดีกลางนครหลวงก็บอกอยู่แล้วว่าทรัพย์ที่โกงเขามานั้น ถึงพยายามปกปิดไว้มันก็ปูดออกมาจนได้ เพราะบาปคอยให้ผลดลบันดาลจิตใจของคนผู้ได้มาจากทางชั่วให้หลงผิด กระทำผิดไปด้วยประการต่าง ๆ จนคนภายนอกได้รู้ได้ทราบว่า เขาโกงกินกันอย่างไร น่าขายหน้าแท้ ๆ ใคร ๆ จำไว้เถิด อย่าเอาเยี่ยงอย่างมนุษย์ขี้โกงอย่างนั้นเลย ชาวโลกเขาจะตราหน้าค่าชื่อว่า "เป็นคนชั่ว" ไปตลอดสกุลลูกหลานเหลน อันเป็นความเสียหายอย่างหนักยิ่ง

๒. *เคารพต่อระเบียบ*

ระเบียบวินัยเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับหมู่คณะ คนที่อยู่ร่วมกันตั้งแต่สองคนขึ้นไปต้องมีระเบียบไว้คุ้มครอง มิฉะนั้นแล้วจะยุ่งกันใหญ่ ข้าราชการเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่มาทำงานร่วมกันเพื่อส่วนรวมของประเทศชาติ ผู้บริหารประเทศชาติจึงวางกฎเกณฑ์ไว้มากมาย บรรดากฎเกณฑ์ทั้งหมดนั้นมีจุดหมายเพียงประการเดียว คือต้องการความเรียบร้อยของงานที่เป็นประโยชน์สุขส่วนรวม ข้าราชการเป็นผู้ทำงานจึงต้องถือระเบียบที่ทางการได้ตราไว้อย่างเคร่งครัด การปฏิบัติต่อระเบียบเป็นการง่ายต่อการปฏิบัติงาน แต่การฝ่าฝืนระเบียบการงานก่อความยุ่งยากให้เกิดขึ้น ฉะนั้นในการทำงาน ผู้ปฏิบัติงานต้องศึกษา

ระเบียบให้เข้าใจชัดเจน มีอะไรเกิดขึ้นมีใครมาติดต่อด้วยเรื่องอะไรก็ต้องรู้ ต้องเปิดระเบียบดูเสียก่อนเพื่อป้องกันความผิดพลาด และทำตามระเบียบนั้น **การทำตามระเบียบย่อมสะดวกแก่กันทุกฝ่าย ใครจะโกรธเคืองเราก็ไม่ได้ เพราะระเบียบเป็นอย่างนั้น ต้องปฏิบัติไปตามตัวบทกฎหมาย**

บรรดาความยุ่งยากทั้งหลายที่เกิดขึ้นในวงงานทั่วไปนั้น เนื่องจากไม่ถือระเบียบกฎเกณฑ์ เพราะผู้ปฏิบัติงานมีโลภเจตนาอยากได้ผลประโยชน์ส่วนตัว หรือเพราะมีสิ่งล่อใจจงใจให้ได้อะไรบางอย่าง ถ้าทำตามระเบียบก็จะไม่ได้สิ่งที่ตนต้องการ ตนก็ฝ่าฝืนต่อระเบียบนั้น ซึ่งต่อมาก็เกิดความเสียหายดังเป็นข่าวปรากฏอยู่ทั่วไปแล้ว **บางคนชอบตีความในระเบียบเอาเองตามชอบใจ ก็เพื่อประโยชน์ของตนทั้งนั้น** การกระทำในรูปเช่นนี้เป็นการเสียหายต่อผลประโยชน์ส่วนรวมมาก ข้าราชการที่ดีจึงควรสำรวมระวัง และทำงานตามกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัดตลอดไป ในชั้นแรกอาจจะมีคนบางคนบางพวกไม่ชอบท่าน อาจหาว่าท่านเคร่งครัดเกินไป แต่เมื่อท่านทำอย่างนั้นสม่ำเสมอคนจะเคารพท่านนับถือท่านว่าเป็นคนดี ความเสียไม่มี แต่จะมีความดีงามตลอดไป เมื่อท่านมาอยู่ในวงราชการแล้วอายุหกสิบปีก็ออกไป คนทั้งหลายก็จักชมว่าท่านเป็นคนดี ทำงานด้วยความเสียสละ ทำงานด้วยความมีระเบียบตลอดมา รอยเท้าที่ท่านเหยียบไว้เป็นรอยของความดีงามอย่างแท้จริง

ความลำเอียงสี่ประการนี้ คือ **ลำเอียงเพราะรักใคร่กัน ลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน ลำเอียงเพราะเขลารู้เท่าไม่ถึงการณ์ และลำเอียงเพราะกลัว** ทั้งสี่ประการนี้ทำให้ระเบียบเสียหายหมด คนเราควรจะบูชาธรรมดีกว่าบูชาอธรรม ถ้ามีชีวิตอยู่ในราชการโดยธรรมก็น่าอยู่ ถ้าอยู่ไปเพราะถูกอธรรม

ครอบงำ หรือทำงานตามอำนาจของพวกอธรรมแล้วออกไปอยู่บ้านเสียดีกว่า คนใจแข็งอย่างนี้ควรชมเชย แต่คนประเภทใจอ่อนแอใครทำอะไรก็ได้ทั้งนั้น ขอให้ข้า ฯ ได้ทำงานอยู่ก็แล้วกัน เพราะความอ่อนแอไม่จริงอย่างนี้แหละ ชาติไทยเขาจึงถูกโกงไปมากมาย คนไทยที่ฉลาดมีความรู้ทั้งหลาย กลายเป็นคนขี้ขลาดตาขาวไปหมด ขอให้พวกเราทั้งหลายสบัดความขลาดกลัวไม่เข้าเรื่องออกไปเสียเถิด อย่าทำตนเป็นลูกแกะต่อไปเลย แต่จงทำตนเป็นราชสีห์กันเสียบ้าง อย่าบูชาคนชั่ว ความชั่ว เราจะพลอยชั่วไปด้วย แต่จงบูชาคนดี ความดี ปฏิบัติตนตามระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด เพื่อรักษาความดีไว้ให้นึกถึงพระพุทธภาษิตว่า :—

"ต้องยอมเสียทรัพย์ เพื่อรักษาอวัยวะไว้
ต้องยอมเสียอวัยวะ เพื่อรักษาชีวิตไว้
ต้องยอมเสียสละทรัพย์ อวัยวะ ชีวิตทั้งหมด
เมื่อถึงคราวจะต้องรักษา "ธรรมะ" ไว้ให้ยืนนานต่อไป"

จำไว้ว่า "อย่าทิ้งธรรม เพื่อตนเอง แต่เสียสละตนเอง เพื่อธรรมตลอดไป เราทำงานเพื่อชาติ มิใช่ชาติเพื่อตัวของเราเหมือนคนบางคนที่ได้กระทำกันอยู่"

๓. กตัญญูกตเวทีต่อแผ่นดินที่ตนได้อาศัย

กวนอู เป็นทหารเอกของพระเจ้าเล่าปี่ คู่กับเตียวหุยและจูล่ง เป็นเพื่อนน้ำสาบานของเล่าปี่ กวนอู เป็นเทพเจ้าของชาวจีน แม้กวนอูตายแล้ว ตามบ้านของชาวจีนโบราณทุกบ้านมีรูปของกวนอูไว้บูชา ทำไมคนจึงบูชากวนอู เพราะกวนอู เป็นเทพเจ้าแห่งความกตัญญูกตเวที เมื่อกวนอูได้รับความอนุเคราะห์จากใครแล้ว กวนอู จะไม่ประทุษร้ายผู้นั้นเป็นอันขาด

กวนอู มั่นใจอยู่ในธรรม ข้อนี้ จึงกลายเป็นเทพเจ้าในหัวใจของชาวจีนทั่วไป ในทางพระพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคตรัสว่า **ความกตัญญูกตเวทีเป็นสัญญลักษณ์ของคนดี** การจะเลือกคนดีนั้นจงเลือกดูความกตัญญูกตเวที ถ้าคนใดเป็นคนมีความกตัญญู คนนั้นเป็นคนควรแก่การคบหาสมาคม ควรที่จะเอามาเป็นเพื่อนได้ ส่วนคนอกตัญญูนั้น ท่านว่าไม้ลอยน้ำยังดีกว่า เพราะไม้ลอยน้ำไม่เป็นภัยแก่ใคร ๆ เก็บมาทำฟืนก็ยังได้ แต่คนอกตัญญูไม่รู้คุณคนนั้น ไม่ควรเอาเข้ามาในบ้านเป็นอันขาด เขาจะทำลายเจ้าของบ้านหรือเผาบ้านเสียเมื่อใดก็ได้

ข้าราชการทุกคนจึงควรกตัญญูต่อผู้เลี้ยงดูตนมา เริ่มต้นพระราชาทรงชุบเลี้ยง โดยโปรดเกล้า ฯ ให้เข้าทำราชการพระราชทานเงินเดือนให้เลี้ยงชีพ ได้มีที่อยู่ที่กินเป็นหลักฐาน ควรที่ข้าราชการจักสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และถวายความจงรักภักดี โดยการทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริตสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมอย่างแท้จริง เพียงเท่านี้ก็นับว่าได้กระทำกิจอันชอบธรรมประการหนึ่งแล้ว

ประชาชนทุกคนเป็นเจ้าของประเทศ เป็นผู้เสียสละภาษีอากรเพื่อชาติบ้านเมือง เงินภาษีอากรนั้นแหละกลายมาเป็นเงินเดือนข้าราชการ ได้รับความสุขความสบายจากเงินนั้น ประชาชนทั้งมวลเป็นเจ้าหนี้ของข้าราชการ ข้าราชการเป็นลูกหนี้ของประชาชน จึงควรสำนึกในเรื่องนี้ไว้เสมอ ควรมีความกตัญญูต่อประชาชนไม่โกงประชาชน ไม่เอาเปรียบประชาชน อย่าทำอะไรโดยนึกว่าประชาชนไม่รู้เท่า แล้วคิดแสวงหาประโยชน์ส่วนตนจากงานที่ประชาชนมอบให้ด้วยความไว้วางใจ แต่ทำลายความไว้วางใจเสียด้วยความประพฤติชั่วของตนเอง คนประเภทนี้เป็นคนแบบเปลือกไม้ ไม่มีราคาค่า

งวดอะไรเลย เป็นคนเลวยิ่งกว่าโจรทั่วไปเสียอีก เพราะพวกโจรเขาขาดการศึกษา เขาไม่ได้รับผลจากงานที่ประชาชนให้เขาทำ เขาเป็นโจรเพราะเหตุการณ์บังคับให้เขาเป็น แต่คนที่เป็นข้าราชการชั้นไหนก็ตามถ้าโกงชาติโกงประชาชนแล้ว เป็นคนเลวทรามชั่วร้ายยิ่งกว่าโจร ร้ายยิ่งกว่าอันธพาลที่ถูกจับขังไว้ที่ลาดยาวเสียอีก คนโง่ทำผิดควรเห็นใจ แต่คนฉลาดเป็นใหญ่มีชื่อเสียงทำผิดเป็นเรื่องที่ให้อภัยไม่ได้ เขาหลอกชาวโลกตั้งแต่ยังไม่ตายจากโลกเรียกว่า "หลอกคนทั้งเป็น" นับว่าเป็นผีร้ายที่น่ากลัวยิ่ง ขออย่าได้เป็นอย่างนี้กันเลย

๔. *ความซื่อสัตย์สุจริต*

มีพระพุทธภาษิตบทหนึ่งว่า "สจฺเจน กิตฺตึ ปปฺโปนฺติ คนจะได้ชื่อเสียงเพราะความสัตย์" อีกบทหนึ่งว่า "ธมฺมํ สุจฺจริตํ จเร พึงประพฤติธรรม คือหน้าที่ให้สุจริต" ความสุจริตจึงเป็นเรื่องสำคัญมาก คนทำงานของส่วนรวมถ้าขาดความซื่อสัตย์แล้วย่อมเสียหาย ความซื่อสัตย์จึงจำเป็นมากสำหรับข้าราชการทั่วไป เพราะข้าราชการเป็นคนที่ได้รับความไว้วางพระทัยจากองค์ประมุขของชาติ ได้รับความไว้วางใจจากประชาชน จึงควรตั้งตนในสุจริตธรรม มีความซื่อสัตย์เป็นมูลฐาน จะทำงานสิ่งใดก็ควรเอาความซื่อสัตย์เป็นที่ตั้ง ให้เหมือนกวนอู ที่มีความซื่อสัตย์ต่อเล่าปี่ แม้โจโฉ ได้ตัวไปและเลี้ยงดูเป็นอย่างดีให้บำเหน็จความชอบด้วยประการต่าง ๆ กวนอูก็หาได้มีความลำเอียงมาทางโจโฉไม่ ความซื่อที่ตนมีต่อเล่าปี่ เท่าใดก็คงมีเท่านั้นไม่เปลี่ยนแปลง คนซื่อนั้นมีความเป็นอยู่ประดุจเสาหินแท่งทึบ แม้ลมพัดมาทั้งสี่ทิศก็หาทำให้เสาหินนั้นเอนเอียงไปไม่ คนที่ซื่อสัตย์ก็มีอาการฉันนั้น

อันความ ซื่อนั้นใน ชั้นแรกก็ควร จะรู้ว่าตน ของตนนั้น หมาย ถึงจิตที่สะอาด หรือจิตที่ยังไม่ถูกอะไรชักจูงโน้มนำไปเป็นจิตเดิมแท้ เป็นธรรมชาติที่ผุดผ่อง แต่จะเศร้าหมองเพราะอารมณ์ประเภทต่าง ๆ ที่จรเข้ามา คนผู้ไม่รู้ความจริงก็ตู่เอาว่าความเป็นอยู่เช่นนั้นเป็นเรื่องของตน เหมือนคนที่มีความโกรธครอบงำจิต แล้วพูดออกไปด้วยอำนาจของความโกรธว่า นั่นกู ๆ มึงไม่รู้จักกูหรือ ตัวโกรธไม่ใช่ตนที่แท้ แต่สำคัญผิดคิดว่าตนจึงยุ่งกันใหญ่ อันคนฉลาดในเรื่องตนจึงทราบว่าอะไรเป็นตน ถ้าอยากจะมีตนก็ควรหมายถึงความบริสุทธิ์มากกว่า คนซื่อต่อตนก็คือคนที่รักความบริสุทธิ์ ความยุติธรรม จะทำอะไรก็คำนึงถึงความบริสุทธิ์ความยุติธรรมไว้เสมอ ไม่ทำลายตนที่แท้ของตน นี่เป็นความซื่อสัตย์ประการหนึ่ง

ต่อไปคนซื่อต้องตรงต่อเวลา มาทำงานตามเวลาหรือมาก่อนเวลาเล็กน้อย เพื่อเตรียมตัวทำงานเหมือนคนทำงานธนาคาร ถ้าธนาคารเปิด ๘.๐๐ น. เขาต้องมาพร้อมก่อน ๘.๐๐ น. เตรียมงานให้พรักพร้อม พอเปิดประตูคนมาติดต่อก็ให้ความสะดวกได้ทันที ทำให้ผู้มาติดต่อได้รับความสะดวกในการปฏิบัติงาน งานราชการก็เช่นเดียวกัน ข้าราชการต้องมาถึงที่ทำงานก่อนเวลาจริงเล็กน้อย พอถึงเวลาก็ทำงานได้เลย ในเรื่องนี้พวกเราคนไทยทั่วไปยังไม่ตรงต่อเวลา ข้าพเจ้าเคยไปที่ทำงานรัฐบาลบางแห่ง เวลา ๘.๔๕ น. แล้วยังไม่พร้อมที่จะทำงาน ตอนบ่ายเวลา ๑๓.๐๐ น. ก็ยังมากันไม่พร้อม นี่แสดงว่าขาดความซื่อตรงต่อเวลา แต่พอจะเลิก ๆ ตรงเวลาแท้ หรือบางทีก็กลับก่อนเวลาเสียด้วยซ้ำไป จนมีคำพูดว่า "มาไทยไปฝรั่ง" การทำงานแบบนี้ขาดสมรรถภาพ งานของชาติจักก้าวหน้าไปอย่างไรกัน ข้าราชการที่ดีต้องรักษาเวลาทำงานของตนเสมอ ควรนึกเสมอว่า ข้าราชการมี

เวลาเพื่องานของราชการไม่มีเวลาเพื่ออย่างอื่น เมื่อถึงเวลาทำงานก็มาทำงานอย่างซื่อตรงอย่างนี้ใช้ได้ พระผู้มีพระภาคตรัสเตือนว่า "เวลาล่วงไป ๆ บัดนี้ฉันทำอะไรอยู่" ขอให้คิดถึงอย่างนี้ไว้บ่อย ๆ เถิด

อีกประการหนึ่งคนที่ซื่อตรงต่อเวลานั้น ไม่ทำกิจอื่นในเวลาของราชการ ควรเคารพเวลาให้มาก เราเป็นลูกจ้างของราชการควรทำงานให้คุ้มค่าจ้าง บางคนเอาเวลาราชการไปอ่านหนังสือพิมพ์หนังสืออ่านเล่น เขียนจดหมายถึงคู่รัก ถ้าเป็นผู้หญิงก็นั่งแต่งเล็บแต่งคิ้วทาปาก เพื่อทำตนให้สวย หรือนั่งดูดน้ำชากาแฟเสียบ้าง **การกระทำเช่นนี้เป็นเรื่องของขโมยที่โขมยเวลาหลวงทั้งนั้น** ที่ร้ายยิ่งกว่านั้นบางคนกระโดดร่มหนีไปดูหนังกับคู่รักเสียเลยก็มี หรือบอกว่าไปตรวจราชการ แต่กลับไปเที่ยวชายทะเล กลับมาเบิกเงินหลวงอีก อย่างนี้ล้วนแต่เป็นคนที่ไม่ซื่อทั้งนั้น ประเทศใดมีคนแบบนี้มากประเทศนั้นย่อมไม่ก้าวหน้าในงาน มีความล่มจมคอยอยู่ปลายทางแล้ว ขอพวกเราจงเลิกจากการกระทำในรูปดังกล่าวเสียเถิด จงเป็นคนซื่อสัตย์ รักงาน ทำงานตามเวลาที่ได้มอบหมายไว้ ทำด้วยความเบิกบานสำราญใจในงานนั้น คนทำงานด้วยใจรักย่อมสนุกในงานนั้น เมื่อสนุกก็ไม่เหนื่อย เมื่อไม่เหนื่อยก็ทำงานได้มาก ชาติประเทศจักก้าวหน้าไปสมความมุ่งหมาย ของจงจำไว้ว่า "คนจักได้ชื่อเสียงเพราะความสัตย์ ได้ชื่อเสียเพราะไร้สัตย์"

๕. ความสนใจในหน้าที่ของตน

มีเรื่องเกิดขึ้นเรื่องหนึ่ง คือผู้ต้องหาฆ่าคนตาย ภายหลังที่ศาลตัดสินจำขังตลอดชีวิตแล้ว ตำรวจก็รับมอบตัวมาเรือนจำ แต่หาถึงเรือนจำไม่ ผู้ต้องหากลับจี้ตำรวจให้ขับรถเบิ่ดออกไปนอกเมืองแล้วหนีไป จนบัดนี้ก็ยังจับ

ตัวมาลงโทษไม่ได้ เรื่องนี้เกิดขึ้นเพราะอะไรน่าจะคิดกันบ้าง ได้พบนายตำรวจผู้มีชื่อในทางปราบปรามผู้หนึ่งและทำงานไม่เคยพลาดเลย เคล็ดลับของนายตำรวจผู้นี้อยู่ที่ความสนใจต่องานเอาใจใส่ต่องานเสมอ เช่นว่าผู้ต้องหาในคดีสำคัญจะถูกนำตัวไปศาล ท่านก็ต้องตรวจดูโซ่ตรวนเสียก่อนว่าเรียบร้อยไหม ดูตามตัวเพื่อค้นหาว่ามีอะไรแอบแฝงไปบ้าง ก่อนถึงศาลก็ไปตรวจดูห้องขังเสียก่อนว่าอยู่ในสภาพที่เรียบร้อยหรือไม่ สั่งควบคุมอย่างแข็งแรงมิให้คนภายนอกเข้าไปติดต่อได้เป็นอันขาด และเวลากลับเรือนจำตำรวจต้องควบคุมมาอย่างดี มิใช่ปล่อยรถผู้ต้องหามากับตำรวจเพียงสองคน ส่วนตำรวจนอกนั้นขี่จักรยานตามมา เมื่อมีเรื่องก็ช่วยกันไม่ทัน ท่านทำงานแบบมีความสนใจในงาน ความผิดพลาดจึงไม่มี คนเรามักบกพร่องในข้อนี้ จึงใคร่ขอฝากไว้ให้พิจารณาหน่อย ท่านจะทำงานอะไรจงได้สนใจในงานนั้นให้มากเป็นพิเศษ อย่าได้คิดว่าเป็นเรื่องเล็กเป็นอันขาด หรืออย่านึกว่าเป็นงานไม่สำคัญ ขอให้คิดว่างานทุกอย่างเป็นงานสำคัญทั้งนั้น ต้องสนใจเอาใจใส่เพ่งพินิจพิจารณาหาทางทำให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ อย่าทำอะไรสักแต่ว่าพอผ่านพ้นไปเป็นอันขาด ความผิดพลาดจักเกิดเพราะขาดความสนใจดังกล่าวแล้ว

อีกประการหนึ่งบางท่านบางคนมักไว้ใจผู้อื่นมากเกินไป ไม่เอาใจใส่ตรวจตราให้เรียบร้อย เมื่อเกิดพลาดขึ้นตนก็ไม่พ้นความรับผิดชอบ แม้ว่าจะมีคนอื่นทำได้แล้วตนเองก็ต้องชำเลืองดูไว้บ้าง เผื่อว่าจะมีอะไรเกิดขึ้นจะได้แก้ไขทันท่วงที ให้นึกถึงพระพุทธภาษิตที่ว่า "ปมาโท มจฺจุโน ปทํ ความไม่สนใจในงานเป็นทางของความตาย อปฺปมาโท อมตํ ปทํ ความสนใจในกิจการงานที่ตนกระทำเสมอเป็นทางแห่งอมตะ" ขอฝากบทนี้ไว้อีกบทหนึ่ง

๖. ความอดทนในการทำงาน

ชีวิตคือการต่อสู้ โลกที่เราอาศัยอยู่นี้มีอะไรอีกหลายอย่างไม่เรียบร้อย การดำรงชีวิตอยู่ในโลกจึงต้องพบกับความยากลำบากบ้าง ความสบายบ้าง สุดแล้วแต่เหตุการณ์ในวิถีชีวิต ความจริงในชีวิตของแต่ละคนนั้น ความสะดวกสบายมีน้อยแต่พบกับความยากลำบากมากกว่า ยิ่งผู้ที่ทำงานในหน้าที่บางประการแล้วต้องมีความอดทนเป็นพิเศษ ถ้าขาดความอดทน งานที่ทำก็จักไม่สำเร็จผล ดังที่ตนต้องการได้ ข้าราชการทุกคนจึงควรเพาะความอดทนให้เกิดขึ้นในใจ **หนักก็ต้องเอาเบาก็ต้องสู้** ในบางครั้งงานหนักก็ต้องทนทำด้วยความพอใจ อย่านึกว่ามันหนักเกินไป แต่จงนึกว่าหน้าที่ ๆ อันคำว่า **หน้าที่ หมายถึงกิจอันจำต้องทำ พอใจหรือไม่พอใจก็ต้องทำทั้งนั้น** ขออย่าได้นึกว่ามันหนักหรือยาก แต่จงนึกว่า **นี่คือหน้าที่ของฉัน ฉันจะต้องทำสิ่งนี้ด้วยความพอใจ** อย่ากลัวต่อความลำบากในงาน เพราะมันเป็นเรื่องธรรมดาคนทำงานก็ต้องลำบากบ้าง ความลำบากทำให้ชีวิตมีรสชาติมีความก้าวหน้า มีความอดทนมีประสพการณ์ในวิถีชีวิต จงดูคนที่มีชื่อเสียงของโลกทั่วไป ล้วนเป็นคนที่ได้ผ่านความลำบากมาอย่างโชกโชนทั้งนั้น เราจะไปกลัวอะไรกับความลำบากเล่า กัดฟันทนทำต่อไปดีกว่า บางคนชอบทำงานประเภทเบา ๆ ง่าย ๆ แต่อยากได้ผลมาก ๆ เหตุกับผลไม่สมดุลย์กันจะได้อย่างไร คนที่ทำงานเบาง่ายเสมอ ๆ นั้น จะก้าวหน้าไปได้อย่างไรกัน ใครอยากก้าวหน้าจงทำงานที่ยาก ๆ ทำงานที่ต้องใช้ความสามารถในงาน ท่านก็จะได้รับกำลังใจเพิ่มขึ้น ทุกครั้งที่ท่านต้องใช้ความอดทนท่านได้กำไรแก่ชีวิต ในทางตรงข้าม ทุกครั้งที่ท่านทำตนเป็นคนอ่อนแอ ท่านก็ขาดทุนอย่างยุบยับทีเดียว จงอย่าอยู่อย่างขาดทุนเลย แต่จงอยู่อย่างมีกำไรเถิด ทุกเวลา

นาที่ของชีวิตจงเพาะกำลังใจให้แก่ตัวท่านเอง บอกกับตนเองว่า ฉันอดทน ฉันรักงาน ฉันก้าวหน้า ฉันยินดีต่อสู้กับความลำบากทุกชนิด เชิญท่านเข้ามาหาฉันเถิดฉันพร้อมที่จะต่อสู้กับท่านแล้ว ฉันไม่กลัวท่านดอก ฉันมิใช่คนอ่อนแอ ฉันอดทนเสมอ ฉันทำงานได้ทุกอย่างที่จะนำความเจริญมาสู่ชาติประเทศของฉัน

๗. ความสามัคคีในหมู่ข้าราชการ

ถ้าเรายกนาฬิกาเรือนหนึ่งขึ้นดู จะพบว่ามันเดินติ๊ก ๆ อยู่ตลอดเวลาที่ลานยังไม่หมด ถ้าเราเปิดดูภายในของนาฬิกาเรือนนั้น จักพบว่ามีตัวจักรมากมายหลายตัว บางตัวก็ใหญ่บางตัวก็เล็ก ทุกตัวทำหน้าที่สม่ำเสมอกัน ในตัวจักรมีฟันเฟืองเล็ก ๆ อีกมากมาย ทุกอันภายในเรือนนาฬิกานั้น ต้องทำงานอย่างมีระเบียบและพร้อมเพรียงกันเสมอไป ถ้าหากจักรตัวใดไม่ทำงาน ไม่ต้องถึงจักรทั้งตัวหรอกเพียงฟันเฟืองขาดไปเท่านั้น นาฬิกาก็หยุดเดินทันที นาฬิกาก็เป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่า ความพร้อมเพรียงของจักรทำให้นาฬิกาเดินได้ กำหนดเวลาได้ ถ้าขาดความพร้อมเพรียงเมื่อใดนาฬิกาก็หยุดเมื่อนั้น

ในวงงานราชการต้องอาศัยคนมากมาช่วยกันทำงาน บางคนเป็นผู้ใหญ่ บางคนเป็นผู้น้อย บางคนเป็นตำแหน่งนักการภารโรง ทุกคนเป็นคนสำคัญทั้งนั้น ขาดไปเสียงานก็ไม่ก้าวหน้า ความสามัคคีของทุกคนจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการปฏิบัติงาน ยิ่งงานนั้นเป็นงานสำคัญเป็นงานที่เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองด้วยแล้ว ความสามัคคียิ่งจะมีมากขึ้น ความสามัคคีช่วยให้เกิดกำลัง ความสามัคคีก่อให้เกิดความสำเร็จในงาน ความสามัคคีช่วยประหยัดแรงงานไปด้วยในตัว ความสามัคคีอยู่ที่ไหนความสำเร็จอยู่ที่นั่น ขาดความสามัคคีความสำเร็จก็จักไม่เกิดแก่วงงาน

ถ้าใครคนหนึ่งมาคิดว่าฉันจักทำงานนี้คนเดียว คนนั้นมีความคิดวิปริตไปแล้ว คนเดียวจะทำอะไรให้สำเร็จไม่ได้ นิ้วหัวแม่มือนิ้วเดียวเป็นนิ้วใหญ่กว่านิ้วอื่น แต่ถ้านิ้วชี้ นิ้วกลาง นิ้วนาง นิ้วก้อย ไม่ร่วมมือด้วยหัวแม่มือจักทำอะไรได้ เพียงหยิบเข็มเล่มเดียวก็ไม่สำเร็จแล้ว ความสามัคคีร่วมใจกันจึงเป็นสิ่งจำเป็น

อะไรเป็นเหตุแตกสามัคคี มีหลายประการที่สำคัญคือ อยากเด่นคนเดียว อยากเอาความดีความชอบเพียงคนเดียว แต่ถ้าผิดหรือเสียหายไม่เอา เอาแต่ดี เมื่อจะเอาดีผู้เดียวก็เป็นเหตุให้ปกปิดความดีของคนอื่น แย่งเอาความดีของผู้อื่นมาเป็นของตัวเพราะเข้าใจผิด คิดว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นความดี ความจริงมันเป็นความชั่วต่างหาก คนดีย่อมยกย่องความดีของคนอื่น เช่น คนเป็นหัวหน้าถ้าชมเชยลูกน้องของตนต่อหน้าคน ก็เป็นการประกาศความดีของตนไปในตัว ลูกน้องดีเพราะผู้ใหญ่ดี ลูกน้องไม่ดีเพราะผู้ใหญ่ไม่ดี ผู้ใหญ่ที่ยกย่องลูกน้องจึงเป็นผู้ใหญ่ดี เหมือนในวัดถ้าลูกวัดดีเขาก็ชมสมภารว่าท่านสมภารดี ถ้าลูกวัดไม่ดีเขาก็ติสมภารว่า สมภารไม่ดี ฉะนั้น อย่าเอาดีให้กับตน แต่จงให้ความดีแก่บุคคลอื่น ความสามัคคีก็จักเกิดขึ้นได้

ความเห็นแก่อามิสก็เป็นเหตุให้แตกสามัคคีได้มาก เช่น คนทำงานร่วมกันงานบางอย่างมีทางได้สินน้ำใจ เมื่อมีสินน้ำใจก็เกิดอยากได้มาก ก็หาทางกีดกันคนอื่น คนที่ถูกกีดกันก็ไม่พอใจ ความแตกกันก็เกิดขึ้น ด้วยอาการอย่างนี้ ข้าราชการผู้รักษาความสามัคคีจึงไม่ควรเห็นแก่อามิส

การข่มผู้น้อยไว้ก็เป็นการแตกแยกสามัคคีเหมือนกัน เช่น ไปทำงานด้วยกันลำบากด้วยกัน พอถึงบทเขียนรายงานเสนอผู้ใหญ่กลับเอาความดีความ

ชอบเสียคนเดียว ผู้ร่วมงานก็หมดกำลังใจไม่อยากทำงานร่วมกับคนนั้นต่อไป แม้จำเป็นต้องไปร่วมงานก็ไปอย่างเสียไม่ได้ กำลังใจไม่มีงานก็ไม่ก้าวหน้า ผู้หวังความสามัคคีจึงควรมีน้ำใจเป็นนักกีฬาเสมอ ควรเคารพความจริงอย่าปกปิดความดีของใคร ๆ หรืออย่าเอาเด่นแต่ผู้เดียวเป็นอันขาด ให้ถือหลักชมคนที่ควรชม ข่มคนที่ควรข่ม แม้ในคราวข่มก็ไม่หมายจะข่มให้จมไปเลย แต่ข่มด้วยความเมตตาปรารถนาให้เขาดี เหมือนข่มเด็กให้อาบน้ำให้สะอาด มิใช่ข่มให้เด็กถึงแก่ความตายเพราะสำลักน้ำ

จงมีความเป็นอยู่ชนิดร่วมสุขร่วมทุกข์กับผู้น้อย ทำให้ผู้น้อยทั้งรักทั้งนับถืออย่าทำตนให้เป็นที่เกลียดชังของกันและกัน จงสร้างความสามัคคีทุกวันทุกเวลาเพราะความสามัคคีเท่านั้นจักนำความสำเร็จมาสู่วงงานได้สมความปรารถนา

๘. เมื่อทำผิดก็ยอมรับผิดเสียเถิด

ในวงการของพระสงฆ์มีวินัยอยู่ข้อหนึ่ง คือการปลงอาบัติ อันการปลงอาบัตินั้นหมายถึงการยอมรับผิดในความผิดพลาดของตนเอง คนที่เป็นปุถุชนย่อมมีการกระทำผิดพลาดบ้าง จึงมีคำพังเพยว่า การทำผิดเป็นเรื่องของคนทำงาน คนไม่มีผิดคือคนที่ไม่ทำอะไรเลยนี้เป็นความจริง ในการปฏิบัติงานนั้นอาจผิดพลาดขึ้นได้เสมอ ให้นึกว่าความผิดพลาดเป็นเรื่องของคนทุกคนที่ทำงานเมื่อเกิดการผิดพลาดขึ้นแล้วควรจะทำอย่างไรต่อไป เป็นเรื่องที่ใคร่ขอแนะนำไว้

ในวงราชการต้องมีเรื่องสอบสวนกันบ่อย ๆ เกี่ยวกับการกระทำผิดของราชการ บางเรื่องต้องสอบสวนกันนาน ๆ ต้องตั้งกรรมการ เปลืองทรัพย์สินของชาติมากมาย บางทีสอบสวนแล้วก็เอาความผิดใครไม่ได้ เป็น

อันจบลงโดยไม่ได้เรื่องอะไร เมืองไทยเราในสมัยนี้ เป็นเมืองที่ไม่มีคนผิด มีแต่คนถูกเท่านั้น สิ่งที่ก่อสร้างกันขึ้นในที่ต่าง ๆ ต่อมาไม่เรียบร้อยมีความเสียหายเกิดขึ้นก็มีการสอบสวน ผลสุดท้ายเงียบหายไปชาติต้องสูญเสียเงินทองไปมากมาย เพราะเรื่องอย่างนี้ ที่ได้เป็นเช่นนี้ก็เพราะไม่มีใครยอมรับผิดนั่นเอง เอาแต่ความชอบท่าเดียว เป็นการผิดกฎธรรมดาไปหน่อย จึงใคร่เสนอแนะว่า ถ้าท่านทำผิดก็จงรับผิดเสียโดยชื่นตา อย่ามัวแก้ตัวให้มากไปเลย เพราะ การ แก้ตัว นั้นเป็น เรื่องการเพิ่ม ความ ผิดให้ แก่ตน มากขึ้น เพราะหนึ่งทำผิดด้วยเรื่องหนึ่งแล้วไปทำผิดอีกเรื่องหนึ่งเพื่อปกปิดความผิดเก่าเลยกลายเป็นความผิดเรื่องจึงไม่จบ ขอให้หมั่นพิจารณาตนเองถ้าทำอะไรผิดพลาดลงไปก็จงยอมรับผิดนั้นต่อผู้บังคับบัญชาเสียโดยเร็วมีทางแก้ไขก็จะได้แก้กันต่อไป อันผู้บังคับบัญชาก็เป็นคนที่มีหัวใจเหมือนกัน มิใช่ยักษ์มารมาจากไหนท่านก็มีความรักและสงสารลูกน้อง ไม่ฆ่าไม่แกงกันดอก ในชั้นแรกอาจโกรธนิดหน่อย แต่ที่สุดก็สงสารคงหาทางช่วยกันต่อไปเพื่อให้ผู้กระทำผิดคิดกลับตนหันเข้าหาการกระทำที่ถูกต้องต่อไป ฉะนั้นเมื่อมีอะไรผิดพลาดเกิดขึ้นจงอย่าอยู่ด้วยความผิดนั้น แต่จงถอนตนจากความผิดด้วยการสารภาพความผิดนั้นต่อผู้ใหญ่

กิจที่ข้าราชการไม่พึงกระทำ

ที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นกิจอันข้าราชการพึงประพฤติตามวิธีการที่กล่าวมาแล้ว รับรองได้ว่า ผู้นั้นจักก้าวไปสู่ความเจริญงอกงามต่อไป แต่หลักการที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นยัง ไม่สมบูรณ์แท้ท่าน ผู้ใดเห็นว่ามีอะไรยังขาดตกบกพร่องก็ต่อ เติมลง ไปให้สมบูรณ์ ในการกระทำ โดยตัว ของ ท่านเอง การกระทำ

ของท่านจักเป็นดุจปีกหางนำท่านโผผินไปสู่จุดหมายปลายทาง คือความเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยเกียรติยศชื่อเสียงสมความมุ่งหมาย

มีกิจบางอย่างอันข้าราชการไม่พึงกระทำ ถ้ากระทำลงไปแล้วจักเป็นการลดราคาของตนเองไปอย่างมาก บางทีถึงกับหมดชื่อเสียงเอาทีเดียว จึงเป็นเรื่องที่ควรสังวรณ์ไว้ ถ้าหากงดได้ก็จักเป็นการดีแก่ตนเป็นอย่างมาก

ข้าราชการไม่ควรเสพของมึนเมา

ของเมา เช่น สุราเมรัยหรือเครื่องดื่มทุกประเภท เป็นเหตุทำให้ผู้เสพหมดสติ หมดความรู้สึกชอบชั่วดีเป็นสิ่งต้องห้ามสำหรับผู้ทำราชการ เพราะของเมามิใช่สิ่งจำเป็นแก่ชีวิต มิใช่อาหาร มิใช่ของอันสาธุชนจะพึงแตะต้องแต่เป็นสิ่งย้อมใจคน ทำคนให้มีความรู้สึกเปลี่ยนแปลงไปจากความเป็นมนุษย์ ในทางพระพุทธศาสนาจึงแสดงโทษของการดื่มน้ำเมาไว้ถึง ๖ ประการ คือ :—

๑. เสียทรัพย์โดยไม่ได้รับผลตอบแทนคุ้มค่า

๒. เกิดโรคแก่ร่างกาย ทำให้แก่ตายเร็ว

๓. เป็นเหตุให้คนดีมีธรรมทั้งหลายติเตียนได้

๔. เป็นเหตุให้ก่อการทะเลาะวิวาทกันในหมู่คนเมา

๕. เป็นเหตุให้หมดยางอาย อาจจะทำอะไร ๆ ก็ได้

๖. ทอนกำลังปัญญา สมองเสื่อม ปัญญาต่ำลงไป

นี่เป็นโทษที่เกิดจากการดื่มของเมาโดยแท้ **ข้าราชการใดมัวเมาในการดื่มของเมา ชีวิตจะตกอับ เหมือนผลไม้เน่าหลุดจากขั้ว ฉะนั้นผู้เป็น**ข้าราชการจึงควรระวังอย่าปล่อยตน ให้ทราบถึง ความเสียหาย อันเกิดจากความ

มึนเมา มีตัวอย่างมากมายที่บอกให้ทราบถึงความเสียหายอันเกิดจากความมึนเมาสุราเมรัย คนบางคนดื่มเหล้ามากจนบ้านแตก และถึงแก่ความตายเพราะไตพิการ นี่คือโทษของพิษสุราเรื้อรังทั้งนั้น ชีวิตเป็นสิ่งมีค่าอย่าเอาไปแลกกับน้ำเมาเลว ๆ เสียเลย รักษาชีวิตไว้ทำงานเพื่อบ้านเมืองดีกว่า

ข้าราชการไม่พึงมัวเมาในการพนันทุกประเภท

การพนันเป็นผีร้ายทำลายชีวิตทำลายบ้านเมือง การพนันมิใช่วิธีการสร้างครอบครัว แต่เป็นทางทำตนและครอบครัวให้เสียหาย เศรษฐีล่มจมเพราะการพนันมีมากนับไม่ถ้วน แต่คนเป็นเศรษฐีเพราะการพนันไม่มี ในโลกมีเศรษฐีมากแต่ยังไม่พบว่า ใครเป็นเศรษฐีเพราะการพนันเลย สกุลใดครอบครัวใดถ้าสมาชิกในครอบครัวมัวเมาในการพนันแล้ว อนาคตของครอบครัวนั้นจะตกต่ำข้าราชการที่มัวเมาในการพนัน มักมีปัญหาเรื่องเงินไม่พอใช้เมื่อเงินไม่พอก็โกงในการพนัน ทำการทุจริตต่อหน้าที่ผลที่สุดความปรากฏออกมาว่าประพฤติเสียหายทางราชการต้องปลดออกจากตำแหน่ง ตนและครอบครัวจักต้องเดือดร้อน จึงใคร่ขอเตือนให้ระวังให้มากอย่าคบกับคนที่เป็นนักการพนันอย่าไปสู่บ่อนการพนัน อย่าพึ่งเรื่องของการพนัน เพราะการพนันมีผีประจำอยู่ ผีการพนันคอยจ้องจับคนอยู่เสมอใครเข้าใกล้การพนันผีก็จับไว้ทันที ในทางพุทธธรรมท่านแสดงโทษของการพนันไว้ถึง ๖ ประการ คือ :—

๑. เมื่อชนะย่อมก่อเวร

๒. เมื่อแพ้ย่อมเสียดายทรัพย์

๓. ทรัพย์ย่อมฉิบหาย

๔. ไม่มีใครเชื่อถือถ้อยคำ

๕. เป็นผู้ที่เพื่อนดูหมิ่นได้

๖. คนดี ๆ ไม่ประสงค์จะแต่งงานด้วย

โปรดทบทวนถึงโทษของการพนันให้ดี ท่านจะเห็นโทษชัดเจนแล้ว โปรดเดินไปให้ห่างจากการพนันเสียเถิด อย่าได้เข้าใกล้การพนันเลย

ข้าราชการไม่พึงเที่ยวเตร่ในเวลาและสถานที่อันไม่ควร ตามปกติของมนุษย์ต้องมีการพักผ่อนหย่อนใจบ้างเป็นธรรมดา แต่การพักผ่อนควรเป็นเรื่องบำรุงสุขภาพทั้งทางกายและทางใจ ข้าราชการเป็นบุคคลชั้นนำ เป็นตัวอย่างของประชาชนจะไปไหนจะทำอะไร ขอให้นึกว่า ตนเป็นเป้าสายตาของประชาชนเสมอ เวลาใดสถานที่ใดไม่ควรเที่ยวไปก็ควรจะได้งดเสีย ไม่ไปสู่สถานที่นั้น เพราะสถานที่บางแห่งเป็นที่มั่วสุม ของพวกอันธพาล เป็นสถานที่สกปรกเต็มไปด้วยโรคติดต่อ อันบุคคลผู้รักตนสงวนตนไม่พึงเข้าไปสู่สถานที่เช่นนั้น อันอาจลดศักดิ์ศรีของตนให้น้อยลงไป เรื่องการเที่ยวกลางคืนหรือไปคบหาบุคคลที่ไม่สมควร เช่น หญิงโสเภณี เป็นต้น เป็นความเสื่อมแก่ชีวิตในทางธรรมถือว่า เป็นปากทางของความเสื่อม และแสดงโทษไว้หลายประการ คือ :—

๑. ชื่อว่าไม่รักษาตัว

๒. ชื่อว่าไม่รักษาลูกเมีย

๓. ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สมบัติ

๔. เป็นที่ระแวงของคนทั้งหลาย

๕. มักถูกใส่ความในคดีต่าง ๆ

๖. ได้ความลำบากมาก

นี่เป็นโทษ อันข้าราชการทั้งหลายพึงระวังตนไว้ อย่าได้ปล่อยตนไปในเรื่องนี้ เว้นไว้แต่การไปเพื่อราชการ เช่นไปสืบความลับเป็นต้น ไม่เป็นการเสียหาย

ข้าราชการไม่พึงมัวเมาในกามคุณ

กามคุณ แปลว่า คุณอันน่าใคร่ น่าปรารถนา หมายถึงสิ่งห้าประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส การถูกต้องกันด้วยกาย ทั้งห้าประการนี้ท่านเรียกว่า กามคุณ เพราะเป็นสิ่งอันมนุษย์ชอบอยากได้ ผู้ชายก็อยากได้ของผู้หญิง ๆ ก็อยากได้ของผู้ชาย เพศหญิงเพศชายเป็นเพศที่จะวิ่งเข้าหากันอยู่ตลอดเวลา คนทั้งสองเพศพอแตกเนื้อหนุ่มเนื้อสาวก็ต้องมีสิ่งนี้ ความต้องการในเรื่องนี้ถ้ารุนแรงมากก็เรียกว่าเมาในกาม อันความเมาในกามเป็นเรื่องไม่อิ่มไม่พอเป็นเหตุให้อยากเรื่อยไป มีหนึ่งอยากได้สอง—สาม เรื่อยไปจนถึงร้อยก็ยังไม่อิ่มไม่พอ ยังอยากได้ใหม่ ๆ ต่อไปอีก จนเกิดเป็นโรคกามวิตถาร คนประเภทนี้เป็นภัยต่อสังคมเพราะเมื่อเขาอยากมากก็ต้องลงทุนมาก เงินไม่พอก็ต้องหาให้พอหาทางดีไม่ได้ ก็ต้องหามาด้วยการโกงเอามั่งหยิบเอามาใช้เฉย ๆ มั่ง ใจเขาตกเป็นทาสของกาม จึงกระทำความผิดหลายอย่าง กลายเป็นคนเสียชื่อหมดราคาเพราะการกระทำในเรื่องนี้

บุคคลชั้นข้าราชการจึงควรรู้จักบังคับตนเอง อย่าปล่อยตนให้เมามากในเรื่องอันไม่ควรเมา ถ้าจิตมันคิดมากในเรื่องกามก็ด่าตนไว้บ้าง โดยบอกตนเองว่า จงละอายแก่หมาบ้างเถิด หมามันเสพกามเป็นฤดู พอพ้นฤดูแล้วมันไม่ยุ่งกันเลย แต่ตัวเจ้าเป็นคนไม่จำกัดเวลาเสียบ้าง เจ้าก็มีใจต่ำกว่าหมาเสียแล้ว การด่าตนเองแรง ๆ อย่างนี้ จะช่วยทำให้ตนได้สำนึกและถอนความเมาในใจออกเสียบ้าง ใจจะได้ดีงามกว่าสัตว์ดิรัจฉาน

ถ้ายังแก้ไม่หายก็ลดอาหารเสียบ้าง ลดอาหารประเภทบำรุงร่างกาย และควรไปวัดศึกษาธรรมะ หัดพิจารณาร่างกายตนและบุคคลอื่นให้เห็นเป็นของไม่งามบ่อย ๆ จะได้ถอนความหลงเมาในร่างกายตนและคนอื่นออกเสีย จะได้มีความพอใจในคู่ครองของตน นิยมการมีผัวเดียวเมียเดียว หัดให้ความยุติธรรมแก่ผู้หญิงบ้าง เพราะผู้ชายเป็นสามีเขา ๆ ย่อมรักย่อมหวงแหนเหมือนผู้ชายรักและหวงเมียตน แล้วบังคับตนเองอย่าให้ฟุ้งซ่านอย่าให้คิดออกนอกทาง ก็พอบรรเทาความเมาในใจลงได้ ตามควรแก่การปฏิบัติ การครองเรือนก็จักเรียบร้อยดีงาม ไม่นำความยุ่งยากมาสู่ตนต่อไป

ข้าราชการควรงดเว้นการใช้จ่ายทรัพย์ในเรื่องที่ไม่จำเป็น เงินทองของมีค่าจะจ่ายต้องพิจารณาอย่างรอบคอบเมื่อไม่จำเป็นก็อย่าจ่าย อย่าทำหนี้สินไว้กับตน การกู้หนี้เป็นทุกข์ในโลก เมื่อไม่จำเป็นก็ไม่ควรกู้หนี้ยืมสินของใคร ควรหัดทำงบประมาณการใช้จ่ายให้พอกินพอใช้ได้ทรัพย์มาหนึ่งบาทควรแบ่งใช้ดังนี้ คือ **หนึ่งสลึงเก็บไว้หนึ่งสลึงใช้จ่าย หนึ่งสลึงลงทุน หนึ่งสลึงทำบุญ** ถ้าทำได้อย่างนี้ท่านจะไม่ยากจน คนฉลาดต้องคิดถึงข้างหน้าไว้บ้าง ชีวิตความเป็นอยู่เป็นของไม่แน่นอน วันนี้เป็นอย่างนี้พรุ่งนี้จะเป็นอย่างไรใครจะไปรู้ จึงต้องคิดหน้าหลังให้รอบคอบเสมอ ชีวิตการงานจักเรียบร้อยเป็นไปด้วยดี ดังที่กล่าวมาทุกประการ

ในตอนสุดท้ายนี้ขอนำคำสอนจากวิธุรชาดกอันว่าด้วยเรื่อง **ราชวสดีธรรม** หรือธรรมของข้าราชการมาให้ท่านได้พิจารณาบ้าง ดังต่อไปนี้ เป็นข้าราชการต้องปฏิบัติดังนี้ :—

๑. อย่ากล้าจนเกินพอดี อย่าขลาดจนเสียราชการ

๒. อย่าประมาทคอยรักษาหน้าที่ให้เรียบร้อย ให้เป็นที่ไว้วางใจของพระราชา

๓. ไม่พึงลำเอียงด้วยอคติสี่ประการ พึงทำงานให้สุจริต

๔. พึงปฏิบัติงานให้เสมอต้นเสมอปลาย

๕. พึงฉลาดในการทำงานเมื่องานตกมาถึงตน ๆ ต้องทำให้ดีที่สุด

๖. พึงเป็นคนถ่อมตัวทุกเมื่ออย่าจองหองพองขนให้คนติ

๗. อย่าพึงตกแต่งร่างกาย และทำอะไรให้เหมือนที่ผู้ใหญ่ทำ

๘. อย่าพูดจาด้วยความคะนองแบบคนฟุ้งซ่าน

๙. อย่าทำเหลาะแหละกับพวกข้าราชการสตรีในทางรักใคร่

๑๐. อย่าเอาของหลวงไปใช้เป็นเรื่องส่วนตัว

๑๑. อย่าเห็นแก่การหลับนอนมากนัก ตื่นตัวอยู่เสมอ

๑๒. อย่าดื่มสุราเมรัยจนเมามาย จนเป็นเหตุให้เกิดความเสียหาย

๑๓. อย่าตีเสมอในท่านผู้ใหญ่ ควรรู้ที่ต่ำ–ที่สูง ควรไม่ควร

๑๔. อย่าถือตัวว่าเป็นคนรู้ไปหมดทุกอย่าง หมั่นศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมไว้เสมอ จงสมัครเป็นศิษย์ของทุกคนที่จะเป็นครูของตนได้

๑๕. พึงเป็นคนพอใจในทรัพย์ที่ได้พระราชทาน อย่าหยิบเอาเองตามใจชอบ

๑๖. พึงเป็นคนกล้าพอที่จะต่อสู้กับขวากหนามของงานทุกอย่าง

๑๗. พึงเป็นผู้ไม่มัวเมาในสตรีเพศ เพราะมัวเมาในสตรีเป็นเหตุให้สิ้นเดชได้ เสียคนเพราะหญิงมามากแล้วระวัง

๑๘. พึงรู้จักเวลาที่จะพูดไม่ควรจะพูด (กาลเทศะ)

๑๙. พึงเป็นคนอดทนไม่ฉุนเฉียวโกรธง่าย ทำใจเป็นด้วยปัญญา

๒๐. พึงบำรุงมารดาบิดาให้ผาสุก ควรเคารพผู้ใหญ่ในสกุล

๒๑. ควรมีหิริโอตัปปะ รักษาใจให้ดีงามไว้เสมอ

๒๒. หมั่นศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม ฝึกฝนให้เป็นคนสามารถ

๒๓. อ่อนน้อมถ่อมตัวต่อบุคคลที่ควรอ่อนน้อมเสมอ

๒๔. พึงเข้าหาสมณะผู้ประพฤติชอบเพื่อศึกษาแนวทางชีวิต

๒๕. พึงประพฤติพรหมจรรย์ในบางโอกาส

๒๖. พึงให้ทานในบุคคลและเวลาที่ควรให้

ทั้งหมดนี้เป็นวัตรปฏิบัติของข้าราชการทั้งนั้น ขอให้ท่านผู้อ่านพึงพิจารณานำมาประยุกต์ให้เหมาะแก่ความเป็นอยู่ของตน ๆ เถิด ท่านจะเกิดความสุขความเจริญ

ผู้ที่ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรม
ได้ชื่อว่าสักการะ เคารพ พระตถาคตเจ้า ด้วยบูชาอย่างยิ่ง

พุทธภาษิต

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง ถนนพหลโยธิน พระนคร
นายวงษ์ ช่อวิเชียร ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๐๘